Республиканский научно-методический журнал

KEMEŃGER

USTAZ.KZ

Республикалық ғылыми-әдістемелік журналы

ISSN: 2959 - 0183

№6(9) (2026 ж. Маусым/Июнь 2026 г.)

Домбаулова Майра Кусейновна

Заместитель директора по учебно-воспитательной работе КГУ «Гимназия № 27» Управления образования города Алматы

KEMEŃGER ustaz.kz

ISSN: 2959 - 0183

«KEMEŃGER USTAZ.KZ» республикалық ғылыми-әдістемелік журналының
№6(9) (2026 ж. маусым) шығарылымы.
Выпуск №6(9) (Июнь 2026 г.) республиканского научно-методического журнала
«KEMEŃGER USTAZ.KZ».

Басылымның кезеңділігі - айына 1 рет шығады

№ KZ61VPY00045006 есепке қоюы туралы
КУӘЛІК

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде берілген

Периодичность издания — один раз в месяц.

СВИДЕТЕЛЬСТВО
о постановке на учет № KZ61VPY00045006

Выдано Комитетом информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан

ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТЫ:
білім беру саласындағы оқу-әдістемелік, ғылыми-тәжірибелік, ақпараттық -сараптамалық, педагогикалық инновациялық тәжірибелерді тарату бойынша материалдар жариялау.

ТЕМАТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ:
публикация материалов по распространению учебно-методического, научно-практического, информационно-аналитического, педагогического инновационного опыта в области образования.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ / РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
Бас редактор:/ Главный редактор: Баянды Ерлан
Дүйсенбекова Б.Н. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қарағанды медицина университеті
Дүзбаева Н.М. – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Каскарбаева Б.Б. – педагог-шебер
Қасқабаева Ф.С. – педагог-шебер
Есенова Ш.Б. – педагог-зерттеуші
Иманбек Ә.О. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Алшынов А.Ә. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Корректор / корректор: Кәкіш Мерей Ертайқызы
Жауапты хатшы / ответственный секретарь: Есбергенов Айдын Ардақұлы

Материалдардың анықтығына авторлар жауапты болады.
Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.

Ответственность за достоверность материалов несут авторы. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы

«KEMEŃGER USTAZ.KZ» ғылыми-әдістемелік журналының авторларға арналған ережелерімен QR-кодты сканерлеу арқылы таныса аласыз.
С правилами для авторов научно-методического журнала «KEMEŃGER USTAZ.KZ» вы можете ознакомиться, отсканировав QR-код.

Мазмұны / Содержание

Домбаулова М.К. Функциональная грамотность: подготовка к PISA, TIMSS, PIRLS 4
Тастемір Э.Ж. Фишингті модельдеу және алдын алу тренингтерінің тиімділігі 9
Ердибаев Н.М. Балабақшадағы бала қауіпсіздігін ұйымдастырудың тиімді жолдары 13
Тасходжаева Д.М. Оқушыларды сын тұрғысынан ойлауға бейімдеу – қазіргі білім берудің маңызды бағыты 16
Букенова Г.Т. Балабақша тәрбиешісінің кәсіби дамуы: үздік тәжірибелер мен жаңашыл әдістер....20
Халилаева А.А. IT мамандықтарының болашағы және сұранысы 23
Әбдіғалым Ж.Ә. Тоқыма материалдарының классификациясы мен сипаттамалары. Материалдардың түрлері мен қасиеттерін зерттеу 26
Бердигалиев Р.Н. Мектеп басшысының рефлексивтік басқару моделі арқылы білім беру сапасын арттыру....32
Жаманова Ж.К. Қазақ тілі сабағын оқытуда мультимедиялық құралдарды пайдаланудың маңыздылығын арттыру 39
Тоқсабай А.Т. “Баланың сөйлеу тілін ойын арқылы дамыту”....41
Кадырбекова А.Т. Мектепке дейінгі балалардың сөйлеу қабілетін дамыту жолдары 50
Мұстафа А.К. Балабақша меңгерушісінің кәсіби құзыреттілігі және басқарушылық рөлі 56
Темирбекова Г.Ж. Мектепалды даярлықтағы интеграциялық оқыту ерекшеліктері 59
Толмач Ю.Г. Игровые и арт-терапевтические методы работы с дошкольниками с особыми образовательными потребностями 62
Тауман А.Ғ. Мектепке дейінгі жастағы балалардың коммуникативтік құзыреттілігін ойын технологиялары арқылы қалыптастыру. 66
Кожахметова А.Г. Развитие коммуникативных качеств младших школьников посредством игры 69
Темирова Б.А. Язык меня правде и доброте научил... 71

Домбаулова Майра Кусейновна
Заместитель директора по учебно-воспитательной работе
КГУ «Гимназия № 27» Управления образования города Алматы

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ: ПОДГОТОВКА К PISA, TIMSS, PIRLS

(Применение методического пособия на практике и результаты исследования)

Аннотация. В статье рассматривается вопрос формирования функциональной грамотности учащихся в контексте международных исследований качества образования – PISA, TIMSS и PIRLS. Представлено описание авторской методики, направленной на развитие читательской, математической и естественнонаучной грамотности, а также навыков критического мышления. Приведены результаты практического применения методического пособия в учебном процессе и рекомендации по его внедрению в педагогическую практику. Дополнительно показано, как использование межпредметных заданий и цифровых инструментов способствует активизации познавательной деятельности учащихся. Исследование подтверждает, что системный подход к подготовке к международным исследованиям формирует у школьников устойчивые учебные навыки и повышает качество образовательных результатов.

Ключевые слова: функциональная грамотность, PISA, TIMSS, PIRLS, критическое мышление, методика обучения, компетентностный подход, образовательные результаты.

Введение

Современная система образования ориентирована на подготовку обучающихся, способных применять полученные знания в реальных жизненных ситуациях. В этом контексте **функциональная грамотность** становится ключевым показателем качества образования и эффективности учебного процесса. Под ней понимается способность человека использовать знания, умения и навыки для решения широкого круга задач, возникающих в различных сферах жизни.

Международные исследования **PISA (Programme for International Student Assessment)**, **TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study)** и **PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study)** направлены на оценку функциональной грамотности учащихся в области чтения, математики и естествознания. Результаты данных исследований демонстрируют необходимость совершенствования методик преподавания, развития критического мышления и межпредметных связей.

В отечественной педагогике вопросы формирования функциональной грамотности активно исследуются учёными, такими как **Т.Б. Нурпеисова**, **И.Н. Кайдаш**, **А.Е.**

Абылкасымова, **Г.К. Сарсенбаева** и другими. Зарубежные исследования (OECD, John Dewey, David Perkins) также подтверждают, что развитие функциональной грамотности возможно при интеграции предметных знаний с практико-ориентированными заданиями, проектной деятельностью и цифровыми инструментами.

Цель данной статьи – представить результаты применения авторского методического пособия, направленного на формирование функциональной грамотности учащихся через подготовку к PISA, TIMSS и PIRLS.

Задачи:

- описать структуру и содержание методики;
- представить результаты практического применения;
- определить эффективность методики и возможности её адаптации в различных образовательных контекстах [1].

Методика

Разработанное методическое пособие основано на **компетентностном подходе** и принципах **интерактивного обучения**. В основу положены реальные задания формата PISA, TIMSS и PIRLS, адаптированные для отечественной школьной программы.

Основные принципы методики

1. **Интегративность** – объединение знаний из разных предметных областей.
2. **Практическая направленность** – применение знаний в повседневных ситуациях.
3. **Проблемное обучение** – решение открытых задач с несколькими вариантами ответов.
4. **Самостоятельность учащихся** – акцент на исследовательскую и проектную деятельность.
5. **Диагностика и самооценка** – регулярная оценка результатов через тесты и наблюдения.

Этапы реализации

Этап	Содержание	Цель
I	Диагностика уровня функциональной грамотности	Определить исходный уровень учеников
II	Ознакомление с форматами PISA, TIMSS, PIRLS	Развитие понимания структуры заданий
III	Практическая работа с кейсами и ситуационными задачами	Формирование навыков анализа и рассуждения
IV	Проектно-исследовательская деятельность	Применение знаний на практике
V	Итоговая оценка и рефлексия	Определение динамики развития компетенций

Пример диагностической схемы

Схема 1. Компоненты функциональной грамотности:

Функциональная грамотность

- Читательская (понимание текста, анализ, интерпретация)
- Математическая (решение практических задач)
- Естественнонаучная (анализ данных, выводы, моделирование)

Используемые методы

- метод кейсов (case study);
- проектная методика (project-based learning);

- работа с инфографикой и диаграммами;
- анализ и интерпретация данных;
- командные и индивидуальные мини-исследования [2].

Практическое применение

Методика была апробирована в 7-9 классах на протяжении учебного года в рамках дополнительного курса **«Функциональная грамотность: готовимся к PISA»**. Ученики выполняли задания, аналогичные международным тестам: анализировали тексты, интерпретировали графики, решали прикладные математические задачи, проводили мини-эксперименты.

Пример задания (PISA-тип)

Ситуация: В школе планируется установка солнечных панелей. Рассчитайте, сколько энергии можно получить за месяц, если площадь панели - 12 м², КПД - 18%, а среднее солнечное излучение - 5 кВт/м² в день.

Задание: определите, достаточно ли этой энергии для питания школьной лаборатории.

Такое задание развивает критическое мышление, умение работать с формулами, оценивать результаты и делать выводы.

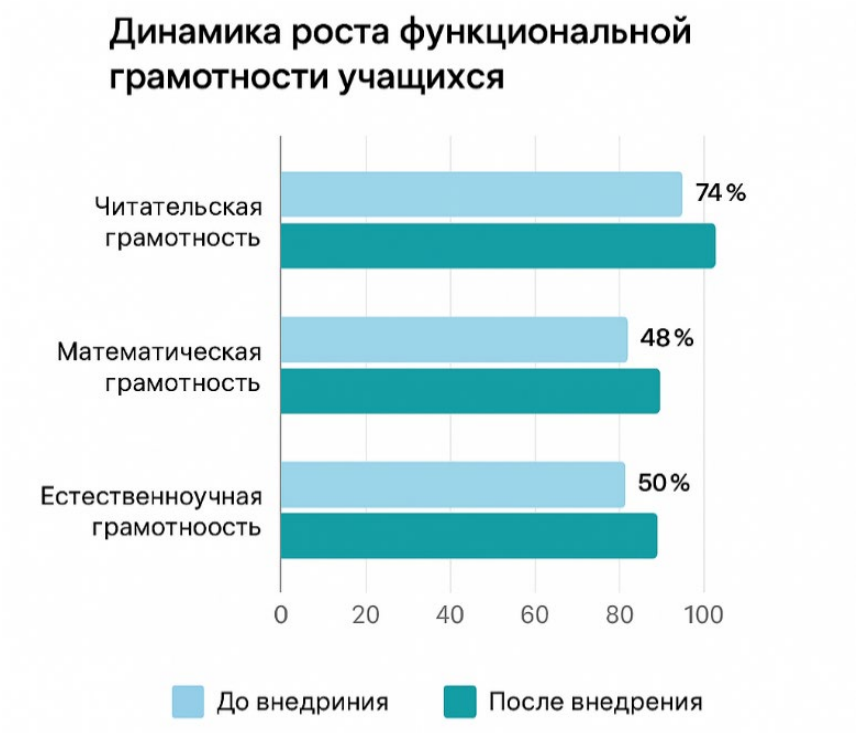
Результаты исследования

После 6 месяцев работы по методике был проведён контрольный тест (аналог PISA).

Результаты приведены в таблице:

Показатель	До внедрения (%)	После внедрения (%)	Прирост
Читательская грамотность	52	74	+22
Математическая грамотность	48	70	+22
Естественнонаучная грамотность	50	76	+26

Диаграмма 1. Динамика роста уровня функциональной грамотности:

Преимущества методики

- ✓ формирует навыки анализа, синтеза и обобщения информации;
- ✓ развивает умение применять знания в реальных условиях;
- ✓ способствует формированию метапредметных компетенций;
- ✓ повышает интерес учащихся к обучению через исследование и творчество.

Недостатки

- ✓ требует высокой подготовки педагога;
- ✓ занимает больше времени, чем традиционные уроки;
- ✓ необходима цифровая поддержка (компьютеры, интернет).

Рекомендации

Для успешного внедрения методики в образовательный процесс рекомендуется:

1. Включить элементы заданий формата PISA, TIMSS, PIRLS в текущие уроки по предметам.
2. Использовать **диагностические карты** для отслеживания прогресса.
3. Организовать **межпредметные недели грамотности**.
4. Проводить **мини-исследования и проектные работы**.
5. Обеспечить педагогов методическими материалами и онлайн-платформами (BilimLand, Kahoot, Quizizz).
6. Включить элементы самооценки и взаимного оценивания.
7. Регулярно анализировать результаты, чтобы корректировать учебные стратегии [3].

Заключение

Формирование функциональной грамотности – ключевая задача современного образования, отражающая готовность учащихся к жизни в цифровом, динамичном обществе. Апробация предложенного методического пособия показала, что интеграция международных подходов PISA, TIMSS и PIRLS в учебный процесс способствует росту учебной мотивации, развитию критического мышления и повышению качества знаний.

Данная методика может быть рекомендована для широкого внедрения в школах как эффективный инструмент формирования метапредметных компетенций и подготовки учащихся к международным исследованиям.

Дополнительным результатом применения методики стало повышение самостоятельности учащихся и развитие у них навыков саморефлексии и самооценки, что является неотъемлемой частью функциональной грамотности. Ученики стали проявлять инициативу в выборе способов решения задач, активнее участвовать в обсуждениях и проектах. Важно отметить, что даже учащиеся со средним уровнем академической подготовки показали положительную динамику в понимании и применении знаний на практике, что свидетельствует о доступности методики для различных групп обучающихся.

Кроме того, проведённое исследование подтвердило, что использование комплексных заданий формата международных исследований способствует формированию устойчивой учебной мотивации, повышению качества межпредметных связей и развитию навыков XXI века – коммуникации, критического и креативного мышления, коллаборации. Это демонстрирует необходимость включения заданий подобного типа в школьные программы и национальные оценочные процедуры, что позволит повысить конкурентоспособность отечественного образования на международной арене.

Таким образом, внедрение представленной методики не только способствует развитию функциональной грамотности учащихся, но и стимулирует педагогов к поиску инновационных подходов, внедрению современных цифровых инструментов и выстраиванию обучения в логике компетентностного образования, где главным результатом становится не запоминание фактов, а умение действовать и мыслить.

Использованные литературы:

1. Абылкасымова А.Е., Сарсенбаева Г.К. Формирование функциональной грамотности учащихся: теория и практика. – Алматы: Рауан, 2020. – 168 с.
2. Куанышбаев Е. Формирование математической грамотности школьников: учеб.-метод. пособие. – Астана: НЗМ ДББҰ, 2022. – 176 с.
3. Кунт Т., Ферт О. Международные сравнительные исследования в образовании: PISA, TIMSS, PIRLS. – Москва: Просвещение, 2019. – 224 с.
4. Хуторской А.В. Формирование функциональной грамотности школьников в условиях современного образования. – Москва: Академкнига, 2021. – 192 с.
5. PIRLS 2021 International Report. – International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), 2022. – 222 p.

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ: PISA, TIMSS, PIRLS ЗЕРТТЕУЛЕРІНЕ ДАЙЫНДЫҚ

(Әдістемелік құралды тәжірибеде қолдану және зерттеу нәтижелері)

Аңдатпа. Мақалада білім сапасының халықаралық зерттеулері – PISA, TIMSS және PIRLS аясында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Мақалада оқушылардың оқу, математикалық және жаратылыстану сауаттылығын, сондай-ақ сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған авторлық әдістеме сипатталады. Әдістемелік құралды оқу үдерісінде қолданудың тәжірибелік нәтижелері мен оны педагогикалық практикаға енгізу бойынша ұсыныстар берілген. Сонымен қатар пәнаралық тапсырмалар мен цифрлық құралдарды пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға ықпал ететіні көрсетілген. Зерттеу нәтижелері халықаралық зерттеулерге дайындаудың жүйелі тәсілі оқушыларда тұрақты оқу дағдыларын қалыптастырып, білім сапасын арттыратынын дәлелдейді.

Түйінді сөздер: функционалдық сауаттылық, PISA, TIMSS, PIRLS, сыни ойлау, оқыту әдістемесі, құзыреттілікке негізделген тәсіл, білім нәтижелері.

FUNCTIONAL LITERACY: PREPARATION FOR PISA, TIMSS, PIRLS

(Application of the methodological guide in practice and research results)

Abstract. The article examines the issue of developing students' functional literacy in the context of international educational quality assessments – PISA, TIMSS, and PIRLS. It presents an original methodology aimed at enhancing students' reading, mathematical, and scientific literacy, as well as their critical thinking skills. The article provides the results of the practical implementation of the methodological guide in the educational process and offers recommendations for its integration into teaching practice. Additionally, it demonstrates how the use of interdisciplinary tasks and digital tools promotes students' cognitive engagement. The study confirms that a systematic approach to preparation for international assessments fosters sustainable learning skills and improves the overall quality of education.

Keywords: functional literacy, PISA, TIMSS, PIRLS, critical thinking, teaching methodology, competence-based approach, educational outcomes.

Тастемір Эльнура Жанғалиқызы
Арнайы пән оқытушысы
"Түркістан Ахмет Ясауи" кәсіби колледжі
Түркістан қаласы

ФИШИНГТІ МОДЕЛЬДЕУ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ ТРЕНИНГТЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ

Кіріспе

Қазіргі цифрлық қоғамда ақпараттық қауіпсіздік мәселесі білім беру ұйымдары, мемлекеттік мекемелер, жеке компаниялар және қарапайым пайдаланушылар үшін аса маңызды бағыттардың біріне айналды. Интернет арқылы қызмет көрсету, электронды пошта, онлайн құжат айналымы, бұлттық сервистер мен әлеуметтік желілер кеңінен қолданылған сайын кибершабуылдардың да түрлері күрделене түсуде. Солардың ішінде ең көп таралған және адам факторына тікелей әсер ететін қауіптердің бірі — фишинг.

Фишинг — пайдаланушыны алдау арқылы оның құпия деректерін, логинін, паролін, банк картасы мәліметін немесе корпоративтік жүйеге кіру ақпаратын иемденуге бағытталған әлеуметтік инженерия әдісі. APWG мәліметі бойынша, 2025 жылдың IV тоқсанында 853 244 фишинг шабуылы тіркелген, ал әлеуметтік желілер мен SaaS/Webmail секторлары жиі нысанаға алынған . Бұл көрсеткіш фишингтің тек техникалық емес, сонымен қатар әлеуметтік-психологиялық сипаттағы күрделі қауіп екенін дәлелдейді.

Фишингпен күрес тек антивирус немесе пошта сүзгісі арқылы толық шешілмейді. Себебі көптеген шабуылдар адамның сенгіштігін, асығыстығын, қорқынышын немесе қызығушылығын пайдаланады. Verizon компаниясының 2026 жылғы DBIR есебінде мобильді құрылғылардағы фишингтік қауіптер дәстүрлі электронды поштаға қарағанда жоғары басу көрсеткішіне ие екені және ұйымдарға қызметкерлерді фишингті тануға үйрету қажеттігі көрсетілген . Сондықтан фишингті модельдеу және алдын алу тренингтері ұйымдардың киберқауіпсіздік мәдениетін қалыптастыруда маңызды орын алады.

Бұл мақалада фишингті модельдеудің мәні, оның оқу-тренингтік мақсатта қолданылуы, алдын алу тренингтерінің түрлері және олардың тиімділігін бағалау жолдары қарастырылады.

1. Фишинг ұғымы және оның қазіргі киберқауіпсіздіктегі орны

Фишинг — әлеуметтік инженерияға негізделген кибершабуыл түрі. Мұнда шабуылдаушы техникалық әлсіздіктен бұрын адамның психологиялық әлсіз тұстарын пайдаланады. Мысалы, пайдаланушыға шұғыл әрекет етуді талап ететін жалған хабарлама жіберіледі: «Аккаунтыңыз бұғатталады», «Құпиясөзіңізді растаңыз», «Жүлде ұтып алдыңыз», «Құжатты ашыңыз» деген сияқты мәтіндер арқылы адамды күмәнді сілтемеге өтуге немесе жеке деректерін енгізуге итермелейді.

Фишингтің негізгі түрлеріне мыналар жатады:

- электронды пошта арқылы фишинг;
- SMS арқылы фишинг, яғни smishing;
- телефон арқылы алдау, яғни vishing;
- әлеуметтік желілердегі жалған хабарламалар;
- QR-код арқылы бағытталатын фишинг;
- ұйым қызметкерлеріне бағытталған мақсатты spear-phishing.

Фишингтің қауіптілігі оның қарапайым көрінуінде. Көп жағдайда хабарлама ресми ұйымнан, банк қызметінен, оқу орнынан немесе басшылықтан келгендей жасалады. Пайдаланушы мәтіннің сыртқы көрінісіне сеніп, сілтемені тексермей ашуы мүмкін. Осы себепті фишингке қарсы қорғаныс тек техникалық құралдарға емес, адамның ақпараттық сауаттылығына да тәуелді.

2. Фишингті модельдеудің мақсаты мен ерекшеліктері

Фишингті модельдеу — нақты шабуыл жасамай, қауіпсіз оқу жағдайында фишингке ұқсас сценарийлерді ұйымдастыру арқылы пайдаланушылардың дайындық деңгейін тексеру әдісі. Мұндай модельдеу ұйым ішінде алдын ала келісілген ереже бойынша жүргізіледі және оның мақсаты — адамдарды жазалау емес, олардың фишинг белгілерін тану қабілетін арттыру.

Фишингті модельдеудің негізгі мақсаттары:

- қызметкерлердің немесе студенттердің күмәнді хабарламаны тану деңгейін анықтау;
- қауіпті сілтемені ашу ықтималдығын бағалау;
- фишинг туралы теориялық білімнің тәжірибеде қалай қолданылатынын тексеру;
- қауіп туралы хабарлау мәдениетін қалыптастыру;
- ұйым ішіндегі әлсіз тұстарды анықтау.

Модельдеу барысында нақты құпия деректер жиналмауы керек. Оқу мақсатындағы симуляция этикалық талаптарға сай жүргізілуі тиіс. Яғни қатысушыларға жалпы киберқауіпсіздік тренингі өтетіні алдын ала түсіндіріледі, ал нәтиже жеке адамды кінәлау үшін емес, жалпы қауіпсіздік деңгейін көтеру үшін пайдаланылады.

Фишингті модельдеу білім беру ұйымдарында да пайдалы. Мысалы, колледж студенттеріне электронды поштадағы күмәнді белгілерді табу, жалған сайт пен шынайы сайтты салыстыру, домен атауын тексеру, хабарлама мәтініндегі қателерді анықтау сияқты тапсырмалар беруге болады. Бұл тәсіл студенттердің кибергигиена мәдениетін ерте қалыптастыруға мүмкіндік береді.

3. Фишингке қарсы оқыту тренингтерінің түрлері

Фишингке қарсы тренингтер әртүрлі форматта ұйымдастырылады. Олардың тиімділігі мазмұнына, жиілігіне, қатысушының белсенділігіне және кері байланыстың сапасына байланысты.

Бірінші түрі — теориялық түсіндіру тренингі. Мұнда фишинг ұғымы, түрлері, қауіп белгілері, қорғану жолдары түсіндіріледі. Бұл әдіс бастапқы білім қалыптастыруға пайдалы, бірақ тек лекция түрінде өткізілсе, ұзақ мерзімді нәтиже беруі шектеулі болуы мүмкін.

Екінші түрі — практикалық талдау тренингі. Бұл форматта қатысушыларға бірнеше хабарлама үлгісі көрсетіледі. Олар қай хабарлама сенімді, қайсысы күмәнді екенін анықтайды. Мұндай тапсырма ойлануға, салыстыруға және нақты белгілерді ажыратуға үйретеді.

Үшінші түрі — интерактивті симуляция. Мұнда пайдаланушылар қауіпсіз ортада фишингке ұқсас жағдаймен кездеседі. Егер қатысушы күмәнді әрекет жасаса, жүйе бірден түсіндірме береді. Ғылыми шолу нәтижелеріне сүйенсек, белсенді қатысу, қайталанатын жаттығу және нақты кері байланыс фишингке қарсы оқытудың нәтижесін жақсартады.

Төртінші түрі — рөлдік ойын және топтық талқылау. Мысалы, бір топ «қауіпсіздік мамандары», екінші топ «пайдаланушылар» рөлін атқарып, күмәнді хабарламаны талдайды. Бұл әдіс студенттерге қауіпсіздікке тек техникалық емес, ұйымдастырушылық және адамдық тұрғыдан қарауға көмектеседі.

4. Тренингтердің тиімділігін бағалау көрсеткіштері

Фишингке қарсы тренингтің тиімділігін бағалау үшін тек «қанша адам қате жіберді?» деген сұрақ жеткіліксіз. Бағалау кешенді болуы керек. Себебі тренингтің мақсаты — адамды қорқыту емес, оның дұрыс әрекет ету дағдысын қалыптастыру.

Негізгі бағалау көрсеткіштері:

- күмәнді хабарламаны ашқан қатысушылар үлесі;
- күмәнді сілтемені басқан қатысушылар үлесі;
- фишинг туралы хабарлаған қатысушылар саны;
- тренингтен кейінгі қайталама қателердің азаюы;
- қатысушылардың фишинг белгілерін түсіндіру деңгейі;
- уақыт өте келе білімнің сақталуы.

NIST SP 800-50 құжатында ақпараттық қауіпсіздік бойынша оқыту бағдарламасы жобалау, материал әзірлеу, іске асыру және кейінгі бағалау кезеңдерінен тұратын өмірлік цикл ретінде қарастырылады. Бұл қағида фишингке қарсы тренингтерге де сәйкес келеді. Яғни бір рет өткізілген сабақ жеткіліксіз, оны жоспарлы түрде қайталап, нәтижесін бақылап отыру қажет.

Зерттеулерде фишингке қарсы оқыту қысқа мерзімде жақсы нәтиже бере алатыны, бірақ ұзақ мерзімді мінез-құлық өзгерісін сақтау үшін қайталама жаттығу мен жүйелі кері байланыс қажет екені айтылады . Сондықтан тренинг тиімді болуы үшін ол бір реттік іс-шара емес, тұрақты қауіпсіздік мәдениетінің бөлігі болуы керек.

5. Фишингтің алдын алудағы техникалық және педагогикалық тәсілдер

Фишингтің алдын алу екі бағытты біріктіруді талап етеді: техникалық қорғаныс және пайдаланушыны оқыту. Егер тек техникалық құралдарға сүйенсек, кейбір жаңа немесе жақсы жасалған фишингтік хабарламалар сүзгіден өтіп кетуі мүмкін. Ал тек адамға сеніп қою да дұрыс емес, себебі адам шаршауы, асығуы немесе хабарламаны байқамай ашуы мүмкін.

Техникалық тәсілдерге мыналар жатады:

- көп факторлы аутентификацияны қолдану;
- пошталық сүзгілерді баптау;
- күмәнді сілтемелерді автоматты тексеру;
- домендік аутентификация механизмдерін пайдалану;
- жүйелерді уақытылы жаңарту;
- құпия деректерге қолжетімділікті шектеу.

Педагогикалық тәсілдерге мыналар кіреді:

- фишинг белгілерін түсіндіру;
- нақты жағдайларды талдау;
- студенттерге немесе қызметкерлерге қауіпсіз мінез-құлық алгоритмін үйрету;
- қателескен адамды жазаламай, түсіндіру мәдениетін қалыптастыру;
- қысқа, жиі және интерактивті тренингтер өткізу.

Фишингке қарсы тиімді оқытуда «байқа — тексер — хабарла» қағидасын қолдануға болады. Яғни пайдаланушы алдымен хабарламаны мұқият байқайды, сілтеме мен жіберушіні тексереді, күмән болса жауап бермей, жауапты тұлғаға хабарлайды.

Білім беру ұйымдарында бұл тәсілді сабаққа енгізу өте тиімді. Мысалы, студенттерге бірнеше электронды хат үлгісі беріледі. Олар хаттағы күмәнді белгілерді тауып, қауіп деңгейін анықтайды және дұрыс әрекет алгоритмін жазады. Осылайша студент тек теорияны жаттап қоймай, нақты жағдайда шешім қабылдауды үйренеді.

6. Салыстырмалы талдау

Тәсіл түрі	**Негізгі мақсаты**	**Артықшылықтары**	**Шектеулері**
Теориялық тренинг	Фишинг туралы бастапқы түсінік беру	Ұйымдастыру оңай, көп адамды қамтиды	Тек тыңдау арқылы ұзақ есте сақталмауы мүмкін
Практикалық талдау	Күмәнді белгілерді табуға үйрету	Студент/қызметкер белсенді қатысады	Үлгілер шынайы жағдайға ұқсамаса, әсері төмендейді
Фишинг симуляциясы	Нақты жағдайға жақын ортада тексеру	Мінез-құлықты бағалауға мүмкіндік береді	Этикалық ережелер сақталмаса, сенімге зиян келтіруі мүмкін
Қайталама қысқа тренинг	Білімді тұрақты жаңарту	Ұзақ мерзімді дағды қалыптастырады	Жоспарлы бақылау мен уақыт қажет
Техникалық қорғаныс	Қауіпті хабарламаларды автоматты шектеу	Адам қателігін азайтады	Барлық шабуылды толық тоқтата алмайды
Біріктірілген тәсіл	Техника мен оқытуды қатар қолдану	Ең тиімді және тұрақты қорғаныс береді	Ұйымдастыру және бақылау күрделірек

Кестеден көріп отырғанымыздай, фишингтің алдын алуда ең тиімді шешім — бір ғана әдіске сүйену емес, бірнеше тәсілді біріктіру. Теориялық сабақ бастапқы түсінік береді, практикалық талдау ойлау дағдысын дамытады, симуляция нақты мінез-құлықты тексереді, ал техникалық қорғаныс қауіпті автоматты түрде азайтады.

Қорытынды

Фишинг — қазіргі ақпараттық қоғамдағы ең қауіпті және кең таралған киберқауіптердің бірі. Оның басты ерекшелігі — техникалық жүйеден бұрын адам факторын нысанаға алуы. Сондықтан фишингке қарсы күресте тек бағдарламалық қорғаныс жеткіліксіз. Пайдаланушылардың ақпараттық сауаттылығын арттыру, күмәнді белгілерді тануға үйрету және қауіп туралы дер кезінде хабарлау мәдениетін қалыптастыру қажет.

Фишингті модельдеу — осы мақсатқа жетудің тиімді әдістерінің бірі. Ол пайдаланушылардың нақты жағдайда қалай әрекет ететінін анықтауға, әлсіз тұстарды көруге және оқыту бағдарламасын жақсартуға мүмкіндік береді. Алайда мұндай модельдеу этикалық талаптарға сай, қауіпсіз және түсіндіру мақсатына бағытталған болуы тиіс.

Фишингке қарсы тренингтердің тиімділігі олардың жүйелілігіне, практикалық мазмұнына және кері байланыс сапасына байланысты. Ең тиімді нәтиже теориялық түсіндіру, практикалық тапсырма, қауіпсіз симуляция және техникалық қорғаныс құралдары қатар қолданылған жағдайда байқалады. Болашақта жасанды интеллект, деректерді талдау және бейімделген оқыту технологиялары фишингке қарсы тренингтерді одан әрі жекелендіріп, әр пайдаланушының қауіп деңгейіне қарай оқытуға мүмкіндік береді.

Осылайша, фишингті модельдеу және алдын алу тренингтері ұйымдар мен білім беру мекемелерінде киберқауіпсіздік мәдениетін қалыптастырудың маңызды құралы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. NIST. Building an Information Technology Security Awareness and Training Program. Special Publication 800-50. – Gaithersburg: National Institute of Standards and Technology, 2003.

2. Marshall N., Sturman D., Auton J. Exploring the evidence for email phishing training: A scoping review // Computers & Security. – 2024.

3. Hillman D., Harel Y., Toch E. Evaluating organizational phishing awareness training on an enterprise scale // Computers & Security. – 2023.

4. APWG. Phishing Activity Trends Report. 4th Quarter 2025. – Anti-Phishing Working Group, 2026.

5. Verizon. 2026 Data Breach Investigations Report. – Verizon Business, 2026.

6. CISA. Recognize and Report Phishing. – Cybersecurity and Infrastructure Security Agency.

7. Kumaraguru P., Sheng S., Acquisti A., Cranor L. School of Phish: A real-world evaluation of anti-phishing training // Symposium on Usable Privacy and Security. – 2009.

8. Sheng S., Holbrook M., Kumaraguru P., Cranor L., Downs J. Who falls for phish? A demographic analysis of phishing susceptibility and effectiveness of interventions. – 2010.

9. Alsharnouby M., Alaca F., Chiasson S. Why phishing still works: User strategies for combating phishing attacks // International Journal of Human-Computer Studies. – 2015.

10. Parsons K., McCormac A., Butavicius M., Pattinson M., Jerram C. Determining employee awareness using the Human Aspects of Information Security Questionnaire. – 2014.

Ердибаев Нуркен Мейранович
Меңгеруші, басшы-ұйымдастырушы
"Еркетай" бөбекжайы" КМҚК
Абай облысы, Ақсуат ауданы, Үштөбе ауылы

БАЛАБАҚШАДАҒЫ БАЛА ҚАУІПСІЗДІГІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Бұл мақалада балабақшадағы бала қауіпсіздігін қамтамасыз етудің теориялық және практикалық негіздері ғылыми-публицистикалық тұрғыда кешенді талданады. Бала қауіпсіздігі ұғымы тек физикалық қорғаныспен шектелмей, психологиялық, әлеуметтік және цифрлық қауіпсіздік аспектілерін қамтитын көпқырлы құбылыс ретінде қарастырылады. Қазіргі қоғамдағы өзгерістер, урбанизация, технологиялық даму және әлеуметтік қатынастардың күрделенуі мектепке дейінгі ұйымдарда қауіпсіздік жүйесін жаңаша ұйымдастыру қажеттігін айқындайды. Мақалада балабақша меңгерушісінің басқарушылық рөлі, педагогикалық ұжымның жауапкершілігі және ата-анамен серіктестік негізіндегі өзара әрекеттесу ерекшеліктері талданады. Қауіпсіз білім беру ортасын қалыптастыруда нормативтік-құқықтық базаның, заманауи педагогикалық тәсілдердің және профилактикалық жұмыстардың маңызы негізделеді. Сонымен қатар қауіпсіздік мәдениетін қалыптастырудың ұзақ мерзімді нәтижелері мен оның бала дамуына ықпалы көрсетіледі.

Кілт сөздер: бала қауіпсіздігі, мектепке дейінгі ұйым, педагогикалық менеджмент, психологиялық қауіпсіздік, профилактика, қауіпсіз орта, тәрбие, жауапкершілік.

Мектепке дейінгі ұйымдарда бала қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі қазіргі білім беру жүйесінің ең өзекті бағыттарының бірі болып табылады, өйткені ерте жастағы баланың өмірі мен денсаулығын сақтау тек педагогикалық міндет қана емес, ол мемлекеттік деңгейдегі стратегиялық басымдық ретінде қарастырылады. Қауіпсіздік ұғымы кең мағынада баланың физикалық тұтастығын қорғаумен қатар оның психологиялық жайлылығын, әлеуметтік бейімделуін және эмоционалдық тұрақтылығын қамтиды, ал бұл факторлар өзара тығыз байланыста дамиды. Балабақша жағдайында бала алғаш рет қоғамдық ортаға еніп, әлеуметтік рөлдерді меңгере бастайды, сондықтан бұл кезеңде туындайтын қауіптерді алдын ала болжау және басқару ерекше маңызға ие. Қауіпсіз орта қалыптастыру тек техникалық талаптарды сақтаумен шектелмейді, ол педагогикалық үдерістің мазмұнына, тәрбие әдістеріне және ұйымдастырушылық мәдениетке тәуелді. Балабақша меңгерушісі қауіпсіздік жүйесін ұйымдастыруда көшбасшы рөл атқара отырып, барлық құрылымдық элементтердің үйлесімді жұмыс істеуін қамтамасыз етуі тиіс. Егер басқару жүйесі жүйелі әрі ғылыми негізделген болса, онда қауіпсіздік шаралары формалды сипаттан арылып, нақты нәтижеге бағытталады. Қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру ұзақ мерзімді процесс болғандықтан, ол ұжымның ортақ құндылықтарына айналуы қажет. Педагогтар мен қызметкерлердің жауапкершілігі жоғары болған жағдайда ғана балаға қолайлы орта қалыптасады. Бұл үдерісте әрбір әрекет алдын алу принципіне негізделуі тиіс, өйткені қауіптің алдын алу оны жоюдан әлдеқайда тиімді. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда қауіпсіздік мәселесін кешенді әрі жүйелі түрде қарастыру қажеттілігі туындайды.

Бала қауіпсіздігін қамтамасыз етудің тиімді жолдарының бірі – физикалық ортаны дұрыс ұйымдастыру, өйткені материалдық инфрақұрылымның сапасы баланың күнделікті тәжірибесіне тікелей әсер етеді. Ғимараттың құрылымдық қауіпсіздігі, ойын алаңдарының талапқа сай жабдықталуы, жиһаздың эргономикалық ерекшеліктері және санитарлық-гигиеналық нормалардың сақталуы баланың жарақат алу қаупін айтарлықтай төмендетеді. Балабақша кеңістігі баланың жас ерекшеліктеріне сәйкес бейімделген жағдайда ғана оның

еркін қозғалуына және қауіпсіз әрекет етуіне мүмкіндік туады. Қауіпсіздік талаптарын сақтауда заманауи технологияларды қолдану да маңызды, мысалы бейнебақылау жүйелері, автоматтандырылған дабыл жүйелері және электрондық бақылау құралдары қауіптің алдын алуға көмектеседі. Дегенмен техникалық құралдар адам факторын толық алмастыра алмайды, сондықтан қызметкерлердің кәсіби даярлығы шешуші рөл атқарады. Төтенше жағдайларда әрекет ету алгоритмдерін меңгеру әрбір қызметкер үшін міндетті болуы тиіс. Өрт қауіпсіздігі, медициналық алғашқы көмек көрсету және эвакуациялау тәртібі жүйелі түрде пысықталған жағдайда ғана тиімді нәтиже береді. Балалардың қауіпсіз мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру да маңызды бағыттардың бірі болып табылады, өйткені бала қауіпсіздік ережелерін саналы түрде меңгерген кезде ғана өзін қорғай алады. Бұл дағдылар ойын, жаттығу және күнделікті тәжірибе арқылы қалыптасады. Осылайша физикалық қауіпсіздік тек сыртқы жағдайларға емес, баланың жеке мінез-құлқына да тәуелді екені анықталады.

Психологиялық қауіпсіздік мәселесі мектепке дейінгі ұйымдарда ерекше назар аударуды талап етеді, өйткені баланың эмоционалдық жағдайы оның тұлғалық дамуына тікелей ықпал етеді. Егер бала өзін қауіпсіз сезінбесе, оның танымдық белсенділігі төмендеп, әлеуметтік қарым-қатынасқа түсуі қиындайды. Психологиялық жайлы орта қалыптастыру педагогтың кәсіби құзыреттілігімен, қарым-қатынас мәдениетімен және тәрбие әдістерінің тиімділігімен байланысты. Балалар арасындағы қақтығыстарды дұрыс реттеу, буллингтің алдын алу және әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеру қауіпсіздіктің маңызды аспектілері болып табылады. Меңгеруші педагогикалық ұжымда қолайлы психологиялық ахуал қалыптастыру арқылы балаларға да оң әсер етеді. Педагогтар арасында өзара қолдау мен сенім болған жағдайда ғана балаларға бағытталған тәрбие жұмысы нәтижелі болады. Баланың эмоциялық қажеттіліктерін қанағаттандыру оның өзін-өзі бағалауына және тұлғалық қалыптасуына ықпал етеді. Психологиялық қауіпсіздік тек жағымды эмоциялармен шектелмейді, ол баланың өзін еркін білдіруіне мүмкіндік беретін орта құруды қамтиды. Бұл бағытта ата-анамен тығыз байланыс орнату маңызды, өйткені отбасы мен балабақша арасындағы үйлесім баланың тұрақты дамуын қамтамасыз етеді. Сондықтан психологиялық қауіпсіздік – кешенді әрі көпқырлы үдеріс.

Қазіргі заманда цифрлық технологиялардың кеңінен қолданылуы мектепке дейінгі ұйымдарда жаңа қауіпсіздік аспектілерін алға шығарып отыр, өйткені балалар ерте жастан бастап ақпараттық кеңістікпен байланысқа түседі. Цифрлық қауіпсіздік мәселесі тек интернетке қолжетімділікпен шектелмейді, ол ақпараттың мазмұнына, оның бала психикасына әсеріне және қолдану мәдениетіне байланысты қарастырылады. Егер цифрлық ресурстар бақылаусыз пайдаланылса, онда олар баланың дамуына кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан педагогтар мен ата-аналар балаларға арналған цифрлық контентті іріктеуде жауапкершілік танытуы тиіс. Балабақшада цифрлық құралдарды қолдану педагогикалық мақсатқа сай ұйымдастырылған жағдайда ғана тиімді болады. Балаларға экран алдында өткізетін уақыттың шектеулерін түсіндіру, қауіпсіз контентті таңдау дағдыларын қалыптастыру маңызды. Бұл үдерісте меңгеруші цифрлық саясатты дұрыс ұйымдастырып, педагогтарға әдістемелік қолдау көрсетуі қажет. Цифрлық қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру баланың болашақтағы ақпараттық ортада өзін дұрыс ұстауына негіз қалайды. Ақпараттық сауаттылық пен қауіпсіздік дағдылары өзара тығыз байланысты. Сондықтан цифрлық қауіпсіздік мектепке дейінгі ұйымдардағы жалпы қауіпсіздік жүйесінің ажырамас бөлігіне айналуы тиіс.

Бала қауіпсіздігін қамтамасыз етуде ата-анамен серіктестік қарым-қатынастың орны ерекше, өйткені бала өмірінің екі негізгі ортасы – отбасы мен балабақша – өзара үйлесімді әрекет еткен жағдайда ғана толыққанды нәтиже береді. Ата-аналарға қауіпсіздік талаптарын түсіндіру, олардың педагогикалық мәдениетін арттыру және бірлескен іс-шаралар ұйымдастыру қауіпсіздік деңгейін арттыруға ықпал етеді. Егер ата-ана мен педагог арасында сенімді байланыс орнаса, онда бала өзін тұрақты әрі қауіпсіз ортада сезінеді.

Меңгеруші ата-аналармен жұмыс жүйесін дұрыс ұйымдастырып, ақпараттық ашықтықты қамтамасыз етуі тиіс. Қауіпсіздік мәселелері бойынша семинарлар, тренингтер және кеңестер өткізу ата-аналардың жауапкершілігін арттырады. Бұл үдерісте кері байланыс механизмі маңызды рөл атқарады, өйткені ата-аналардың пікірін ескеру басқарушылық шешімдердің сапасын арттырады. Қауіпсіздік мәдениеті тек ұйым ішінде қалыптаспайды, ол қоғам деңгейінде дамуы тиіс. Сондықтан ата-анамен серіктестік – қауіпсіздіктің маңызды факторы. Баланың қауіпсіздігі – ортақ жауапкершілік.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі ұйымдарда бала қауіпсіздігін қамтамасыз ету кешенді әрі көпдеңгейлі үдеріс болып табылады, ол басқарушылық шешімдерден бастап педагогикалық тәсілдерге дейінгі барлық аспектілерді қамтиды. Қауіпсіз орта қалыптастыру тек нормативтік талаптарды орындаумен шектелмейді, ол ұжымның кәсіби мәдениетіне, құндылықтарына және жауапкершілігіне байланысты. Балабақша меңгерушісі осы үдерістің негізгі үйлестірушісі ретінде қауіпсіздік жүйесінің тиімділігін қамтамасыз етуі тиіс. Егер қауіпсіздік мәдениеті жүйелі түрде қалыптасса, онда бала дамуының барлық аспектілері оң бағытта жүзеге асады. Қауіпсіздік – білім беру сапасының маңызды көрсеткіші. Бұл мәселе әрқашан назарда болуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы). – Астана, 2022. – 45 б. [8]

2. Зәкиева Д. Балалардың қауіпсіздігі – ата-ана мен ұйымның ортақ жауапкершілігі // Бала құқығы. – 2024. – №9. – Б. 12-18. [1][5]

3. Авдеева Н.Н., Князева О.Л., Стеркина Р.Б. Безопасность: учебно-методическое пособие по основам безопасности жизнедеятельности детей старшего дошкольного возраста. – СПб.: Детство-Пресс, 2022. – 144 с.

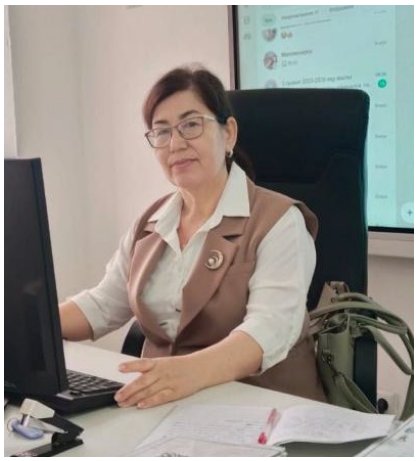
4. World Health Organization. Preventing Child Injuries: A Guide for Child Care Settings. – Geneva: WHO, 2021. – 88 p.

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПУТИ ОРГАНИЗАЦИИ БЕЗОПАСНОСТИ РЕБЕНКА В ДЕТСКОМ САДУ

Аннотация. В данной статье в научно-публицистическом аспекте комплексно рассматриваются теоретические и практические основы обеспечения безопасности ребенка в детском саду. Понятие безопасности ребенка трактуется как многогранное явление, включающее не только физическую защиту, но и психологическую, социальную и цифровую безопасность. Современные общественные изменения, урбанизация, технологическое развитие и усложнение социальных отношений определяют необходимость нового подхода к организации системы безопасности в дошкольных организациях. В статье анализируются управленческая роль заведующего детским садом, ответственность педагогического коллектива и особенности взаимодействия с родителями на основе партнерства. Обосновывается значение нормативно-правовой базы, современных педагогических подходов и профилактической работы в формировании безопасной образовательной среды. Кроме того, раскрываются долгосрочные результаты формирования культуры безопасности и ее влияние на развитие ребенка.

Ключевые слова: безопасность ребенка, дошкольная организация, педагогический менеджмент, психологическая безопасность, профилактика, безопасная среда, воспитание, ответственность.

Тасходжаева Диларам Мадихановна
Бастауыш сынып мұғалімі, педагог-зерттеуші
Түркістан облысы білім басқармасының Созақ ауданының білім бөлімінің
«Ы.Алтынсарин атындағы жалпы білім беретін мектеп» КММ

ОҚУШЫЛАРДЫ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУҒА БЕЙІМДЕУ – ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МАҢЫЗДЫ БАҒЫТЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада оқушыларды сын тұрғысынан ойлауға бейімдеудің ғылыми-әдістемелік негіздері қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі жаңартылған мазмұн оқушының тек білімді меңгеруін ғана емес, оны талдау, салыстыру, жүйелеу және өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдану қабілеттерін дамытуды талап етеді. Осыған байланысты сын тұрғысынан ойлау технологиясының маңызы ерекше. Мақалада сын тұрғысынан ойлаудың педагогикалық мәні, оны оқу үдерісінде қолданудың тиімді жолдары, мұғалімнің рөлі және оқушы құзыреттілігін дамытудағы ықпалы талданады. Сонымен қатар тәжірибелік әдістер мен стратегиялар ұсынылып, олардың білім сапасын арттырудағы мүмкіндіктері айқындалады.

Түйінді сөздер: сын тұрғысынан ойлау, функционалдық сауаттылық, жаңартылған білім мазмұны, педагогикалық технология, белсенді оқыту, шығармашылық қабілет.

Кіріспе

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесіне қойылатын талаптар түбегейлі өзгеруде. Ақпараттық қоғам жағдайында оқушы тек дайын білімді қабылдаушы емес, өздігінен ізденіп, талдап, қорытынды жасай алатын тұлға ретінде қалыптасуы тиіс. Сондықтан қазіргі педагогиканың басты міндеттерінің бірі – оқушылардың сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамыту.

Сын тұрғысынан ойлау – оқушының ақпаратты терең талдап, дәлелдерді салыстырып, өз көзқарасын негіздей білуіне мүмкіндік беретін интеллектуалдық үдеріс. Бұл технология оқушыны еркін ойлауға, пікір алмасуға, шығармашылық ізденіске жетелейді. Білім алушы өз ойын дәлелдеуге, ақпаратты сұрыптауға және шешім қабылдауға үйренеді.

Қазақстан Республикасының білім беру саясаты да оқушының функционалдық сауаттылығын дамытуға ерекше назар аударады. Осы мақсатта оқу үдерісінде инновациялық технологияларды қолдану қажеттілігі артып отыр. Соның ішінде сын тұрғысынан ойлау технологиясы білім сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады.

Сын тұрғысынан ойлаудың теориялық негіздері

Сын тұрғысынан ойлау ұғымы философия, психология және педагогика ғылымдарында кеңінен зерттелген. Американдық ғалымдар Ч.Темпл, К.Мередит және Дж.Стилл бұл технологияны білім беру жүйесіне енгізудің ғылыми негіздерін ұсынған. Олар сын

тұрғысынан ойлауды ақпаратты қабылдау, талдау және бағалау арқылы саналы шешім қабылдау қабілеті ретінде қарастырады.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, сын тұрғысынан ойлау адамның когнитивтік қабілеттерін дамытады. Оқушы ақпаратты механикалық түрде жаттамай, оның мазмұнын түсінеді, салыстырады және өмірмен байланыстырады. Бұл үдеріс оқушының есте сақтау, талдау, синтездеу және бағалау дағдыларын жетілдіреді.

Педагогикалық тұрғыдан сын тұрғысынан ойлау оқытудағы белсенді әрекетке негізделеді. Мұғалім бағыттаушы, ұйымдастырушы рөлін атқарады, ал оқушы білімді өз әрекеті арқылы меңгереді. Мұндай сабақтарда диалогтік оқыту, топтық жұмыс, зерттеу әдістері кеңінен қолданылады.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясының құрылымы

Сын тұрғысынан ойлау технологиясы негізінен үш кезеңнен тұрады:

1. Қызығушылықты ояту кезеңі

Бұл кезеңде оқушының тақырыпқа деген қызығушылығы артып, бұрынғы білімдері еске түсіріледі. Мұғалім түрлі сұрақтар, проблемалық жағдаяттар, бейнероликтер немесе тірек сөздер арқылы оқушылардың назарын сабаққа аударады.

Қолданылатын әдістер:

1) «Миға шабуыл»
2) «Топтастыру»
3) «Болжау»
4) «INSERT»
5) «Ассоциация»

Бұл кезеңнің мақсаты – оқушыны белсенді әрекетке тарту.

2. Мағынаны тану кезеңі

Оқушылар жаңа ақпаратпен танысып, оны талдайды, салыстырады, өз пікірін қалыптастырады. Бұл кезеңде мәтінмен жұмыс, зерттеу, талқылау жұмыстары жүргізіледі.

Қолданылатын стратегиялар:

1) «Венн диаграммасы»
2) «Жигсо»
3) «RAFT»
4) «Кубизм»
5) «Т кестесі»

Мағынаны тану кезеңінде оқушы ақпаратты өздігінен игеруге дағдыланады.

3. Ой толғаныс кезеңі

Сабақ соңында оқушылар алған білімдерін қорытып, рефлексия жасайды. Бұл кезеңде оқушы өз ойын еркін жеткізіп, қорытынды жасайды.

Қолданылатын әдістер:

1) Эссе жазу
2) «Бес жолды өлең»
3) «Автор орындығы»
4) Рефлексиялық күнделік

Сын тұрғысынан ойлаудың оқушы дамуына әсері

Сын тұрғысынан ойлау технологиясын жүйелі қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады. Оқушы:

- ✓ өз ойын еркін жеткізеді;
- ✓ дәлел келтіруге үйренеді;
- ✓ салыстырып, талдау жасайды;
- ✓ шығармашылық қабілетін дамытады;
- ✓ өмірлік мәселелерді шешуге бейімделеді.

Сонымен қатар бұл технология оқушының коммуникативтік дағдыларын қалыптастырады. Топтық жұмыстар барысында білім алушылар бір-бірімен пікір алмасып, өзара сыйластыққа үйренеді.

Сын тұрғысынан ойлау арқылы оқушыда жауапкершілік сезімі қалыптасады. Ол өз пікірінің маңыздылығын түсініп, шешім қабылдауға дағдыланады.

Мұғалімнің рөлі

Қазіргі мұғалім – білім беруші ғана емес, оқушының танымдық әрекетін ұйымдастырушы тұлға. Сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолдануда мұғалім:

- ✓ оқушының еркін пікір айтуына жағдай жасайды;
- ✓ шығармашылық тапсырмалар береді;
- ✓ зерттеушілік әрекетті ұйымдастырады;
- ✓ оқушының жеке қабілетін ескереді.

Мұғалім сабақ барысында оқушының жауабын бірден бағаламай, оның ойын дамытуға бағыт береді. Бұл оқушының өзіне деген сенімін арттырады.

Тәжірибелік әдістердің тиімділігі

Тәжірибе көрсеткендей, сын тұрғысынан ойлау стратегияларын қолданған сабақтарда оқушылардың белсенділігі артады. Олар дәстүрлі сабақтарға қарағанда:

- ✓ көбірек сұрақ қояды;
- ✓ өз пікірін дәлелдеуге тырысады;
- ✓ тапсырмаларды шығармашылықпен орындайды;
- ✓ ақпаратты тез меңгереді.

Мысалы, «INSERT» әдісі арқылы оқушылар мәтінді оқи отырып, бұрынғы білімдері мен жаңа ақпаратты салыстырады. Ал «Венн диаграммасы» ұқсастық пен айырмашылықты анықтауға мүмкіндік береді.

«RAFT» стратегиясы оқушының шығармашылық қабілетін дамытып, түрлі рөлде ойлануға үйретеді.

Сын тұрғысынан ойлау және функционалдық сауаттылық

Функционалдық сауаттылық – оқушының алған білімін өмірде қолдана білу қабілеті. Бұл бағытта сын тұрғысынан ойлау технологиясының маңызы зор.

Сын тұрғысынан ойлайтын оқушы:

- ✓ мәселені талдай алады;
- ✓ тиімді шешім қабылдайды;
- ✓ ақпаратты сұрыптайды;
- ✓ өмірлік жағдаяттарға бейімделеді.

Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде бұл технологияны қолдану уақыт талабы болып отыр.

Қорытынды

Қорытындылай келе, сын тұрғысынан ойлау технологиясы – оқушының танымдық белсенділігін арттырып, өздігінен білім алуға жетелейтін, шығармашылық және интеллектуалдық қабілеттерін дамытатын тиімді педагогикалық технологиялардың бірі. Бұл технологияны жүйелі қолдану арқылы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артып, білім сапасы мен функционалдық сауаттылығы қалыптасады. Сонымен қатар оқушылар өз ойын еркін жеткізуге, дәлелді пікір айтуға, талдау жасап, қорытынды шығаруға дағдыланады.

Педагогикалық тәжірибе барысында сын тұрғысынан ойлау стратегияларын бастауыш сыныптарда тиімді қолданудың оң нәтижелері байқалды. Атап айтқанда, сабақтарда «INSERT», «Венн диаграммасы», «RAFT», «Миға шабуыл», «Бес жолды өлең», «Топтастыру» әдістерін пайдалану оқушылардың сабаққа белсенді қатысуына ықпал етті. Әсіресе топтық жұмыстар кезінде білім алушылардың бір-бірімен еркін пікір алмасып, өз ойларын дәлелдеп айту дағдылары қалыптасты.

Іс-тәжірибе барысында оқушылардың мәтінді түсіну, салыстыру, саралау және өз бетінше шешім қабылдау қабілеттерінің артқаны анық байқалды. Бұрын сабақ барысында өз

ойын ашық жеткізе алмайтын оқушылардың да белсенділігі жоғарылап, шығармашылық тапсырмаларға қызығушылығы артты. Нәтижесінде оқушылардың оқу жетістіктерінде оң динамика қалыптасты.

Сонымен қатар сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолдану мұғалімнің кәсіби ізденісін жетілдіріп, сабақты жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік берді. Оқушы мен мұғалім арасындағы ынтымақтастық қарым-қатынас нығайып, білім алушы тұлғасына бағытталған оқыту жүзеге асырылды.

Қазіргі қоғамға сыни ойлайтын, ақпаратты саралай алатын, бәсекеге қабілетті тұлға қажет. Сондықтан білім беру үдерісінде сын тұрғысынан ойлау технологиясын тиімді пайдалану – уақыт талабы. Бұл технологияны бастауыш сыныптан бастап жүйелі қолдану болашақта жан-жақты дамыған, білімді, шығармашыл ұрпақ тәрбиелеудің негізі болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2023.
2. Тұрғынбаева Б.А. Дамыта оқыту технологиялары. – Алматы, 2018.
3. Әбдіғалиева Г.К. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы. – Алматы, 2020.
4. Temple C., Meredith K., Steele J. Critical Thinking Strategies for Reading and Writing. – New York, 2017.
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва, 2019.
6. Жүкеш Қ. Ұлттық психология негіздері. – Алматы, 2016.

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ ЯВЛЯЕТСЯ ОДНИМ ИЗ ВАЖНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются научно-методические основы формирования критического мышления учащихся. Современная система образования требует не только усвоения знаний, но и умения анализировать, сравнивать, систематизировать и применять их в жизненных ситуациях. В связи с этим технология критического мышления приобретает особую значимость. В статье раскрываются педагогическая сущность критического мышления, эффективные способы его внедрения в учебный процесс, роль учителя и влияние на развитие компетентности учащихся. Также представлены практические методы и стратегии, способствующие повышению качества образования.

Ключевые слова: критическое мышление, функциональная грамотность, обновленное содержание образования, педагогическая технология, активное обучение, творческие способности.

DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL THINKING SKILLS IS AN IMPORTANT DIRECTION OF MODERN EDUCATION

Abstract. This article discusses the scientific and methodological foundations of developing students' critical thinking skills. The modern education system requires not only knowledge acquisition but also the ability to analyze, compare, systematize, and apply knowledge in real-life situations. Therefore, critical thinking technology plays a significant role in the educational process. The article analyzes the pedagogical essence of critical thinking, effective methods of implementing it in teaching practice, the role of the teacher, and its influence on students' competencies. In addition, practical methods and strategies are presented, demonstrating their effectiveness in improving the quality of education.

Keywords: critical thinking, functional literacy, updated curriculum, pedagogical technology, active learning, creative ability.

Букенова Гулжихан Талаповна
Тәрбиеші, педагог-модератор
"Ер Төстік" бөбекжайы
БҚО, Бөкей орда ауданы, Сайхын ауылы

БАЛАБАҚША ТӘРБИЕШІСІНІҢ КӘСІБИ ДАМУЫ: ҮЗДІК ТӘЖІРИБЕЛЕР МЕН ЖАҢАШЫЛ ӘДІСТЕР

Аннотация. Бұл мақалада қазіргі білім беру кеңістігінде бөбекжай тәрбиешісінің кәсіби дамуының мазмұны, маңызы және оны қамтамасыз ететін үздік тәжірибелер мен жаңашыл әдістер жан-жақты ғылыми-публицистикалық тұрғыдан талданады. Ерте жастағы балаларды тәрбиелеу мен оқытудың сапасы тікелей тәрбиешінің кәсіби құзыреттілігіне, педагогикалық рефлексиясына және үздіксіз өзін-өзі дамытуына тәуелді екені негізделеді. Мақалада тәрбиешінің кәсіби дамуы тек біліктілікті арттыру курстарымен шектелмей, тәжірибелік ізденіс, инновациялық педагогикалық технологияларды меңгеру, кәсіби қоғамдастықтардағы белсенділік және тұлғалық-рухани өсу арқылы жүзеге асатын күрделі үдеріс ретінде қарастырылады. Сонымен бірге мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі заманауи талаптар мен әлеуметтік сұраныстар аясында тәрбиеші еңбегінің қоғамдық маңызы ашып көрсетіледі. Зерттеу мазмұны педагогикалық ғылым мен тәжірибенің тоғысында ұсынылып, отандық және шетелдік ғылыми дереккөздерге сүйене отырып жүйеленеді.

Кілт сөздер: бөбекжай, тәрбиеші, кәсіби даму, педагогикалық құзыреттілік, үздік тәжірибе, жаңашыл әдістер, мектепке дейінгі білім беру.

Мектепке дейінгі білім беру жүйесі қоғамның зияткерлік және рухани әлеуетін қалыптастырудың бастапқы әрі аса жауапты буыны болып саналады, өйткені дәл осы кезеңде баланың тұлғалық негіздері қаланып, оның танымдық, эмоциялық және әлеуметтік дамуының басты бағыттары айқындалады. Осы тұрғыдан алғанда бөбекжай тәрбиешісі тек күтім мен қарапайым оқыту функциясын атқаратын маман емес, баланың алғашқы әлеуметтік тәжірибесін ұйымдастыратын, оның әлемді тануына бағыт беретін кәсіби тұлға ретінде көрінеді. Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру саласына қойылатын талаптардың күрделенуі тәрбиешінің кәсіби дамуына ерекше мән беруді қажет етеді, себебі стандартты әдістер мен қалыптасқан үлгілер баланың даралығын толық ашуға жеткіліксіз болып отыр. Тәрбиешінің кәсіби дамуы ұғымы педагогикалық білімді жүйелі түрде толықтыруды ғана емес, өзінің іс-әрекетіне сыни көзқараспен қарап, оны үздіксіз жетілдіру қабілетін де қамтиды. Мұндай даму кәсіби тәжірибені ғылыми негізде қайта пайымдаумен, инновациялық педагогикалық идеяларды тәжірибеде сынақтан өткізумен және әріптестік ортада кәсіби пікір

алмасумен тығыз байланысты. Ерте жастағы балалармен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін терең түсіну тәрбиешінің кәсіби мәдениетінің көрсеткіші болып табылады. Сондықтан бөбекжай тәрбиешісінің кәсіби дамуы жеке тұлғалық және кәсіби сапалардың біртұтас жүйе ретінде қалыптасуын көздейтін ұзақ мерзімді үдеріс деп қарастыру орынды. Бұл үдерістің нәтижесінде тәрбиеші тек білім таратушы емес, шығармашыл, зерттеуші және жаңашыл педагог деңгейіне көтеріледі. Осындай көзқарас мектепке дейінгі білім беру сапасын арттырудың негізгі тетігі ретінде танылады.

Тәрбиешінің кәсіби дамуын қамтамасыз ететін маңызды факторлардың бірі үздік педагогикалық тәжірибені зерделеу және оны өз іс-әрекетінде саналы түрде қолдану болып табылады. Үздік тәжірибе дегеніміз белгілі бір педагогикалық жағдайда оң нәтиже берген әдістер мен тәсілдердің жиынтығы ғана емес, оларды қолданудың теориялық негіздерін түсіну арқылы жаңа жағдайларға бейімдей алу қабілеті. Көптеген тәжірибелі тәрбиешілер өз жұмысында дәстүрлі әдістерді заманауи технологиялармен ұштастыра отырып, баланың белсенділігін арттыруға бағытталған тиімді модельдер қалыптастырып келеді. Мұндай тәжірибелерді талдау тәрбиешінің кәсіби ойлауын кеңейтіп, педагогикалық шешім қабылдау мәдениетін жетілдіреді. Үздік тәжірибені меңгеру барысында тәрбиеші дайын үлгіні механикалық түрде қайталаумен шектелмей, оның мәнін түсініп, өз тобының ерекшеліктеріне сәйкес өзгерте білуі тиіс. Бұл үдеріс педагогтан жоғары деңгейдегі рефлексияны және кәсіби жауапкершілікті талап етеді. Тәжірибені тарату мен өзара үйрену кәсіби қоғамдастықтар, әдістемелік бірлестіктер және шығармашылық топтар арқылы жүзеге асады. Осындай ортада тәрбиеші өз жетістіктерін бағалап қана қоймай, кәсіби қиындықтарын ашық талқылау мүмкіндігіне ие болады. Нәтижесінде кәсіби дамудың ұжымдық мәдениеті қалыптасып, білім беру ұйымының жалпы сапалық деңгейі көтеріледі. Бұл жағдай тәрбиешінің кәсіби мотивациясын күшейтіп, оның мамандыққа деген ішкі қызығушылығын арттырады.

Қазіргі мектепке дейінгі білім беру кеңістігінде жаңашыл әдістердің маңызы педагогикалық үдерістің мазмұнын жаңартумен ғана шектелмей, тәрбиешінің кәсіби ойлау жүйесін қайта құрумен сипатталады. Жаңашыл тәсілдер тәрбиешіге баламен өзара әрекеттестіктің дәстүрлі үлгілерінен бас тартып, ынтымақтастыққа негізделген серіктестік форматты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұндай жағдайда бала пассивті тыңдаушы емес, оқу-тәрбие үдерісінің белсенді қатысушысы ретінде танылады. Бұл үрдіс тәрбиешіден баланың қызығушылықтары мен қажеттіліктерін терең талдауды, оның даму деңгейін ескеруді және педагогикалық ықпалдың икемді стратегияларын қолдануды талап етеді. Инновациялық әдістер арқылы ұйымдастырылған тәрбие ортасы баланың еркін ойлауына, бастамашылық танытуына және өзіндік шешім қабылдауына қолайлы жағдай туғызады. Тәрбиеші бұл жағдайда тек бағыт беруші рөлін атқарып, баланың дербес дамуына кедергі келтірмей, оны қолдаушы позицияны ұстанады. Осындай кәсіби ұстаным тәрбиешінің педагогикалық мәдениетінің жоғары деңгейін көрсетеді. Жаңашыл әдістерді жүйелі түрде қолдану педагогтың кәсіби сенімділігін арттырып, оның қызметінде тұрақты оң нәтижелерге қол жеткізуіне ықпал етеді. Бұл үдеріс кәсіби дамудың динамикалық сипатын айқындайды. Соның нәтижесінде тәрбиеші өз тәжірибесін үздіксіз жетілдіруге бейім маман ретінде қалыптасады.

Жаңашыл педагогикалық әдістерді тәжірибеге енгізу тәрбиешінің кәсіби дамуында ішкі мотивацияның ерекше рөл атқаратынын көрсетеді. Әрбір инновациялық қадам педагогтың өзіндік ізденісін, кәсіби батылдығын және шығармашылық әлеуетін талап етеді. Жаңаны қабылдау мен оны тәжірибеде сынау барысында тәрбиеші өзінің педагогикалық ұстанымдарын қайта қарастырып, кәсіби көзқарасын тереңдетеді. Бұл процесс кей жағдайда уақытша қиындықтар мен күмән туындатуы мүмкін, алайда дәл осы кезеңдер педагогтың кәсіби жетілуінің негізгі алғышарттарына айналады. Инновациялық әдістерді енгізу барысында жинақталған тәжірибе тәрбиешінің кәсіби қоржынының құнды бөлігіне айналып, болашақта түрлі педагогикалық жағдайларда тиімді шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Мұндай тәжірибе кәсіби интуицияның қалыптасуына да ықпал етеді. Жаңашылдықты саналы түрде меңгерген тәрбиеші өз ісіне шығармашылықпен қарап, стандарттан тыс ойлауға

дағдыланады. Бұл қасиет қазіргі білім беру жүйесінде аса құнды кәсіби сапа болып саналады. Осылайша инновациялық әдістер тәрбиешінің кәсіби дамуын жеделдететін және оның педагогикалық әлеуетін кеңейтетін маңызды құрал ретінде көрініс табады.

Бөбекжай тәрбиешісінің кәсіби дамуы оның тұлғалық кемелденуімен тығыз байланысты екені педагогикалық тәжірибеде айқын байқалады. Тәрбиешінің ішкі құндылықтары мен өмірлік ұстанымдары оның балалармен қарым-қатынасында, тәрбие беру стилінде және педагогикалық шешімдерінде көрініс табады. Ерте жастағы балалардың эмоционалдық сезімталдығы тәрбиешіден жоғары деңгейдегі жауапкершілікті және адамгершілік тұрақтылықты талап етеді. Тәрбиеші өзінің мінез-құлқы арқылы балаларға үлгі бола отырып, олардың әлеуметтік нормаларды қабылдауына ықпал етеді. Бұл үдерісте педагогтың өзін-өзі бақылау қабілеті мен кәсіби өзіндік тәртіпті сақтауы маңызды мәнге ие болады. Тұлғалық тұрғыдан дамыған тәрбиеші балалардың эмоциялық жай-күйін сезініп, әр баланың ішкі әлеміне түсіністікпен қарай алады. Мұндай қарым-қатынас баланың өзін қауіпсіз сезінуіне және ортаға бейімделуіне жағдай жасайды. Тәрбиешінің рухани байлығы мен мәдени деңгейі тәрбие үдерісінің сапасына тікелей әсер етеді. Сондықтан тұлғалық даму кәсіби дамудың ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады.

Тәрбиешінің тұлғалық өсуі оның кәсіби тұрақтылығын қамтамасыз ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Өзін кәсіби тұрғыдан жетілдіруге бағытталған педагог өз іс-әрекетіне терең талдау жасап, кемшіліктерін мойындап, оларды түзетуге ұмтылады. Бұл қасиет педагогтың кәсіби жауапкершілігін арттырып, оның қызметінде саналы шешімдер қабылдауына мүмкіндік береді. Тәрбиешінің өзіндік дамуға деген ұмтылысы кәсіби күйзелістің алдын алып, эмоционалдық қажудың төмендеуіне ықпал етеді. Өзін-өзі дамытуға бағытталған педагог әріптестерімен тиімді кәсіби байланыс орнатып, ұжымдық жұмыстың сапасын арттыра алады. Мұндай тәрбиеші ата-аналармен де сенімді қарым-қатынас құрып, бала тәрбиесіндегі ортақ жауапкершілікті сезінеді. Тұлғалық кемелдену педагогтың кәсіби беделін нығайтып, оның қоғамдағы әлеуметтік рөлін айқындай түседі. Бұл үдеріс нәтижесінде тәрбиеші өз мамандығын саналы түрде таңдаған, кәсіби миссиясын терең түсінетін тұлға ретінде қалыптасады. Осылайша тұлғалық және кәсіби даму өзара бірін-бірі толықтырып, тәрбиешінің кәсіби жетістігінің негізін қалайды.

Қорытындылай келе, бөбекжай тәрбиешісінің кәсіби дамуы мектепке дейінгі білім беру жүйесінің тұрақты дамуының негізгі шарты болып табылады. Үздік тәжірибелер мен жаңашыл әдістерді меңгеру тәрбиешінің кәсіби құзыреттілігін арттырып қана қоймай, оның шығармашылық әлеуетін толық іске асыруға мүмкіндік береді. Кәсіби дамуға бағытталған жүйелі жұмыс педагогтың өз ісіне деген сенімін күшейтіп, білім беру сапасының жоғарылауына әкеледі. Бұл үдерісте білім беру ұйымының қолдауы, әдістемелік қызметтің тиімді ұйымдастырылуы және кәсіби қоғамдастықтың белсенділігі ерекше рөл атқарады. Тәрбиешінің кәсіби дамуы үздіксіз сипатқа ие болған жағдайда ғана заманауи қоғамның талаптарына жауап бере алатын, бәсекеге қабілетті және рухани бай тұлға қалыптасады. Мұндай педагог тәрбиелеген бала да болашақта өз мүмкіндіктерін еркін жүзеге асыра алатын саналы азамат болып өседі. Сондықтан бөбекжай тәрбиешісінің кәсіби дамуына инвестиция салу қоғамның болашағына салынған инвестиция деп бағалануы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана, 2022.

2. Әбенова С.Қ. Педагогтің кәсіби дамуы және білім беру сапасы // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. – 2021. – №4. – Б. 112–116.

3. Сманова Б.У., Құсайынова А.Т. Мектепке дейінгі білім берудегі инновациялық технологиялар // Білім. – 2023. – №2. – Б. 45–50.

4. Нұржанова Г.К. Заманауи тәрбиешінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері // Педагогика және психология. – 2024. – №1. – Б. 87–94.

Халилаева Ақерке Абдуллақызы
Арнайы пән оқытушысы
«Түркістан Ахмет Ясауи» кәсіби колледжі
Түркістан қаласы

IT МАМАНДЫҚТАРЫНЫҢ БОЛАШАҒЫ ЖӘНЕ СҰРАНЫСЫ

XXI ғасыр ақпараттық технологиялар ғасыры ретінде сипатталады. Қазіргі қоғамды компьютерлерсіз, интернетсіз және цифрлық технологияларсыз елестету мүмкін емес. Ақпараттық технологиялар экономиканың, білім берудің, медицинаның, өндірістің және мемлекеттік басқарудың ажырамас бөлігіне айналды. Цифрландырудың қарқынды дамуы жаңа мүмкіндіктермен қатар жаңа мамандықтардың пайда болуына жол ашты. Осы өзгерістердің нәтижесінде IT саласы әлемдегі ең қарқынды дамып келе жатқан және болашағы зор бағыттардың біріне айналды.

Соңғы жылдары әлем бойынша IT мамандарына деген сұраныс бірнеше есе артты. Әсіресе бағдарламалау, киберқауіпсіздік, жасанды интеллект, деректерді талдау және бұлтты технологиялар саласында жұмыс істейтін мамандарға қажеттілік жоғары. Көптеген компаниялар өздерінің қызметін цифрлық форматқа көшіріп, жаңа технологияларды енгізуге ұмтылуда. Бұл жағдай IT мамандарының еңбек нарығындағы маңызын арттыра түседі.

Қазақстанда да цифрландыру үдерісі қарқынды дамып келеді. Мемлекеттік бағдарламалар мен инновациялық жобалардың арқасында ақпараттық технологиялар саласы ұлттық экономиканың маңызды бағыттарының біріне айналды. Осыған байланысты жастар арасында IT мамандықтарына деген қызығушылық артып келеді.

Бұл мақалада IT саласының қазіргі жағдайы, ең сұранысқа ие мамандықтары, олардың болашағы және еңбек нарығындағы маңызы қарастырылады.

IT саласының даму тарихы мен қазіргі жағдайы

Ақпараттық технологиялардың қалыптасуы XX ғасырдың ортасынан басталады. Алғашқы электрондық есептеу машиналары ғылыми зерттеулер мен әскери мақсаттар үшін қолданылған болатын. Кейін компьютерлердің жетілдірілуі олардың күнделікті өмірге енуіне мүмкіндік берді.

1990 жылдары интернеттің кең таралуы ақпараттық технологиялардың дамуына үлкен серпін берді. Электрондық пошта, веб-сайттар және онлайн қызметтер адамдардың ақпарат алмасу тәсілін түбегейлі өзгертті. XXI ғасырдың басында смартфондардың пайда болуы және мобильді интернеттің дамуы цифрлық технологиялардың мүмкіндіктерін кеңейтті.

Қазіргі таңда әлемде миллиардтаған адам интернетті пайдаланады. Электрондық коммерция, онлайн білім беру, цифрлық банкинг және қашықтан жұмыс істеу сияқты қызметтер күнделікті өмірдің бір бөлігіне айналды. Бұл өзгерістердің барлығы IT мамандарының еңбегі арқылы жүзеге асырылуда.

Бүгінде көптеген компаниялардың негізгі капиталы ақпарат пен технология болып табылады. Сондықтан IT инфрақұрылымды дамыту кез келген ұйымның табысты жұмыс істеуінің басты факторына айналған.

IT мамандықтарының қоғамдағы рөлі

Ақпараттық технологиялар мамандары қоғамның барлық салаларының тиімді жұмыс істеуіне ықпал етеді. Олар бағдарламалар жасап қана қоймай, ақпараттық жүйелерді басқарады, деректерді қорғайды және жаңа технологияларды енгізеді.

Мысалы, медицинада IT мамандары электрондық медициналық жүйелерді әзірлейді. Бұл дәрігерлерге пациенттердің мәліметтерін тез өңдеуге мүмкіндік береді. Білім беру саласында электрондық платформалар мен қашықтан оқыту жүйелері кеңінен қолданылуда. Банктер мен қаржы ұйымдары онлайн төлемдер мен мобильді қосымшаларды дамыту үшін IT мамандарына сүйенеді.

Өндіріс орындарында автоматтандырылған жүйелер өнім сапасын арттырып, шығындарды азайтуға көмектеседі. Мемлекеттік органдар электрондық үкімет қызметтерін енгізу арқылы халыққа көрсетілетін қызметтердің сапасын жақсартып келеді.

Осының барлығы IT мамандарының қоғамдағы рөлінің қаншалықты маңызды екенін көрсетеді.

Ең сұранысқа ие IT мамандықтары

Бағдарламалық жасақтама әзірлеушісі

Бағдарламашылар қазіргі еңбек нарығындағы ең қажетті мамандардың бірі болып табылады. Олар компьютерлік бағдарламалар, мобильді қосымшалар және веб-сайттар жасайды.

Бағдарламалаушылар әртүрлі тілдерді қолданады. Олардың ішінде Python, Java, JavaScript, C++, C# және PHP кең таралған. Әрбір тіл белгілі бір міндеттерді орындауға арналған.

Қазіргі уақытта бағдарламашылардың жалақысы жоғары және олардың жұмысқа орналасу мүмкіндігі өте жақсы. Көптеген халықаралық компаниялар тәжірибелі бағдарламашыларды іздейді.

Веб-әзірлеуші

Веб-әзірлеушілер интернет сайттарды құрастырады және олардың дұрыс жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Олар Front-end және Back-end бағыттарына бөлінеді.

Front-end мамандары сайттың пайдаланушы көретін бөлігін жасайды. Ал Back-end мамандары серверлік бөлікті дамытады.

Электрондық коммерцияның өсуі веб-әзірлеушілерге деген сұранысты арттыруда.

Data Scientist (деректер ғалымы)

Қазіргі әлемде деректер маңызды ресурсқа айналды. Компаниялар күн сайын үлкен көлемдегі ақпарат жинайды. Осы ақпаратты өңдеп, талдау үшін Data Science мамандары қажет.

Олар статистикалық әдістер мен машиналық оқыту алгоритмдерін пайдалана отырып, маңызды қорытындылар жасайды. Мұндай мамандар бизнес шешімдерінің тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Киберқауіпсіздік маманы

Интернет кеңістігіндегі қауіптердің артуына байланысты киберқауіпсіздік саласының маңызы өсуде. Бұл мамандар ұйымдардың ақпараттық жүйелерін қорғаумен айналысады.

Кибершабуылдардың саны жылдан-жылға артып келеді. Сондықтан компаниялар қауіпсіздікке ерекше көңіл бөледі. Нәтижесінде киберқауіпсіздік мамандары еңбек нарығында жоғары сұранысқа ие.

Жасанды интеллект инженері

Жасанды интеллект қазіргі заманғы технологиялардың ең перспективалы бағыттарының бірі болып саналады. Бұл мамандар интеллектуалды жүйелер мен нейрондық желілерді әзірлейді.

Жасанды интеллект медицинада, қаржыда, білім беруде және өндірісте кеңінен қолданылуда. Сондықтан бұл бағыттағы мамандарға сұраныс алдағы жылдары да арта береді.

DevOps инженері

DevOps инженерлері бағдарламалық өнімдерді әзірлеу мен пайдалануға енгізу процестерін автоматтандырады. Олар бағдарламашылар мен жүйелік әкімшілер арасындағы байланысты қамтамасыз етеді.

DevOps тәсілдері компанияларға өнімді тез әрі сапалы шығаруға мүмкіндік береді.

IT мамандықтарының артықшылықтары

IT саласының бірнеше маңызды артықшылықтары бар.

Біріншіден, жоғары жалақы. Әлемнің көптеген елдерінде IT мамандары ең жоғары жалақы алатын қызметкерлердің қатарына жатады.

Екіншіден, қашықтан жұмыс істеу мүмкіндігі. Көптеген компаниялар қызметкерлерге үйден жұмыс істеуге жағдай жасайды.

Үшіншіден, халықаралық еңбек нарығына шығу мүмкіндігі. IT мамандары әлемнің кез келген еліндегі компаниялармен онлайн жұмыс істей алады.

Төртіншіден, үздіксіз даму мүмкіндігі. Технологиялар үнемі жаңарып отыратындықтан, мамандар жаңа білім мен дағдыларды меңгеріп отырады.

Қазақстандағы IT саласының дамуы

Қазақстанда соңғы жылдары цифрландыру бағытында маңызды жұмыстар жүргізілуде. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы ел экономикасын дамытуға және ақпараттық технологияларды кеңінен енгізуге бағытталған.

Astana Hub халықаралық технопаркі IT стартаптарды қолдау орталығына айналды. Мұнда көптеген жас мамандар өз жобаларын жүзеге асыруға мүмкіндік алуда.

Сонымен қатар елімізде бағдарламалау мектептері мен IT академияларының саны артып келеді. Университеттерде ақпараттық технологияларға қатысты мамандықтар кеңінен оқытылуда.

Қазақстандық жастар халықаралық олимпиадалар мен бағдарламалау жарыстарында жоғары нәтижелер көрсетіп жүр. Бұл еліміздегі IT білімінің даму деңгейін көрсетеді.

Болашақтағы негізгі трендтер

Алдағы онжылдықта бірнеше технологиялық бағыт ерекше қарқынмен дамиды.

Бірінші бағыт – жасанды интеллект. AI жүйелері көптеген салалардағы жұмысты автоматтандырады.

Екінші бағыт – үлкен деректер технологиясы. Компаниялар деректерді тиімді пайдалану арқылы бәсекелестік артықшылыққа ие болады.

Үшінші бағыт – киберқауіпсіздік. Ақпараттық қауіптердің көбеюі бұл саланың маңызын арттырады.

Төртінші бағыт – бұлтты технологиялар. Көптеген ұйымдар ақпараттарын бұлттық платформаларға көшіреді.

Бесінші бағыт – заттар интернеті (IoT). Ақылды құрылғылардың саны жыл сайын артып келеді.

Алтыншы бағыт – робототехника мен автоматтандыру жүйелері.

IT маманы болу үшін қандай қасиеттер қажет?

IT саласында табысты болу үшін бірнеше маңызды қасиет қажет.

Ең алдымен логикалық ойлау қабілеті болуы керек. Күрделі мәселелерді шешу үшін аналитикалық ойлау маңызды.

Сонымен қатар ағылшын тілін білу үлкен артықшылық береді. Өйткені көптеген техникалық құжаттар мен оқу материалдары ағылшын тілінде жарияланады.

Командалық жұмыс дағдылары да маңызды. Ірі жобалар көбінесе бірнеше маманның бірлескен еңбегі арқылы жүзеге асырылады.

Үнемі білім алуға дайын болу да қажет. Технологиялар жылдам өзгеретіндіктен, маман өз білімін тұрақты түрде жаңартып отыруы тиіс.

Қорытынды

Қорытындылай келе, ақпараттық технологиялар саласы қазіргі заманның ең маңызды және болашағы зор бағыттарының бірі болып табылады. Цифрландыру үдерісінің қарқынды дамуы IT мамандарына деген сұранысты үздіксіз арттыруда. Бағдарламалау, киберқауіпсіздік, жасанды интеллект, деректерді талдау және бұлтты технологиялар салалары алдағы жылдары ерекше маңызға ие болады.

Қазақстанда да IT индустриясының дамуына қолайлы жағдай жасалуда. Мемлекеттік бағдарламалар мен инновациялық орталықтардың қолдауы жастардың осы салаға қызығушылығын арттыруда. Сондықтан IT мамандығын таңдау – болашаққа жасалған тиімді инвестиция. Бұл сала тек жоғары табыс табуға ғана емес, сонымен қатар қоғамның технологиялық дамуына үлес қосуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – New York: Crown Business, 2017.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson, 2021.
3. Turban E., Pollard C., Wood G. Information Technology for Management. – Wiley, 2022.
4. Laudon K., Laudon J. Management Information Systems. – Pearson, 2023.
5. World Economic Forum. Future of Jobs Report. – Geneva, 2025.
6. Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің ресми материалдары.
7. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы.
8. Astana Hub ресми сайты.
9. Forbes Technology Council мақалалары.

Әбдіғалым Жанат Әбдіғалымқызы
Көркем еңбек пәні мұғалімі
Дарын мектеп лицейі
Маңғыстау облысы, Жанаөзен қаласы

ТОҚЫМА МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ КЛАССИФИКАЦИЯСЫ МЕН СИПАТТАМАЛАРЫ. МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ҚАСИЕТТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Көркем еңбек	**Мектеп:**
Күні:	**Оқытушының аты-жөні:**
Сынып: 5 сабақ№ 1-2	**Қатысушылар саны: Қатыспағандар:**
Бөлім:	**Дизайн және технология**
Сабақтың тақырыбы:	Тоқыма материалдарының классификациясы мен сипаттамалары. Материалдардың түрлері мен қасиеттерін зерттеу
Сабақта меңгерілетін оқу мақсаттары	5.1.6.3-Тоқыма материалдары мен бұйымдарының классификациясын, құрамы мен қарапайым тоқылу әдісін сипаттау және білу.
Сабақтың мақсаты:	Мата өндірісінің кезеңдерін анықтау және өрім түрлері бойынша тоқыма материалдарын, олардың сыртқы сипаттарын және қасиеттерін ескере отырып жіктеу
Құндылықтарды дарыту	**ЗАҢ ЖӘНЕ ТӘРТІП** тәртіп пен әділдік, нормалар мен ережелерді сақтау қажеттілігін түсіну; **Эстетикалық талғам**: Қазақ ұлттық киімдерінің әртүрлілігі мен әсемдігі, олардың сәндік элементтері, тігін үлгілері мен ою-өрнектері арқылы эстетикалық сезімдерді дамыту.

Сабақтың барысы

Сабақтың кезеңі	Педагогтың әрекеті	Оқушылардың әрекеті	Бағалау	Ресурстар
Басталуы	1. Дайын болуды тексеру ұйымдастырушылық іс- шарасы 2. Орындауды керек ететін жаңа бөлімдерімен және тапсырмаларымен танысу Оқушылармен бірге сабақтың мақсатын/ міндеттерін және бағалау шаттарын анықтау.	Оқушылар амандасып, бір-біріне сәттілік тілейді.	Қалыптастырушы бағалау: Бірін – бірі бағалау	Оқулықтағы суреттер

Ортасы 5 мин 20-25 мин	**4. (К) Зерттеуге кіріспе /сұхбат-пікір талқылау** **4.1**Оқушыларға маталар коллекциясын қарастыруды ұсыну **(**15×15 см кесінділері**).** – Қандай маталар сіздерге белгілі? – Киімді тігу үшін матаның қандай түрі және оның тағайындалуын қандай белгілері арқылы білуге болады? – Жазғы киімді қандай матадан тігеді және неге? – Мата неден жасалады, қалай ойлайсыздар? **4.2 Жаңа материалды зерттеу.***(Слайд 4)* Матаны тоқыма фабрикаларда иірілген жіптен жасайды. Иірілген жіпті жасау үшін шикізаты талшық болып табылады. Матаның сипаты және сапасы оны жасайтын талшыққа, яғни, шығатын шикізатына байланысты болады. ***Тоқыма талшықтары*** деп тоқыма бұйымдарын жасау үшін жарамды кіші көлдеңен өлшемдерімен және белгілі бір ұзындығымен иілмелі мықты заттарын атайды. *(Слайд 5)* Тоқыма талшықтарын екі класқа бөледі: **табиғи және химиялық**. Шығу тегіне қарай талшы шығаратын заттың табиғи талшығы үш кіші класқа бөлінеді: **өсімдік, жануар және минералды, ал, химиялық талшықтар екі класқа бөлінеді**: **жасанды және синтетикалық.** ***Жасанды талшық*** — табиғи жоғары молекулалық заттардан дайындалған химиялық талшық. ***Синтетикалық талшық*** — синтетикалық жоғары молекулалық заттардан дайындалған химиялық талшық. *(Слайд 6)* **Матаны дайындау технологиясы – иіретін фабрикаларға талшықтардың түсуінен дайын болған өнімді қаптауға дейін үш негізгі кезеңдерге бөлуге болады: иіру, тоқу және әрлеу.** **Тоқу** –матаны дайындау технологиясында бөлек қысқа талшықтардан құрылған ұзын жіпті (иірілген жіп)алу барысы.Ол иірілген жіп істеу машиналарында іске асырылады және бірнеше операцияларынан құралады.	Оқушылар топтасып ақылдасып пікір шығарып пікірлерімен бөліседі. Оқушылар картиналар көшірмесіне ізденіс жасап, талдап, төмендегі сұрақтарға жауап береді. Жауабын зерттеу дәптеріңе жазып, суретке түсіреді. **Презентация: Оқушылар өздерінің зерттеу жұмысын таныстырады.** *Оқушылар әрбір таныстырылым нан кейін сұрақтар қоя алады* Жұмыс дәптерінде тапсырма орындау	**Дескриптор** Мата өндірісінің кезеңдерін аңықтау және өрім түрлері бойынша тоқыма материалдарын, олардың сыртқы сипаттарын және қасиеттерін ескере отырып жіктейді.	Тарату материалдары, http://www.pandia.ru/text/77/501/13273.phpтоқыма талшықтарын жіктеу Құрал-жабдықтармен материалдар:табиғи және химиялық талшықтардан мата үлгілері, беттердің күрделі құрылымдары (түкті, букле, атлас және т.б.). https://znaytovar.ru/new371.html

2-3 мин. 5-7 мин **2 сабақ** 3-5 мин 10мин.	Тоқыма фабрикаларына түскен бумалап нығыздалған талшықтар біріншіден қапсытылған және қалшылдау машиналарында қапсытуға және қалшылдау үшін тартылады. Дәл осында оларды арам қоспалардан тазалайды. Қапсытылған машинадан талшықтар кенеп түрінде шығады, ол бумаға бүктеледі. Келесі операция – тырнау. Кенеп жіңішке металл инелермен қапталған екі беттер арасынан өткізеді. Тырналға кенеп лентаға айналады. Ленталы машиналарда лентаны түзейді, ал, тегіс және айналатын машиналарда оны кішкене бұрайды-тегістік пайда болады.Иірілген жіптерге арналған машиналарда тегістікті түпкілікті тартады және бұрайды.Алынған иірілген жіпті собық және бобина түрінде бүктейді. Иірілген жіпке арналған машиналарды жіп иірушілер қызмет етеді.Ол иіру- тоқу өндірісінің жетекші кәсіптердің бірі. Жіп иіруші орташа алғанда 1000-нан 1400- ге дейін ұршық тартады. Ол тегістіктің және иірілген жіптің жыраларын жояды, жиылысқан тегістіктен катушкалар мен ұршықтарды айырбастайды, сонымен қатар, құрал- жабдықты күту бойынша жұмыстарды атқарады. Ол иірілген жіпке және тегістікке қойылатын талаптарды, олардың қаситтерін иірілген жіптің жыралардың пайда болу себептерін және оларды алдын-алу мен жою жолдарын білуі тиіс. Мата тоқитын фабрикаларында иірілген жіптен тігін жіптерін, тоқыма бұйымдарын, маталар және тоқыма емес материалдарын дайындайды. **Иірілген жіптен жасалған матаны дайындау технологиясы тоқымашылық деп аталады.** Тоқыма станоктарын тоқымашылар қызмет етеді. Тоқымашы 2-8 механикалық және 48-56 автоматты станоктарын қызмет етеді. Механикалық станоктарында ол келесі негізгі операцияларды өткізеді: бос ілмекті шпульдерді толыққа айырбастайды, негіздің жіптердің жыраларын жояды, шпульдерді айырбастау автоматты түрде орындалады.Тоқымашы ұсынылған матаға , оның кемшіліктерін, оның пайда болу себептерін, алдын алу шараларын және жою жолдарын білуі тиіс.			Құрал-жабдықтар және материалдар: картон, түрлі түсті қағаз, желім, қайшы, сызу үшін материалдар (карындашсызғыш, өшіргіш және т.б)

20-25 мин. 3-5 мин.	**Бейнені қарау.** ***Activity №1.Оқушылар негізгі операцияларды қарастыра отырып,жібек матаны алу сызбасын құрастырулары керек.*** *(Слайд 7)***Матаны алу технологиясы жіптерді өрімдеу арқылы жүзеге асырылады:** үлестік (жіптердің негіздері) және көлденең (ілмек жіптері). Жіптердің негіздері және ілмектің қасиеттері , сонымен қатар, оларды өрімдеудің тәсілдері әр түрлі. Үлестік жіп (негізі) матаға көлденең келеді. Ол мықты, жіңішке және тегіс. Тартқан кезде ұзындығына әсер етпейді. Көлденең жіп (ілмектердің) жуан, қысқа және үлпілдек болып келеді. Тарқан кезде ұзындығы да тартылады. Мата еніне қарай шетінде жіптерді тығыз өрімдеу жолымен жиек пайда болады, ол матаны себілуінен қорғайды. Жиектен жиекке қарай ара қашықтықты матаның ені деп атайды. *(Слайд 8)* Челноктың ілмелі жіптің бір - бірімен үлестік жіптердің қиылысу жүйелігінен болашақ матаның қасиетіне байланысты болады. **Матадағы жіптерді өрімдеудің түрлері:** — жай: басты – ең бойлы, саржты, сәтенді, атласты; ұсақ өрнекті– рогожка, репс, күшейтілген саржа, диагоналды, әлдетілген; — құрмалас;қос, түкті, ілмекті, ажурды, пикейлі; — ірі өрнекті: жаккардты. **Өрімнің рапорты** - өрім қайталанылатын жері. **1.Полотнолы өрімдеу** –ілмек жібі жіп негізінің үстінен немесе астынан өтуін атайды. **2.Саржты өрімдеу** –жіп негізі екі жіптің астынан өтіп, келесі қатарда бір жіпке жылжылатын өрімді атайды.Сыртқы жағында сол жақтан оң жаққа немесе керісінше оң жақтан сол жаққа жоғарыдан төменге қарай диагоналды жолдарды құрайды. Саржты өрімдеу жақсы ерекшелігі - "кесуші". Матаның жоғарғы бетінде рельефті диагоналдар пайда болады. **3.Атласты өрімдеу** –жіп негіздері бірнеше ілмек жіптерінен өтеді. Маталар жоғарғы беттерінде ұзындатылған асырулардан құралған – сондықтан сыртқы жағы тегіс және			

	жылтыр, ал ішкі жағы күңгірт. Негіздерден көп мөлшердегі жіптерден және раппорттағы ілмектен ерекшелінеді. Атласты өрімдеу кезінде жіп негіздері ілмек негіздердің бірнеші жіптері арқылы өтеді. **4.Сәтенді өрімдеу** –ілмек жібі бірнеше жіп негіздері астынан өтеді.Ондай өрімдер матаға тегістікті береді. ***Activity №2.***Оқушыларға кестені пайдала отырып, жіп негіздері және ілмектің бағыттарын және матаның ішкі және сыртқы беттерін аныктау керек. (Оқушыларға 1 мата үлгісі беріледі. Олар кезектесіп жіп негіздері және ілмектің бағыттарын және матаның ішкі және сыртқы беттерін аныктайды) Определение лицевой и изнаночной сторон ткани. Образцы тканей ***5.*** **(И) (Ф)** ***Практикалық жұмыс/зерттеу – бейнебақылау негізінде жазу.*** Оқушыларға мата үлгілерінің ерекшелік сипаттарын жазып кестені толтыруға мұғалімнің материалдарын қолдана отырып (шыт, зығыр, атлас, органза, фетр)ұсыныңыз және келесі сұрақтарға жауап беріңіз: – Сіздің коллекцияңызда қандай маталар Сізге белгісіз? – Сіздер бұл қай мата түрі екенін қандай тәсілмен аныктадыңыз? **(И) (Г)**Оқушыларға өз бетімен 3-5 маталарға аныктама береді және түрлерін аныктақтайды немесе әр түрлі деректерден ақпаратты қолданады. **6. (И)** ***Практикалық жұмысмакет құрастыру.*** 6.1. Оқушыларға дағдыларды дамыту және салыстыру үшін қағаздан жіптерді өрімдеудің макеттерін ұсыныңыз. 6.2. Оқушылар өзінің серіктестеріне мысалдарды көрсетеді және макетте			

	өрімнің қандай түрін белгілегенін жәнеолардың ерекшелігі неде екенін түсіндіреді. 6.3. Оқушылар өзінің жұмыстарын және сыныптастырының жұмыстарын келесі дискрепторлар бойынша бағалайды : 1. Жіп өрімдеу макеттерін ұқыпты орындалды. 2. Жіп негіздері мен ілмектің техникалық жағынан дұрыс атқарылды. 3. Жіпті өрімдеудің ерекшеліктерін түсіндіреді. Кейбір оқушыларға ауызша комментарийлер береді. **Эстетикалық сезімнің қалыптасуы**: Эстетикалық тәрбиелеу арқылы жастардың көркемдік талғамы мен сезімі дамиды.			
Аяқталуы	**7. Сабақтың шарттары бойынша нәтиженің өзіндік бақылау және өзіндік бағалау.** Сабақтың соңында жүргізілген жұмысқа талдау жасайды және қандай жұмыс жақсы атқарылды ал, қай жерін әрі жетілдіру керек екендігіне жазылымдар (рефлексия)жасайды. **8. Қорытынды шығару.** Оқушылармен келесі сұрақтарды талқылаңыз: – Талшықтар түрлерін атаңыздар. – Мата қандай жіптерден құрайтының атаңыз? – Жіп негіздері мен ілмекке сипаттама беріңіз . – Өсімдік талшықтардан құралған маталарды атаңыз? Киімнен басқа матадан нені жасайды?	Оқушылар бүгінгі сабақты қандай деңгейде түсініп,білгендерін айтады	Оқушылардың айтқан жауаптарына пікір қалдыру.	

Бердигалиев Руслан Наурызбаевич
Мектеп директоры, география пәнінің мұғалімі, педагог-сарапшы
«Атырау облысы Білім беру басұармасының Атырау қаласы білім бөлімінің
«Жалпы білім беретін № 27 И.Тайманов атындағы орта мектеп» коммуналдық мемлекеттік мекемесі

МЕКТЕП БАСШЫСЫНЫҢ РЕФЛЕКСИВТІК БАСҚАРУ МОДЕЛІ АРҚЫЛЫ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ

Аннотация. Бұл мақалада мектеп басшысының рефлексивтік басқару моделін педагогикалық және психологиялық тұрғыдан қарастыру мәселелері талданады. Рефлексияның басқару үдерісіндегі рөлі, оның мұғалімдердің кәсіби дамуына, ішкі мотивациясына және білім беру сапасына ықпалы сипатталады. Автор рефлексивтік басқарудың теориялық негіздерін айқындай отырып, мектепішілік басқаруда рефлексивтік мәдениетті қалыптастырудың тиімді жолдарын ұсынады. Сонымен қатар, рефлексивтік басқару моделінің құрылымдық кезеңдері мен психологиялық аспектілері қарастырылып, оның педагогтердің эмоциялық интеллектісін дамытуға, кәсіби күйіп кетудің алдын алуға және өзіндік тиімділігін арттыруға әсері көрсетіледі. Зерттеу барысында психологиялық сауалнама, бақылау, сұхбат және педагогикалық эксперимент әдістері қолданылған. Зерттеу нәтижелері рефлексивтік басқару моделінің білім беру сапасын арттырудағы, мектепте қолайлы психологиялық орта қалыптастырудағы және педагогтердің кәсіби құзыреттілігін дамытудағы маңыздылығын дәлелдейді.

Кілт сөздер: рефлексивтік басқару, мектеп басшысы, білім беру сапасы, педагогикалық рефлексия, психологиялық аспектілер, кәсіби даму, эмоциялық интеллект, педагогикалық менеджмент, ішкі мотивация, Lesson Study, коучинг, менторинг.

Бұл мақалада мектеп басшысының рефлексивтік басқару моделін педагогикалық және психологиялық тұрғыдан қарастыру мәселелері талдамаларын басты назарға алғым келді. Рефлексияның басқару үдерісіндегі рөлі, оның мұғалімдердің кәсіби дамуына және білім беру сапасына әсері білім тәжірибем де әлі күнге дейін зерттеп келе жатырмын. Сонымен бірге, мектепішілік басқаруда рефлексивтік мәдениетті қалыптастырудың тиімді жолдары ұсынылымдарын көрсетіп, зерттеу нәтижелері рефлексивтік басқару моделінің білім сапасын арттырудағы маңыздылығын атап өткіп келеді. Педагогикалық рефлексия – мұғалімнің өз тәжірибесін, сабақ беру тәсілдерін, кәсіби әрекеттерін талдау үдерісі.

Рефлексияның негізгі түрлері:

- өзіндік талдау;
- кәсіби тәжірибені бағалау;
- кері байланыс;
- іс-әрекетті жетілдіру.

Соңғы зерттеулер Lesson Study мен рефлексивтік талдаудың мұғалім тәжірибесін дамытуда жоғары тиімді екенін көрсетеді. 2025 жылғы зерттеуде Lesson Study педагогтердің кәсіби ынтымақтастығын және рефлексивтік мәдениетін қалыптастыратыны анықталған. Қазіргі білім беру жүйесінде педагогикалық үдерісті тиімді ұйымдастыру тек әдістемелік емес, сонымен қатар психологиялық факторларға да тәуелді. Мектеп басшысы басқару субъектісі ретінде ұжымның кәсіби және тұлғалық дамуына ықпал етеді. Осы тұрғыда рефлексивтік басқару – педагогикалық және психологиялық тұрғыдан маңызды бағыттардың бірі. Ол басқару тиімділігін арттырып қана қоймай, мұғалімдердің ішкі мотивациясын, өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастырады.

Рефлексияның педагогикалық және психологиялық негіздерін қарастыратын болсақ, педагогикада рефлексия оқыту мен тәрбиенің сапасын талдау құралы мен мұғалімнің кәсіби дамуының механизмінен тұрса, психологияда рефлексия өзін-өзі тану процесі, эмоциялық және когнитивтік реттеу құралы мен тұлғаның даму факторынан тұрады. Рефлексия тұлғаның ішкі тәжірибесін қайта қарауға, қателіктерін түсінуге және болашақ әрекеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Рефлексивтік басқару – басқару субъектісінің өз әрекетін, шешімдерін, кәсіби тәжірибесін жүйелі талдау арқылы білім беру үдерісін жетілдіруге бағытталған басқару түрі. Бұл ұғым педагогикалық менеджментпен, кәсіби рефлексиямен және көшбасшылықпен тығыз байланысты. Ғалым Д.Шон рефлексияны «әрекет үстіндегі ойлану» және «әрекеттен кейінгі талдау» ретінде қарастырған. Оның пікірінше, тиімді басшы өзінің басқару тәжірибесін үнемі саралап, өзгерістер енгізіп отыруы қажет. К.Арджирис пен Д.Шон ұйымдық оқыту теориясында рефлексивтік басқаруды ұйымның өзін-өзі жетілдіру механизмі ретінде сипаттайды. Олар «double-loop learning» ұғымын енгізіп, басшы тек мәселені шешіп қана қоймай, мәселенің шығу себептерін де талдауы тиіс екенін атап көрсеткен.

Рефлексивтік басқару – басқарушының өзінің және ұжымның іс-әрекетін саналы түрде талдап, жетілдіруге бағытталған үдеріс.

Модель құрылымы:

- Диагностикалық кезең – мәселені анықтау
- Рефлексивтік талдау – жағдайды бағалау
- Шешім қабылдау
- Іске асыру
- Нәтижені бағалау
- Қайта рефлексия

Бұл модель циклдік сипатқа ие және үздіксіз дамуды қамтамасыз етеді.

Психологиялық аспектілердегі рефлексивтік басқару келесі психологиялық факторларға әсер етеді:

1.Мотивация (ішкі мотивацияны арттырады, мұғалімнің өз жұмысына жауапкершілігін күшейтеді)

2. Эмоциялық интеллект (өз эмоциясын түсіну, әріптестермен тиімді қарым-қатынас)

3. Кәсіби күйіп кетудің алдын алу (өзін түсіну арқылы стресс төмендейді, қолдау атмосферасы қалыптасады)

4. Өзіндік тиімділік (self-efficacy) (мұғалім өз мүмкіндігін жоғары бағалай бастайды)

Білім беру сапасына әсеріне тоқталатын болсақ, рефлексивтік басқару нәтижесінде сабақ беру сапасы жақсарады, оқушылардың оқу мотивациясы артады. Мұғалімдердің кәсіби деңгейі көтеріліп, мектепте жағымды психологиялық жағдай қалыптасады.

Практикалық енгізу жолдарында мектепте қолдануға болатын әдістеріне:

- Рефлексивтік сұхбат
- Кері байланыс сессиялары
- Коучинг және менторинг
- Lesson Study
- Педагогикалық кеңесте талдау
- Күнделік/журнал арқылы рефлексия

Зерттеу әдістеріне:

- Психологиялық сауалнама
- Бақылау
- Сұхбат
- Педагогикалық эксперимент

Психологиялық аспектілер. Рефлексивтік басқаруда психологиялық аспектілер маңызды орын алады. Оған:

- эмоциялық тұрақтылық;
- эмпатия;
- тұлғааралық қарым-қатынас;
- мотивация;
- психологиялық қолдау жатады.

Психологиялық қолайлы орта педагогтердің кәсіби күйзелісін төмендетіп, ішкі мотивациясын арттырады. Кәсіби даму – педагогтердің білімін, тәжірибесін және кәсіби құзыреттілігін жетілдіру үдерісі.Қазіргі мектеп тәжірибесінде кәсіби дамудың тиімді құралдары:

- коучинг;
- менторинг;
- кәсіби қоғамдастық;
- Lesson Study;
- Action Research.

Lesson Study – мұғалімдердің бірлескен зерттеу сабағы арқылы кәсіби дамуын ұйымдастыру әдісі. Lesson Study үдерісінде: бұл тәсіл педагогтердің рефлексивтік мәдениетін қалыптастырады және білім сапасын арттырады.

1. Сабақ жоспарланады;
2. Бақылау жүргізіледі;
3. Рефлексия жасалады;
4. Сабақ жетілдіріледі.

Эмоциялық интеллект – адамның өз эмоциясын және өзгенің эмоциясын түсіну, басқару қабілеті.Эмоциялық интеллектіні тиімді көшбасшылықтың негізгі факторы ретінде қарастырған. Оның пікірінше эмоциялық интеллекттің құрамына:

- өзін-өзі тану;
- өзін-өзі басқару;
- эмпатия;
- әлеуметтік дағдылар кіреді.

2024 жылғы зерттеулерде эмоциялық интеллекттің мектеп басшыларының басқару тиімділігіне және педагогтердің кәсіби әл-ауқатына оң әсер ететіні дәлелденген. Соңғы зерттеулер көбіне:

- эмоциялық интеллект;
- менторинг;
- коучинг;
- Lesson Study мәселелерін жеке қарастырған.

Модельдің ерекшелігі:

1. Барлық компоненттердің бір жүйеге біріктірілуі;
2. Рефлексивтік басқарудың орталық орын алуы;
3. Мектеп басшысы мен педагогтің бірлескен кәсіби дамуы;
4. Психологиялық және басқарушылық аспектілердің интеграциясы;
5. Ішкі мотивация мен эмоциялық интеллекттің өзара байланысын көрсетуі.

Теориялық талдау нәтижесінде мектеп басшысының рефлексивтік басқаруы педагогтердің кәсіби дамуына және білім беру сапасына ықпал ететіндігі анықталды. Осыған байланысты зерттеудің тәжірибелік бөлімінде мектепте коучинг, менторинг және Lesson Study

үдерістерін енгізу арқылы рефлексивтік басқару моделінің тиімділігі тәжірибе жүзінде тексеріледі.Тәжірибелік зерттеу барысында:

- педагогтердің рефлексия деңгейі;
- эмоциялық интеллект көрсеткіштері;
- кәсіби мотивация;
- білім сапасының динамикасы анықталады.

Қазіргі білім беру жүйесінде рефлексивтік басқару мектеп басшысының кәсіби құзыреттілігінің маңызды бағыты болып табылады. Рефлексия, эмоциялық интеллект, коучинг, менторинг және Lesson Study педагогтердің кәсіби дамуына ықпал етіп, білім беру сапасын арттырудың тиімді механизмдері ретінде танылады. Ұсынылған модельдің ерекшелігі – басқарушылық, психологиялық және әдістемелік компоненттердің өзара ықпалдастығы арқылы мектептің кәсіби даму ортасын қалыптастыруында.

Директорлық қызметте зерттеу нәтижесі ретінде осы жұмысымды сіздерге көрсеткім келеді.

Мақсатты аудитория: «Атырау облысы білім беру басқармасы Атырау қаласы білім бөлімінің «Жалпы білім беретін № 27 И.Тайманов атындағы» КММ

Апробацияның мақсаты: Lesson Study әдісін қолдану арқылы мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыру, олардың зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру, педагогтердің бірлескен жұмысты үйлестіру және оқыту үдерісінің сапасын арттыруға ықпалын анықтау

Негізгі мазмұны: Мұғалімдердің кәсіби дамуын тәжірибелік зерттеу жұмыстары арқылы ұйымдастырылады, Lesson Study әдісімен мұғалімдердің сабақ беру тәжірибесін талдауға және оқыту әдістерін жетілдіруге мүмкіндік беріледі.

Нәтижелердің объективті бағасы: Сапалық өзгерістер Lesson Study топтарын ұйымдастыруда, зерттеу сабақтарын жоспарлауда тың серпіліс болды, мұғалімдер арасында тәжірибе алмасу,рефлексия және кері байланыс жасау дағдыларын арттырды. Рефлексия барысында педагогтер өз тәжірибесін талдап, Lesson Study үдерісінің тиімділігіне оң бағасын береді. Lesson Study үдерісіне қажетті құжаттарды әзірлеу және сабақ жоспарын талдау әдістерін меңгерді. Электрондық білім беру платформаларын, білім беру порталдарын, ғылыми-әдістемелік сайттарды және цифрлық оқу материалдарын қолдана отырып, өздерінің кәсіби білімдерін жетілдірді. Кәсіби бірлескен оқу ортасы құрылды, педагогтердің өз болжамдарына, ұстанымдарына қолдау көрсетілді. Сабақ сапасын арттыруға және оқыту үдерісін ғылыми тұрғыда дәлелдеуде құнды әдістемелік құрал болды. Мұғалімдер тек тыңдаушы немесе орындаушы ретінде емес, өз тәжірибесін зерттеуші педагог ретінде әрекет етті. Оқушылардың оқудағы қажеттіліктері мен мінез-құлықтарына назар аударылды. Оқыту мен оқу тәжірибемізге енгізе үздіксіз кәсіби дамуларына мүмкіндік туғызды. Lesson Study өткізу нәтижесінде алынған тәжірибелік білімді әріптестермен бөлісе алды. Ортақ жұмыспен тәжірибе алмасқанда ғана табысты нәтижеге қол жеткізе алатынына көз жеткізді. Педагогтердің кәсіби дамуын, басқару дағдыларын жетілдіруге оң нәтижесін берді. Авторлық бағдарламадан түйіндеген идеяларды, көзқарастарды өнімді еңбекпен ұштастыра алғанын білдірді. Білім беру және инновациялық қызмет сапасын арттыру бағытындағы оқу-әдістемелік жұмысымызды жетілдіруде көп көмегі тиді.

Сандық өзгерістер Lesson Study әдісі бойынша әдістемелік нұсқаулықтар, педагогика және психология саласындағы ғылыми әдебиеттер, сабақ жоспарларының үлгілері, зерттеу сабақтарын талдау парақтары, бақылау және бағалау кестелері, рефлексия жүргізуге арналған материалдар, презентациялар және электрондық ресурстар нәтижелерді енгізуге дейінгі және кейінгі салыстыру жұмыстары жүргізілді.

Әдістемелік тұрғыдан зерттеушілік тұрғыдан ойлауға, сабақ мақсаттары мен оқыту стратегияларын терең талдауға және әр сабаққа конструктивті кері байланыс енгізуге байланысты отырыстар мен дәріс сағаттары ұйымдастырылды. Рефлексия, кері байланыс арқылы Lesson Study мұғалімдердің тәжірибесін жетілдіруде тек жеке сабақта ғана емес, мектепішілік білім беру сапасын көтеруге әсер еткені байқалды. Мұғалімдердің бірлесе

зерттеу жүргізуі кәсіби қауымдастықты нығайтып, инновациялық тәжірибе алмасуға жол ашылды. Мұғалімдердің кәсіби өсуінің сапалық көрсеткіштері талданды. Диагностикалық құралдар: Оқушылар мен мұғалімдерге, ата-аналарға сауалнамалар жүргізілді. Рефлексивті есеп алынды. Әр мұғалім өзінің сабақ тәжірибесін жазбаша түрде қорытындылап, сабақтағы оқушылардың белсенділігі мен оқыту әдістерінің тиімділігін салыстырып отырды. Ашық және конструктивті кәсіби диалогты қалыптастыруға ықпал етті. Авторлық бағдарламаға енгізілген сабақтар топтамасы мұғалімдердің оқыту сапасын арттырып қана қоймай, сабақтағы оқушылардың белсенділігін, қызығушылығын және оқу мотивациясын жақсартуға септігін тигізді.

Құзыреттерді дамыту: Бұл авторлық бағдарлама мұғалімдерді зерттеуші ретіндегі рөлге көтеріп, әр сабақтың құрылымын мұқият жоспарлауға, деректерге сүйене отырып шешім қабылдауға, сыныптағы динамиканы бақылауға мүмкіндік берді. Мұғалімдердің бірлескен жұмысы, тренинг және коучинг қолдауы сабақ сапасының тұрақты жақсаруына ықпал етті. Lesson Study нәтижесінде мұғалімдер өздерінің кәсіби құзыреттерін кеңейтіп, сабақтарды ғылыми негізде жетілдіру арқылы оқушылардың оқу нәтижесін арттыруға мүмкіндік алды. Сабақ барысында қолданылған әдіс-тәсілдер: жұптық және топтық жұмыс, кейс-тапсырмалар, проблемалық сұрақтар, рефлексиялық сессиялар және бағалау парақтарын қолдану мұғалімдердің кәсіби құзыретін кеңейтті.

Диагностика нәтижелері көрсетілген кесте

Оқу жылы	Фокус топ	Зерттелген сыныптар саны	Білім сапасы II тоқсан	Білім сапасы III тоқсан
2025-2026 оқу жылы	5	5	51	54

Сыныбы	Пәндер	II тоқсан	III тоқсан	Айырма
7 «Ғ»	Ағылшын тілі	42	53	+ 11
7 «Ғ»	Биология	53	68	+ 15
8 «А»	Қазақ тілі	48	58	+ 10
8 «В»	Алгебра	43	50	+ 7
8 «Г»	Химия	33	42	+ 9
11 «Ә»	Алгебра	46	54	+ 8

Сауалнама және сұхбат нәтижелері

«Оқушылардың өзінің оқуы жайлы» сауалнама қорытындысында «Мен не үйрену керектігін және неге үйреніп жатқанымды түсінемін», «Үйрену үшін топта жұмыс істеуді ұнатамын», «Тапсырманы мұғалімдерімен қосымша сұрап, сабағымды жақсарттым» деген сауалнарға қатысушылардың 60% жауап берді. Мұғалімдер оқу- түзету дағдыларын қалыптастыруда, инновациялық педагогикалық тәсілдерді сабақта қолдануда және кәсіби қауымдастық мәдениетін дамытуда пайдалы жақтары көп екенін айтты. Жүйелі бақылау және рефлексия мұғалімдердің өзіндік бағалауын арттырды.

Оқушылардың пікірі: Сыныпта белсенді әрекет, нәтижелі жұмысқа талпыныс болды. Топтық жұмыстың тиімділігі, сараланған тапсырмалар, белсенді әдіс- тәсілдер, кері байланыс түрлерінің ұтымды қолданылуы оқушы мотивациясын арттыруға ықпал еткенін айтты. Оқушылар сараланған тапсырмаларды орындау дағдыларының жақсарғанын және пәнге деген қызығушылығы артқанын көрсетті. Зерттеу сабақтарының оқушылардың белсенділігін арттыруда, білім сапасын көтеруге оң әсер ететінін айтты.

Мұғалімдердің пікірі: Сабақтың нақты аспектілерін алдын ала жоспарлап, оны сыныпта жүзеге асыру, әр кезеңді бақылау, жинақталған мәліметтерді талдау, әдістемелік өзгерістер енгізу мұғалімдердің тәжірибелік кәсібилігін арттыруға бағытталған оқу- зерттеу жұмысының тиімділігін баса айтты. Сабақ барысындағы тиімді және жетілдіруді қажет ететін

аспектілерді анықтады. Мұғалімдер арасында кәсіби диалог құруға, бір-бірінен тәжірибе алуға және оқу әдістерін жаңартуға мүмкіндік берілді. Мұғалімдердің тренинг және коучинг арқылы бірлесе жұмыс істеуі Lesson Study тиімділігін арттырып, кәсіби қауымдастық мәдениетін қалыптастырды, сабақ сапасының жүйелі мониторингін қамтамасыз етті..

Мектеп әкімшілігі пікірі: Lesson Study әдісінің педагогикалық тиімділігін сыныптық тәжірибеден көре алдық.. Авторлық бағдарламада көрсетілген сабақтар топтамасы мұғалімдерге интерактивті әдістерді жүйелі түрде енгізу жолдарын көрсетті, зерттеу жүргізу және талдау дағдыларын дамытуға көмектесті. Мұғалімдердің кәсіби дамуына және сабақ сапасының артуына әсері бағаланды. Lesson Study- дің бірлесе жоспарлау, сабақ өткізу, талдау және рефлексиялау кезеңдері мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттырудың тұрақты механизмі ретінде ұсынылды және білім беру сапасын арттырудағы рөлі дәлелденді.

Қорытындысында мұғалімдер Lesson Study үдерісінде алған білімдерін жүйеледі, бағдарлама барысында меңгерілген тәжірибелерді талдай алды, кәсіби дамудың болашақ бағыттарын анықтады, Lesson Study әдісін өз тәжірибесінде қолдануға дайын болады.

1. Мақсатқа жету дәрежесі (толық, ішінара, қол жеткізілмеген).
2. Материалдың практикалық маңыздылығы
3. Бағдарламаны жүзеге асыру барысында әр түрлі белсенді оқыту әдістері қолданылды.

Атап айтқанда: Lesson Study зерттеу әдісі, топтық жұмыс, пікірталас және талдау, рефлексия, бақылау және зерттеу,сұрақ-жауап әдісі, практикалық тапсырмалар, коучинг элементтері, кері байланыс әдістері мұғалімдердің белсенді қатысуына, тәжірибелік дағдыларын дамытуына және кәсіби шеберлігін арттыруына мүмкіндік береді.

Жаңашылдық әлеуеті: Бағдарламаның педагогикалық жаңалығы – мұғалімдердің кәсіби дамуын тәжірибелік зерттеу жұмыстары арқылы ұйымдастыруында. Lesson Study әдісі мұғалімдердің сабақ беру тәжірибесін ғылыми негізде талдауға және оқыту әдістерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Педагогтердің бірлескен жұмысын күшейтіп, оқыту үдерісінің сапасын арттыруға ықпал етті. Психологиялық тұрғыдан бағдарлама мұғалімдердің кәсіби сенімділігін арттыруға, бірлескен жұмыс барысында қолдау көрсету мәдениетін қалыптастыруға және шығармашылық белсенділігін дамытуға бағытталған.

Қолданылу ауқымы: Бағдарлама мазмұны педагогтердің тәжірибелік жұмысына негізделгендіктен, олардың кәсіби шеберлігін арттыруға және білім беру үдерісінің тиімділігін жақсартуға мүмкіндік береді.

Мүмкін болатын тәуекелдер: Бақылау парақтарын, нақты критерийлерді алдын ала дайындау, ашық коммуникация орнату, нақты мақсат қою, нәтижеге бағыттау жұмыстары сияқты тәуекелдерді еңсеруде мұғалімге фокус қою, рөлдерді нақты бөлу, қолайлы психологиялық орта қалыптастыру қажеттілігі ескеріледі.

Зерттеу нәтижелері мен зерттеу барысында:

1. Мұғалімдердің рефлексивтік дағдылары артты;
2. Кәсіби сенімділік деңгейі өсті;
3. Басқару шешімдерінің сапасы жақсарды.

Қосымша ұсынылады:

Қосымшада келесі дәлелдемелік материалдарды ұсынуға болады:

–диаграммалар, сканерленген құжаттар;

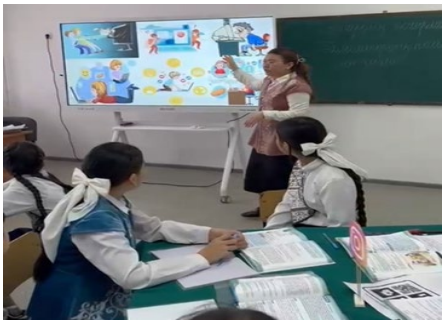
–іс-шаралардан алынған фотосуреттер;

–дипломдар мен сертификаттардың көшірмелері;

–апробация жүргізілген нақты нысандар (ашық сабақтар, педагогикалық шеберлік сабақтары, семинарлар, конференциялар, басылымдар, әдістемелік отырыстар және т.б.).

Қосымша материалдардың көлеміне шектеу қойылмайды, алайда олар ұсынылып отырған жұмыс мазмұнына релевантты, дәлелді және мазмұнды болуы қажет.

Рефлексивтік басқару моделі педагогика мен психологияның тоғысқан тұсында орналасқан тиімді басқару құралы болып табылады. Ол мектеп басшысына тек басқарушы емес, дамытушы көшбасшы болуға мүмкіндік береді. Бұл модельді жүйелі енгізу білім беру сапасын арттырудың маңызды факторы болып табылады.Мұғалімнің рөлі оқу тәрбие жұмысы барысында шығармашыл оқушыны қалыптастыруға жағымды ықпал ете алады, екіншіден, өзінің кәсібінде үздік нәтижелерге қол жеткізе алады, үшіншіден, өзінің кәсіби мүмкіндіктерін толығымен жүзеге асыра алады.

Мұғалімнің құзыреттілігін қалыптастыру – бүгінгі білім беру саласының өзекті мәселелерінің бірі. Құзырлылық тәсіл, білім сапасын арттыруды дәстүрлі тәсіл мен білім мазмұнын ұлғайту арқылы шешудің арасындағы қарама-қайшылықтан туындаған дағдарыстан шығудың бір жолы деп қарастыруға болады. Бұл тәсіл білім берудің нәтижесіне басты орын береді. Оның сапасы алған білімнің көптігінен емес, сол білімді қолдана білумен маңызды. Біздің басты мақсатымыз – оқушылардың өз бетінше білім алатын шығармашылық деңгейін көтеру. Бұл мақсатты жүзеге асыруда әрбір мұғалім білім стандарты талабына сәйкес инновациялық негізде еңбек етуге тиісті.

Өз білімін көтеру негізінде – оқу-тәрбие үрдісін ұйымшылдықпен жүргізуде мұғалім басты тұлға. Біздің басты мақсатымыз – оқушылардың өз бетінше білім алатын шығармашылық деңгейін көтеру. Бұл мақсатты жүзеге асыруда әрбір мұғалім білім стандарты талабына сәйкес инновациялық негізде еңбек етуге тиісті. Мектеп ұжымы сапалы білім беру жүйесінде оқытуды биік сапалы дәрежеге көтеру үшін еңбек етуде. Мен өз тәжірибемде оқыту мен оқу процесінде жаңартылған білім мазмұнының ерекшеліктерін сабақ барысында тиімді қолдана білдім. Ұстаздардың да шығармашылығын шыңдап, тиімді әдіс-тәсілдерді сабақ барысында қолдана отырып, білім сапасын арттыруға негіздедім. Оқушы білімді бар ынта жігермен, ізденіспен, шығармашылықпен жұмыс жасау барысында білім сапасы артты. Қазақ елінің болашағы білікті ұстаз бен білімді жастардың қолында. Еліміз өркениет көгінде біліммен қаруланып, биік жетістіктерге жетіп, күллі әлемге танылсын! Еліміз аман, білімді жастарымыз көп болғай деп тілеймін!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Выготский Л.С. Психология развития человека [1].
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология [2].
3. Маркова А.К. Психология профессионализма [3].
4. Н.Ә.Назарбаев «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты Жолдауы.[4].
5. Қазақстан Республикасының 2011-2020 ж дейінгі «Білім беруді дамыту бағдарламасы».[5].
6. Қазақстан Республикасының білім беру ісін дамытудың 2005-2015 жж арналған Мемлекеттік бағдарламасы.[6,7].
7. Маркова А.К. Кәсіби құзіреттіліктің даму деңгейі /2009.[8,9].
8. Богаева И.Д. Педагогикалық қызметтегі кәсіби шеберлік/ 2009 [10]
9. Қазақстан Республикасы жаңартылған білім берудің жалпыға міндетті стандарты. Нормативтік құжаттар, Астана 2016ж.[11]

Жаманова Жаныл Куанышевна
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, педагог-шебер
«№ 37 орта мектебі» КММ
Ақтөбе облысы Ақтөбе қаласы

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫН ОҚЫТУДА МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Қазіргі әлемде бізді адам жаңа ақпараттық технологиялардың көмегінсіз өндей алмайтын және қолдана алмайтын көптеген ақпарат қоршап тұр. Уақыт жаңа шекараларды белгілейді, біздің өміріміз компьютермен бірге ақпараттық технологияларды үнемі толтырады. Жаңа технологияны меңгеру – мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани азаматтылық, адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар – ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу, тарату үшін қолданатын әдістердің, құрылғылар мен өндірістік процестердің жиынтығы дегенге сүйене отырып, мұғалімнің практикалық іс-әрекетінде оның оқу іс-әрекетіндегі АКТ рөлін түсінуге қаншалықты жақын екендігі маңызды болады. Ақпараттық технологиялар оқушының ғана емес, мұғалімнің де дамуына бірегей мүмкіндік береді. Бұл бізге техникалық процестің жаңалықтарын шексіз жылдамдықпен ұсынады. Кеше мүмкін емес, тіпті фантастикалық болып көрінген нәрсені дәл қазір жүзеге асыруымыз керек секілді мәселе туындайды: сол кезде бәрін қалай қамту керек, техникалық процестің мүмкіндіктерін қалай шебер жүйелеу керек, оларды оқу процесіне біріктіру, білім беру ортасы үшін ауыртпалықсыз, оқудағы тұтастық пен жүйелілікті қалай қамтамасыз ету керек?

Білім беруді ақпараттандырудың дидактикалық принциптерін түсіну, мультимедиялық сабақтарды өткізудің нақты технологиялары мен педагогикалық әдістемелерін пысықтау қажет екені анық. Компьютер қаншалықты мінсіз болса да, ол мұғалімді алмастырмайды, тек оның жұмысын жеңілдетуге, балаларды қызықтыруға, материалды көрнекі, жаңа сапалы деңгейде қабылдауға көмектеседі. Қазақ тілі сабақтарында ұстаздар қолданатын ақпараттық компьютерлік технологиялар:

Интернет-ресурстарды пайдалану мүмкіндіктері өте зор. Ғаламдық интернет желісі оқушылар мен мұғалімдерге жер шарының кез келген жерінде қажетті кез келген ақпаратты алуға жағдай жасайды.

PowerPoint көмегімен жасалған компьютерлік дәріс – бұл экранда немесе мониторда көрсетілетін ақпараттық объектілердің тақырыптық және логикалық байланысты тізбегі. Дәріс барысында әртүрлі ақпараттық нысандар қолданылады: суреттер (слайдтар), дыбыстық пен бейне фрагменттер. Слайдтармен, суреттермен және т.б демонстрациялық материалдармен жұмыс тиімділігі оларды диаграммалар мен кестелерді көрсетумен толықтырған кезде әлдеқайда жоғары болады. Осындай сабақтардан кейін зерттелген материал оқушылардың

жадында жарқын сурет ретінде қалып, мұғалімге оқушының танымдық белсенділігін ынталандыруға көмектеседі.Көбінесе, аралас типтегі сабақтар өткізіледі, онда үй тапсырмасын сұрау мен жаңа материалды түсіндіру жатады.

Электрондық оқулықтардың артықшылықтары: біріншіден, олардың ұтқырлығы, екіншіден, компьютерлік желілердің дамуымен байланыстың болуы, үшіншіден, қазіргі ғылыми білімнің даму деңгейіне сәйкестігі. Электронды оқулықтар жасау – ақпараттық материалды үнемі жаңартып отыру сияқты мәселелерді шешуге де ықпал етеді.Электронды оқулықтардың көмегімен білімді бақылау – компьютерлік тестілеу жүзеге асырылады. Қазақ тілі оқу пәні ретінде оқушылардың мәдени және тұлғалық қалыптасуына жағдай жасау үшін үлкен мүмкіндіктерге ие. Қоғамның қазақ тілін оқыту саласындағы әлеуметтік тапсырысы – оқушылардың жеке басын дамыту, оқытудың гуманистік мазмұнын күшейту, әрбір оқушының даралығына қатысты оқу пәнінің тәрбиелік, білім беру мен дамытушылық әлеуетін неғұрлым толық іске асыру міндетін алға тартады. Сондықтан білім беруді дамытудың қазіргі кезеңіндегі қазақ тілін оқытудың негізгі мақсаты – оқушының оқитын тілдегі мәдениетаралық қарым-қатынасқа қатысуға, өзі меңгерген тілдік сөйлеу ісәрекетін өз бетінше жетілдіруге қабілетті және тілек білдіретін тұлғасы болып табылатыны кездейсоқ емес.

Интернеттің білім беру ресурстары – суреттер мен иллюстрациялары бар DVD және CD дискілер, бейне және аудио техника, интерактивті карталар, интерактивті конференциялар мен конкурстар, қашықтықтан оқытуға арналған материалдар, ғылыми-зерттеу жұмыстары мен жобалар. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында АКТ қолдану – түрлі иллюстрациялық ақпараттық материалдарды пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, материалды оқушылардың өздері интернеттен табады, презентация жасайды, АКТ оқушылардың тәуелсіздігін, сабаққа материалды табу, таңдау мен рәсімдеу қабілетін дамытады.Компьютерлік сыныптағы сабақтар оқушылардың компьютермен жұмыс істеу, оқу міндеттерін өз бетінше шешу қабілетін дамытады. Тесттерді қолдану – мұғалімнің уақытын үнемдеуге ғана емес, сонымен қатар оқушыларға өз білімдерін, мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік береді. Мультимедиялық жобаның көмегімен мен Microsoft Power Point бағдарламасында жасалған слайдтарды көрсетемін. Бұл технологияны қолдану:

- сабақта уақытты едәуір үнемдеуге;
- оқу барысында көрнекілік деңгейін арттыруға;
- ойын-сауық элементтерін енгізуге, оқу процесін жандандыруға мүмкіндік береді. Мысалы, лексикалық тақырыпты іске асыру үшін "ұлттық ойындар" тақырыбы бойынша қазақ тілі бойынша ашық сабаққа дайындық кезінде презентациялар, бейнематериалдар, слайдтар ұсындым.

Оқу іс-әрекетінің бұл түрі оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. Презентацияны көрсету барысында оқушылар көпшілік алдында сөйлеу тәжірибесін алады, бұл практикалық іс-әрекеттің ажырамас бөлігі болып табылады. Презентациялар мұғалімге өз тарихын суреттеуге мүмкіндік береді. Қазақ әдебиеті сабағында оқушылар презентациялардың көмегімен ЫБырай Алтынсариннің әңгімелерінен үзінділерді сахналау тапсырмасын жарқын әрі әсем ұсынады.

Қорыта келсек, «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай жаңа білім беру өте қажет» деп, ел президенті атап айтқандай, ақпараттық технологияларды мемлекеттік тілді оқытуда тиімді пайдалану – жаңа білім берудің бірден-бір шарты. Оқыту үрдісінде ақпараттық технологияны қолдану – білім сапасын жақсартуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбдіғаппарова Г. Т. Қазіргі қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2021. – 248 б.
2. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде – Алматы: 2006. – 128 б.
4. Егізбаева С. «Білім беру үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану» // Білім әлемі, №2, 2020. – Б. 33–37.

Тоқсабай Асылайым Тоғайбекқызы
Педагог-Логопед
“Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы
Жамбыл ауданы білім бөлімінің психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті” КММ

“БАЛАНЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ОЙЫН АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ”

Әдістемелік құрал

КІРІСПЕ

Қазіргі қоғамның даму деңгейі білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. Ел болашағының жарқын болуы бүгінгі жас ұрпақтың сапалы білім алып, саналы тәрбие көруіне тікелей байланысты. Осы тұрғыдан алғанда мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесінің маңызы ерекше. Өйткені мектепке дейінгі кезең – баланың тұлғалық қалыптасуының, дүниетанымының, психикалық процестерінің және сөйлеу тілінің қарқынды дамитын ең жауапты кезеңдерінің бірі.

Баланың қоршаған ортамен қарым-қатынасы ең алдымен сөйлеу тілі арқылы жүзеге асады. Сөйлеу тілі адамның танымдық әрекетінің негізгі құралы болып табылады. Бала сөйлеу арқылы өз ойын жеткізеді, айналасындағы адамдармен байланыс орнатады, жаңа ақпараттарды қабылдайды және өзінің қажеттіліктерін білдіреді. Сондықтан мектепке дейінгі жаста сөйлеу тілінің дұрыс қалыптасуы баланың жалпы дамуының маңызды көрсеткіші болып саналады.

Мектепке дейінгі кезеңде баланың сөздік қоры қарқынды дамып, дыбыстарды дұрыс айту, сөйлем құрастыру, байланыстырып сөйлеу дағдылары қалыптасады. Бұл кезеңде бала үлкендермен және құрдастарымен белсенді қарым-қатынасқа түседі. Егер осы уақытта сөйлеу тілінің дамуы жеткілікті деңгейде қалыптаспаса, кейінгі оқу әрекетінде және әлеуметтік ортаға бейімделуінде түрлі қиындықтар туындауы мүмкін. Сондықтан сөйлеу тілін дамыту жұмыстары ерте жастан басталып, жүйелі түрде жүргізілуі қажет.

Соңғы жылдары мектепке дейінгі ұйымдарда және коррекциялық кабинеттерде сөйлеу тілінің түрлі бұзылыстары бар балалар санының артып келе жатқаны байқалады. Балалардың арасында дыбыстарды бұрмалап айту, сөздік қордың жеткіліксіздігі, грамматикалық құрылымдарды дұрыс қолданбау, байланыстырып сөйлеудің дамымауы, фонематикалық қабылдаудың әлсіздігі сияқты мәселелер жиі кездеседі. Сонымен қатар қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың кең таралуы, балалардың гаджеттерді шамадан тыс пайдалануы, ата-аналардың жұмысбастылығы және тірі қарым-қатынастың азаюы сөйлеу тілінің дамуына кері әсерін тигізуде.

Сөйлеу тіліндегі кемшіліктер баланың тек тілдік дамуына ғана емес, оның жалпы психологиялық жағдайына да әсер етеді. Өз ойын толық жеткізе алмайтын бала өзіне деген

сенімсіздікке ұшырап, құрдастарымен қарым-қатынас жасаудан қашқақтауы мүмкін. Мұндай жағдайлар баланың эмоционалдық тұрақтылығына, танымдық белсенділігіне және әлеуметтік бейімделуіне кері ықпал етеді. Сондықтан сөйлеу тіліндегі қиындықтарды ерте анықтау және дер кезінде түзету жұмыстарын ұйымдастыру аса маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Коррекциялық кабинет жағдайында жүргізілетін логопедиялық жұмыстардың негізгі мақсаты – баланың сөйлеу тіліндегі кемшіліктерді түзету, сөйлеу әрекетін дамыту және толыққанды қарым-қатынас жасауға дайындау. Бұл жұмыстар баланың жас ерекшелігіне, жеке мүмкіндіктеріне және даму деңгейіне сәйкес ұйымдастырылуы тиіс. Логопедтің кәсіби шеберлігі мен дұрыс таңдалған әдіс-тәсілдер түзету жұмыстарының тиімділігін арттырады.

Мектепке дейінгі жастағы балалардың негізгі әрекеті – ойын. Бала ойын барысында өзін еркін сезінеді, қоршаған ортаны танып біледі, түрлі жағдаяттарды модельдейді және қарым-қатынас жасау дағдыларын меңгереді. Ұлы педагогтар мен психологтардың еңбектерінде ойынның бала дамуындағы рөлі ерекше атап көрсетілген. Ойын – баланың табиғи қажеттілігі ғана емес, оның тұлғалық, психологиялық және тілдік дамуының маңызды құралы болып табылады.

Ойын технологиялары сөйлеу тілін дамыту мен түзетуде ерекше орын алады. Себебі ойын барысында бала тапсырманы қызығушылықпен орындайды, белсенділік танытады және оқу материалын жеңіл қабылдайды. Ойын әрекеті баланың эмоционалдық көңіл-күйін көтеріп, сөйлеуге деген ынтасын арттырады. Сондықтан логопедиялық сабақтарды ұйымдастыру кезінде әртүрлі ойын түрлерін тиімді пайдалану қажет.

Артикуляциялық ойындар сөйлеу мүшелерінің қозғалысын жетілдіруге көмектеседі. Саусақ ойындары ұсақ моториканы дамытып, сөйлеу орталықтарының белсенді жұмыс істеуіне ықпал етеді. Тыныс алу жаттығулары сөйлеу кезінде дұрыс тыныс алуды қалыптастырады. Фонематикалық қабылдауды дамытуға арналған ойындар дыбыстарды ажырату қабілетін жетілдіреді. Ал сюжеттік-рөлдік ойындар балалардың сөздік қорын молайтып, байланыстырып сөйлеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Логопедиялық жұмыстың тиімділігі тек маманның қызметіне ғана байланысты емес. Бұл үдеріске ата-аналар мен тәрбиешілердің де белсенді қатысуы маңызды. Баланың сөйлеу тілін дамыту жұмыстары сабақ барысында ғана емес, күнделікті өмірде де жалғасуы тиіс. Үй жағдайында және топтық жұмыстарда қолданылатын ойындар түзету жұмыстарының нәтижелілігін арттырады. Сондықтан логопед, тәрбиеші және ата-ана арасындағы тығыз ынтымақтастық баланың сөйлеу тілін дамытуда маңызды рөл атқарады.

Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды дамытуға ерекше көңіл бөлінуде. Мемлекеттік білім беру стандарттары балалардың тілдік құзыреттілігін дамытуға, олардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Осы міндеттерді жүзеге асыру барысында педагогтер мен логопед мамандардың кәсіби құзыреттілігін арттыру, заманауи технологияларды енгізу және тиімді әдістемелік құралдармен қамтамасыз ету қажеттілігі туындайды.

Осы әдістемелік құралдың өзектілігі мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу тілін ойын арқылы дамыту мәселесінің маңыздылығымен анықталады. Құралда сөйлеу тілін дамытудың теориялық негіздері, сөйлеу бұзылыстарының ерекшеліктері, ойын технологияларының мүмкіндіктері және коррекциялық кабинет жағдайында қолдануға болатын практикалық материалдар жүйеленген.

Әдістемелік құралдың мақсаты – мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу тілін ойын технологиялары арқылы дамыту және түзету жұмыстарын жетілдірудің тиімді жолдарын ұсыну.

Әдістемелік құралдың міндеттері:

- балалардың сөйлеу тілінің даму ерекшеліктерін анықтау;
- сөйлеу тілінің бұзылыстарының себептері мен түрлерін сипаттау;
- ойын технологияларының түзету-дамыту жұмыстарындағы маңызын көрсету;
- логопедиялық сабақтарда қолданылатын тиімді ойындарды жүйелеу;

• педагогтер мен ата-аналарға практикалық ұсыныстар беру;
• балалардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға ықпал ету.

Әдістемелік құрал педагог-логопедтерге, дефектологтарға, тәрбиешілерге, әдіскерлерге, педагогика мамандығының студенттеріне және ата-аналарға арналған. Ұсынылған материалдар коррекциялық кабинеттерде, мектепке дейінгі ұйымдарда және үй жағдайында балалардың сөйлеу тілін дамыту жұмыстарын ұйымдастыруда тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Баланың дұрыс әрі сауатты сөйлеуі – оның болашақтағы табысты білім алуының, әлеуметтік ортаға бейімделуінің және тұлға ретінде қалыптасуының маңызды алғышарты. Сондықтан сөйлеу тілін дамытуға бағытталған әрбір жұмыс түрі баланың жарқын болашағына салынған берік негіз болып табылады.

2. Балалардың сөйлеу тілін дамытудың теориялық негіздері

Баланың сөйлеу тілін дамыту – мектепке дейінгі педагогика мен логопедия ғылымындағы ең өзекті мәселелердің бірі. Сөйлеу тілі адамның қоршаған ортамен байланыс жасауының, өз ойын жеткізуінің, білім мен тәжірибе алмасуының негізгі құралы болып табылады. Адамның танымдық қызметі, ойлау қабілеті, әлеуметтік қарым-қатынасы және тұлғалық дамуы сөйлеу тілімен тығыз байланысты. Сондықтан мектепке дейінгі кезеңде сөйлеу тілін дамытуға ерекше назар аудару қажет.

Мектепке дейінгі жас – баланың барлық психикалық процестері қарқынды дамитын кезең. Осы кезеңде бала қоршаған ортаны танып-біледі, заттар мен құбылыстардың қасиеттерін меңгереді, үлкендермен және құрдастарымен қарым-қатынас жасау арқылы әлеуметтік тәжірибе жинақтайды. Бұл үдерістердің барлығы сөйлеу тілі арқылы жүзеге асады. Егер баланың сөйлеу тілі жас ерекшелігіне сай дамыса, оның танымдық қабілеттері де тиімді қалыптасады. Ал сөйлеу тілінің жеткіліксіз дамуы баланың жалпы дамуына кері әсер етуі мүмкін.

Сөйлеу тілі – тек қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен қатар ойлау құралы болып табылады. Бала алдымен заттарды көреді, ұстайды, сезінеді, кейін оларды сөзбен атай бастайды. Осылайша сөз бен ойдың арасында байланыс қалыптасады. Баланың сөздік қоры көбейген сайын оның ойлау қабілеті де жетіле түседі. Сондықтан сөйлеу тілін дамыту жұмыстары баланың интеллектуалдық дамуына да оң ықпал етеді.

Ғылыми зерттеулерге сүйенсек, баланың сөйлеу тілінің қалыптасуы өмірінің алғашқы күндерінен басталады. Нәресте туғаннан кейін қоршаған адамдардың дауысын естиді, олардың сөйлеу интонациясын ажыратады. Бірнеше айдан кейін гүілдеу кезеңі басталып, бала әртүрлі дыбыстарды қайталайды. Кейін былдырлау кезеңі қалыптасады. Бір жасқа қарай алғашқы қарапайым сөздерді айта бастайды. Ал екі жасқа келгенде сөздік қоры бірнеше жүз сөзге дейін жетеді. Үш жасқа қарай сөйлем құрастырып, өз ойын қарапайым түрде жеткізе алады.

Сөйлеу тілінің қалыптасуы бірнеше кезеңнен тұрады. Әр кезеңнің өзіндік ерекшеліктері болады. Баланың сөйлеу тілі белгілі бір заңдылықтарға сәйкес дамиды. Сондықтан логопед маман баланың сөйлеу тілін бағалау кезінде оның жас ерекшелігін міндетті түрде ескеруі қажет.

Сөйлеу тілін дамытудың теориялық негіздері психология, педагогика, физиология және логопедия ғылымдарының тоғысында қалыптасқан. Психология ғылымы сөйлеудің психикалық процестермен байланысын зерттейді. Педагогика ғылымы сөйлеуді дамыту әдістері мен тәсілдерін қарастырады. Физиология ғылымы сөйлеу мүшелерінің қызметін зерттесе, логопедия ғылымы сөйлеу тілінің бұзылыстарын анықтау және түзету мәселелерімен айналысады.

Белгілі ғалым Л.С. Выготский сөйлеу тілінің баланың психикалық дамуындағы маңызын ерекше атап өткен. Оның пікірінше, сөйлеу баланың жоғары психикалық қызметтерінің қалыптасуына негіз болады. Баланың ойлауы, есте сақтауы, зейіні және қабылдауы сөйлеу

арқылы дамиды. Сондықтан сөйлеу тілін дамыту жалпы психикалық дамудың маңызды шарты болып табылады.

А.Н. Леонтьев сөйлеу әрекетін адамның негізгі әрекеттерінің бірі ретінде қарастырған. Оның еңбектерінде сөйлеудің қарым-қатынас құралы ретіндегі қызметі жан-жақты сипатталған. Ал Д.Б. Эльконин мектепке дейінгі жаста ойын әрекетінің жетекші рөл атқаратынын дәлелдеп, сөйлеу тілін дамытуда ойынның маңызын көрсеткен.

Балалардың сөйлеу тілін дамыту бірнеше бағыт бойынша жүзеге асырылады. Бірінші бағыт – сөздік қорды дамыту. Сөздік қор баланың сөйлеу тілінің негізін құрайды. Баланың сөздік қоры неғұрлым бай болса, ол өз ойын соғұрлым анық әрі толық жеткізе алады. Сөздік қорды дамыту барысында заттардың атауларын, олардың қасиеттерін, әрекеттерін білдіретін сөздер меңгертіледі.

Екінші бағыт – дыбыстық мәдениетті қалыптастыру. Бұл бағытта балаларды дыбыстарды дұрыс айтуға, сөздерді анық сөйлеуге, сөйлеу қарқынын сақтауға және дауыс ырғағын дұрыс қолдануға үйрету жүзеге асырылады. Дыбыстық мәдениеттің дұрыс қалыптасуы кейінгі оқу әрекеті үшін маңызды болып табылады.

Үшінші бағыт – грамматикалық құрылымды қалыптастыру. Балалар сөздерді дұрыс байланыстыруды, сөйлем құрастыруды, септік жалғауларын, көпше түрді және түрлі грамматикалық формаларды қолдануды үйренеді. Грамматикалық құрылымның қалыптасуы сөйлеудің сауатты болуына негіз қалайды.

Төртінші бағыт – байланыстырып сөйлеуді дамыту. Байланыстырып сөйлеу арқылы бала өз ойын ретімен, жүйелі түрде жеткізуге үйренеді. Бұл бағытта сурет бойынша әңгіме құрастыру, ертегіні мазмұндау, оқиға желісін айту және сұрақтарға толық жауап беру жұмыстары жүргізіледі.

Бесінші бағыт – коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру. Бала адамдармен қарым-қатынас жасау барысында сөйлесудің мәдениетін меңгереді. Ол сұрақ қоюды, жауап беруді, тыңдауды және өз ойын дұрыс жеткізуді үйренеді.

Баланың сөйлеу тілінің дамуына көптеген факторлар әсер етеді. Соның ішінде отбасы тәрбиесінің орны ерекше. Ата-аналардың баламен жиі сөйлесуі, кітап оқуы, ертегі айтуы, сұрақтарға жауап беруі және баланың пікірін тыңдауы оның сөйлеу тілінің дамуына оң ықпал етеді. Керісінше, қарым-қатынастың аз болуы немесе баланың ұзақ уақыт телефон мен теледидар алдында отыруы сөйлеу тілінің дамуын баяулатуы мүмкін.

Сөйлеу тілінің дамуына әлеуметтік орта да үлкен әсер етеді. Балабақшадағы тәрбие жұмыстары, құрдастарымен қарым-қатынас, түрлі ойын әрекеттері және ұйымдастырылған оқу қызметтері баланың сөздік қорын байытып, сөйлеу белсенділігін арттырады.

Коррекциялық кабинет жағдайында сөйлеу тілін дамыту жұмыстары арнайы ұйымдастырылған түзету-дамыту бағдарламалары негізінде жүзеге асырылады. Бұл жұмыстар баланың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Логопед әр баланың сөйлеу деңгейін анықтап, соған сәйкес жұмыс жоспарын құрады.

Сөйлеу тілін дамытуда жүйелілік принципі маңызды орын алады. Барлық жұмыс кезең-кезеңімен ұйымдастырылуы тиіс. Алдымен қарапайым дағдылар қалыптастырылып, кейін күрделі тапсырмаларға көшу қажет. Сонымен қатар көрнекілік принципі, қолжетімділік принципі және белсенділік принципі де сақталуы тиіс.

Қазіргі уақытта сөйлеу тілін дамытуда ойын технологиялары ерекше маңызға ие болып отыр. Ойын баланың табиғи әрекеті болғандықтан, ол оқу материалын жеңіл қабылдауға көмектеседі. Ойын барысында бала еркін сөйлейді, өз ойын ашық білдіреді және жаңа сөздерді оңай меңгереді. Сондықтан логопедиялық сабақтардың басым бөлігінде ойын элементтері пайдаланылады.

Ойын арқылы ұйымдастырылған жұмыстар балалардың сөйлеу белсенділігін арттырады, танымдық қызығушылығын дамытады және эмоционалдық жайлылық қалыптастырады. Әсіресе мектепке дейінгі жастағы балалар үшін ойын арқылы оқыту ең тиімді әдістердің бірі болып саналады.

Сонымен, балалардың сөйлеу тілін дамытудың теориялық негіздері баланың жас ерекшеліктерін, психологиялық даму заңдылықтарын және сөйлеу әрекетінің құрылымын ескере отырып ұйымдастырылатын күрделі педагогикалық үдеріс болып табылады. Сөйлеу тілін уақытылы дамыту баланың мектепке дайындығын қамтамасыз етіп қана қоймай, оның тұлғалық қалыптасуына, әлеуметтік бейімделуіне және болашақтағы табысты оқуына берік негіз қалайды. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда, коррекциялық кабинеттерде және отбасы жағдайында сөйлеу тілін дамыту жұмыстары үздіксіз әрі жүйелі түрде жүргізілуі тиіс.

2.1. Сөйлеу тілінің даму ерекшеліктері

Сөйлеу тілі – баланың жан-жақты дамуының маңызды көрсеткіштерінің бірі. Ол баланың қоршаған ортамен қарым-қатынас жасауына, өз ойын білдіруіне, танымдық қабілеттерінің қалыптасуына және әлеуметтік ортаға бейімделуіне мүмкіндік береді. Сөйлеу арқылы бала қоршаған дүниені танып-біледі, адамдармен қарым-қатынас жасайды, өз сезімдері мен қажеттіліктерін жеткізеді. Сондықтан сөйлеу тілінің дұрыс қалыптасуы баланың жалпы дамуының негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Мектепке дейінгі кезең – сөйлеу тілінің ең қарқынды дамитын шағы. Бұл уақытта баланың сөздік қоры молайып, дыбыстарды дұрыс айтуы қалыптасады, сөйлем құрастыру қабілеті жетіледі және байланыстырып сөйлеу дағдылары дамиды. Баланың сөйлеу тілі қаншалықты жақсы дамыса, оның ойлау қабілеті, есте сақтауы, қабылдауы, қиялы және танымдық белсенділігі де соншалықты жоғары деңгейде қалыптасады.

Ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес сөйлеу тілінің дамуы баланың жалпы психикалық дамуымен тығыз байланысты. Бала алғаш рет қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарды қабылдап, олардың атауларын меңгеру арқылы дүниетанымын кеңейтеді. Әрбір жаңа сөз баланың ойлау жүйесінің дамуына ықпал етеді. Сондықтан сөйлеу тілінің дамуы тек тілдік құзыреттіліктің қалыптасуы ғана емес, сонымен қатар баланың интеллектуалдық дамуының негізі болып табылады.

Белгілі психолог Л.С. Выготский сөйлеу тілін баланың психикалық дамуының негізгі құралы ретінде қарастырған. Оның пікірінше, бала қоршаған ортадағы адамдармен қарым-қатынас жасау арқылы сөйлеуді меңгереді. Ал сөйлеу тілі өз кезегінде ойлау әрекетінің дамуына ықпал етеді. Яғни сөйлеу мен ойлау бір-бірімен өзара тығыз байланыста дамиды.

Баланың сөйлеу тілінің дамуы туған күнінен басталады. Нәресте алғаш дүниеге келген сәттен бастап қоршаған адамдардың дауысын естиді, сөйлеу ырғағын қабылдайды және біртіндеп оған жауап бере бастайды. Сөйлеу тілінің қалыптасуы ұзақ әрі күрделі процесс болып табылады және бірнеше кезеңнен тұрады.

Сөйлеуге дейінгі кезеңнің ерекшеліктері

Сөйлеуге дейінгі кезең баланың туған уақытынан бастап шамамен бір жасқа дейінгі аралықты қамтиды. Бұл кезеңде сөйлеу тілі әлі толық қалыптаспағанымен, оның негізі қаланады.

Өмірінің алғашқы айларында нәресте жылау арқылы өз қажеттіліктерін білдіреді. Жылау – қарым-қатынастың алғашқы формасы болып табылады. Анасы баланың жылауына жауап берген сайын бала мен ересек адам арасында эмоционалдық байланыс қалыптасады.

Екі-үш айдан бастап бала гүілдей бастайды. Бұл кезеңде ол әртүрлі дауысты дыбыстарға ұқсас дыбыстар шығарады. Гүілдеу баланың сөйлеу аппаратының дамуына ықпал етеді.

Бес-алты ай шамасында былдырлау кезеңі басталады. Бала буындарды қайталап айтады: «ба-ба», «ма-ма», «па-па», «та-та». Бұл кезең сөйлеу тілінің қалыптасуындағы маңызды баспалдақтардың бірі болып саналады.

Тоғыз-он екі ай аралығында бала ересектердің сөздерін түсіне бастайды. Қарапайым нұсқауларды орындайды, өз атына жауап береді және алғашқы сөздерін айтуға талпынады.

Ерте жастағы балалардың сөйлеу тілінің даму ерекшеліктері

Бір жастан кейін баланың сөйлеу тілі белсенді түрде дами бастайды. Бұл кезеңде сөздік қордың қарқынды өсуі байқалады.

1–2 жас аралығында бала күнделікті өмірде жиі қолданылатын сөздерді меңгереді. Оның сөздік қоры шамамен 20–100 сөз аралығында болады. Бала сөздерді көбіне жеке-жеке қолданады және олар арқылы өз қажеттіліктерін білдіреді.

2–3 жасқа қарай сөздік қор бірнеше есе артады. Бала қарапайым сөйлемдер құрастырып, екі-үш сөзден тұратын тіркестерді пайдалана бастайды. Осы кезеңде балалардың «Неге?», «Не үшін?», «Қайда?» деген сұрақтарды жиі қоюы олардың танымдық белсенділігінің артқанын көрсетеді.

Бұл жаста балалар қоршаған ортадағы барлық нәрсеге қызығушылық танытады. Сондықтан үлкендердің балалармен жиі сөйлесуі, олардың сұрақтарына жауап беруі және жаңа сөздерді үйретуі өте маңызды.

3–4 жастағы балалардың сөйлеу тілінің даму ерекшеліктері

Үш-төрт жас аралығында баланың сөйлеу белсенділігі айтарлықтай жоғарылайды. Бұл кезеңде сөздік қор шамамен 1200–1500 сөзге жетеді.

Балалар:

- қарапайым сөйлемдерді еркін қолданады;
- заттардың қасиеттерін сипаттай алады;
- сұрақтарға жауап береді;
- қысқа әңгімелер құрастырады;
- ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас жасауға ұмтылады.

Осы жастағы балалардың сөйлеуінде кейбір дыбыстардың дұрыс айтылмауы кездесуі мүмкін. Әсіресе «р», «л», «ш», «ж», «ч» дыбыстарын айтуда қиындықтар байқалады. Бұл жағдай көп жағдайда физиологиялық ерекшелік болып табылады.

Балалар жаңа сөздерді тез меңгереді және оларды сөйлеу барысында қолдануға тырысады. Сондықтан бұл кезеңде сөздік қорды байытуға ерекше көңіл бөлінуі қажет.

4–5 жастағы балалардың сөйлеу тілінің даму ерекшеліктері

Төрт-бес жасқа қарай баланың сөйлеу тілі біршама жетіледі. Сөздік қоры 2000–3000 сөзге дейін ұлғаяды.

Балалар:

- күрделі сөйлемдер құрастырады;
- оқиғаларды ретімен айтып береді;
- өз әсерлері туралы әңгімелейді;
- заттарды салыстырады;
- себеп-салдарлық байланыстарды түсіндіре бастайды.

Бұл кезеңде грамматикалық құрылымдардың қалыптасуы қарқынды жүреді. Балалар сөздерді түрлі септіктерде қолдануды, көпше түрлерді пайдалануды және сөйлемдегі сөздердің орын тәртібін сақтауды үйренеді.

Сонымен қатар байланыстырып сөйлеу дағдылары жетіледі. Балалар сурет бойынша әңгіме құрастырып, шағын мәтіндерді мазмұндауға қабілетті болады.

5–6 жастағы балалардың сөйлеу тілінің даму ерекшеліктері

Мектепке дейінгі ересек жаста сөйлеу тілі анағұрлым жоғары деңгейде дамиды. Бұл кезеңде баланың сөздік қоры 3500–4000 сөзге дейін жетуі мүмкін.

Балалар:

- ойын жүйелі түрде жеткізеді;
- шығармашылық әңгімелер құрастырады;
- ертегілерді мазмұндайды;
- күрделі сұрақтарға жауап береді;
- қоршаған ортадағы құбылыстарды түсіндіреді.

Бұл кезеңде дыбыстардың басым бөлігі дұрыс айтылуы тиіс. Егер бала бес-алты жасқа келгенде көптеген дыбыстарды дұрыс айтпаса немесе сөйлеуінде айқын қиындықтар байқалса, логопедиялық көмек қажет болады.

Мектеп алды даярлық кезеңінде байланыстырып сөйлеу ерекше маңызға ие. Өйткені болашақта оқу материалын меңгеру көбінесе сөйлеу тілінің даму деңгейіне байланысты болады.

Сөйлеу тілінің негізгі компоненттерінің дамуы

Баланың сөйлеу тілі бірнеше өзара байланысты компоненттерден тұрады:

Фонетикалық даму

Фонетикалық даму дыбыстарды дұрыс айту дағдыларының қалыптасуын қамтиды. Балалар алдымен жеңіл дыбыстарды меңгеріп, кейін күрделі дыбыстарды дұрыс айтуға үйренеді.

Фонематикалық қабылдау

Фонематикалық қабылдау – дыбыстарды естіп ажырату қабілеті. Бұл қабілет оқу мен жазуды меңгерудің негізі болып табылады.

Лексикалық даму

Лексикалық даму сөздік қордың қалыптасуын білдіреді. Баланың сөздік қоры оның тәжірибесіне, қарым-қатынас жасау мүмкіндігіне және қоршаған ортасына байланысты болады.

Грамматикалық даму

Грамматикалық даму сөйлемдерді дұрыс құрастыру және сөздерді орынды қолдану дағдыларын қамтиды.

Байланыстырып сөйлеудің дамуы

Байланыстырып сөйлеу – баланың өз ойын жүйелі, түсінікті және логикалық тұрғыдан дұрыс жеткізе білу қабілеті.

Сөйлеу тілінің дамуына әсер ететін факторлар

Баланың сөйлеу тілінің қалыптасуына көптеген факторлар әсер етеді:

- жүйке жүйесінің дамуы;
- есту қабілетінің жағдайы;
- сөйлеу аппаратының құрылысы;
- отбасы тәрбиесі;
- ата-аналардың сөйлеу мәдениеті;
- балабақшадағы тәрбие жұмыстары;
- құрдастарымен қарым-қатынас;
- көркем әдебиетпен танысу;
- ойын әрекеті;
- логопедиялық көмектің уақтылы көрсетілуі.

Әсіресе отбасының рөлі ерекше. Балаға жиі кітап оқу, ертегі айту, сұрақтарға жауап беру, бірлескен ойындар ұйымдастыру оның сөйлеу тілінің дамуына үлкен ықпал етеді.

Қорытынды

Мектепке дейінгі кезең – баланың тұлғалық, психологиялық, танымдық және тілдік дамуының ең маңызды кезеңдерінің бірі. Дәл осы уақытта баланың қоршаған орта туралы алғашқы түсініктері қалыптасып, ойлау қабілеті дамып, қарым-қатынас жасау дағдылары жетіледі. Осы үдерісте сөйлеу тілі ерекше орын алады. Себебі сөйлеу тілі – баланың өз ойын білдіруінің, қоршаған ортамен байланыс орнатуының, білім алуының және әлеуметтік ортаға бейімделуінің негізгі құралы болып табылады. Баланың сөйлеу тілі неғұрлым жақсы дамыған сайын оның танымдық белсенділігі, қоршаған әлемді қабылдауы және жаңа білімді меңгеруі де соғұрлым жоғары деңгейде болады.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың сөйлеу тілін дамыту және сөйлеу бұзылыстарының алдын алу мәселесі өзекті бағыттардың бірі болып отыр. Соңғы жылдары сөйлеу тілінде түрлі кемшіліктері бар балалар санының артуы педагогтер мен мамандардың алдына жаңа міндеттер жүктеуде. Осыған байланысты педагог-логопедтердің, тәрбиешілердің және ата-аналардың бірлескен әрекеті арқылы баланың сөйлеу тілін ерте кезеңнен бастап дамыту аса маңызды болып табылады.

«Баланың сөйлеу тілін ойын арқылы дамыту» тақырыбындағы бұл әдістемелік құрал мектепке дейінгі ұйымдардың педагог-логопедтеріне, тәрбиешілеріне, арнайы педагогтарына және ата-аналарына арналған тәжірибелік көмекші құрал ретінде әзірленді. Құралдың негізгі мақсаты – балалардың сөйлеу тілін дамыту жұмыстарын ойын технологиялары арқылы тиімді ұйымдастырудың жолдарын көрсету, логопедиялық жұмыстың мазмұнын жүйелеу және тәжірибеде қолдануға болатын нақты материалдарды ұсыну.

Әдістемелік құралды дайындау барысында мектепке дейінгі білім беру саласындағы заманауи ғылыми зерттеулер, логопедия және арнайы педагогика бағытындағы әдістемелік еңбектер, сондай-ақ педагогтердің практикалық тәжірибелері негізге алынды. Құрал мазмұнында балалардың сөйлеу тілінің даму ерекшеліктері, сөйлеу тіліндегі бұзылыстардың түрлері, ойын технологияларының мүмкіндіктері және коррекциялық кабинет жағдайында жүргізілетін жұмыстардың мазмұны толық қамтылды.

Құралдың бірінші бөлімдерінде сөйлеу тілінің теориялық негіздері қарастырылып, баланың сөйлеу тілінің қалыптасу кезеңдері, сөйлеу тілінің даму заңдылықтары және тілдік дағдылардың қалыптасуына әсер ететін факторлар сипатталды. Бұл мәліметтер педагогтерге баланың даму ерекшеліктерін дұрыс бағалауға және түзету жұмыстарын ғылыми негізде ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар сөйлеу тілінің бұзылыстары мәселесіне ерекше көңіл бөлінді. Сөйлеу кемшіліктерінің пайда болу себептері, олардың түрлері және баланың жалпы дамуына әсері қарастырылды. Әрбір баланың сөйлеу тіліндегі қиындықтарды дер кезінде анықтау және түзету жұмыстарын ерте бастау оның болашақтағы оқу жетістіктеріне және әлеуметтік бейімделуіне оң ықпал ететіні көрсетілді.

Әдістемелік құралдың маңызды бөлімдерінің бірі – ойын технологияларының маңызын ашуға арналған бөлім. Ойын – мектепке дейінгі жастағы баланың негізгі іс-әрекеті болғандықтан, барлық түзету-дамыту жұмыстары ойын арқылы ұйымдастырылған жағдайда жоғары нәтижеге қол жеткізуге болады. Ойын барысында бала өзін еркін сезінеді, белсенді әрекет етеді, жаңа білімді қызығушылықпен қабылдайды және өз мүмкіндіктерін толық көрсетуге тырысады. Сондықтан логопедиялық жұмыстарда ойын технологияларын пайдалану балалардың сөйлеу белсенділігін арттырудың ең тиімді жолдарының бірі болып табылады.

Құралда коррекциялық кабинет жағдайында әртүрлі жас ерекшеліктеріндегі балалармен жүргізілетін жұмыстардың мазмұны толық қарастырылды. 3–4 жастағы балалармен жүргізілетін жұмыстарда сөздік қорды қалыптастыруға, қарапайым сөйлемдерді қолдануға және сөйлеуге қызығушылықты арттыруға назар аударылса, 4–5 жастағы балалармен жұмыс барысында байланыстырып сөйлеуді дамытуға, грамматикалық құрылымдарды меңгертуге және дыбыстық мәдениетті қалыптастыруға көңіл бөлінеді. Ал 5–6 жастағы балалармен жүргізілетін жұмыстар мектепке дайындық бағытында ұйымдастырылып, байланыстырып сөйлеуді, фонематикалық қабылдауды және сауат ашуға дайындықты қамтиды.

Әдістемелік құралда ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жүргізілетін жұмыстарға да кеңінен тоқталынды. Қазіргі таңда инклюзивті білім беру жүйесінің дамуына байланысты ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды сапалы қолдау мәселесі маңызды орын алып отыр. Бұл балалардың сөйлеу тілін дамыту жұмыстары олардың жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескере отырып ұйымдастырылуы тиіс. Құралда мұндай балалармен жұмыс жүргізудің негізгі бағыттары, қолданылатын әдістері мен тәсілдері ұсынылды.

Практикалық бөлімде логопедтердің күнделікті жұмысында пайдалануға болатын логопедиялық сабақ үлгілері, ойындар картотекасы, ата-аналармен жұмыс формалары және мониторинг жүргізу жолдары жинақталды. Бұл материалдар мамандарға түзету жұмыстарын тиімді жоспарлауға және жүйелі түрде ұйымдастыруға көмектеседі. Әсіресе жас мамандар үшін құралдағы дайын сабақ үлгілері мен ойындар тәжірибелік көмек ретінде үлкен маңызға ие.

Әдістемелік құралда ұсынылған артикуляциялық ойындар сөйлеу аппаратының дұрыс дамуына ықпал етеді. Саусақ ойындары ұсақ моториканы жетілдіру арқылы сөйлеу орталықтарының белсенді жұмыс істеуіне жағдай жасайды. Тыныс алу жаттығулары сөйлеу тынысын қалыптастырып, дыбыстардың анық айтылуына көмектеседі. Фонематикалық естуді дамыту ойындары дыбыстарды ажыратуға үйретсе, байланыстырып сөйлеуді дамытуға арналған ойындар балалардың өз ойын жүйелі және сауатты жеткізу қабілетін қалыптастырады.

Әдістемелік құралда ата-аналармен жүргізілетін жұмыстардың маңыздылығы ерекше көрсетілді. Баланың сөйлеу тілін дамыту тек педагог-логопедтің немесе тәрбиешінің ғана міндеті емес. Бұл – отбасы мен білім беру ұйымының бірлескен жұмысының нәтижесі. Ата-аналардың баламен күнделікті сөйлесуі, кітап оқуы, ойын ұйымдастыруы және мамандардың ұсыныстарын орындауы түзету жұмыстарының нәтижелілігін бірнеше есе арттырады. Сондықтан логопед пен ата-ана арасындағы тығыз байланыс баланың сөйлеу тілін дамытудағы басты шарттардың бірі болып табылады.

Құралда мониторинг пен диагностика жүргізу мәселелері де қамтылды. Баланың сөйлеу тілінің даму деңгейін жүйелі бақылау маманға түзету жұмыстарының тиімділігін бағалауға және келесі жұмыс бағытын дұрыс жоспарлауға мүмкіндік береді. Бастапқы, аралық және қорытынды мониторинг нәтижелері арқылы баланың жетістіктері анықталып, әрі қарайғы даму траекториясы белгіленеді.

Жалпы алғанда, әдістемелік құралда ұсынылған материалдар сөйлеу тілін дамыту жұмыстарын жүйелі, мақсатты және нәтижелі ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Құралдағы теориялық мәліметтер мен практикалық ұсыныстар өзара тығыз байланыста беріліп, педагогтердің кәсіби қызметінде қолдануға қолайлы түрде жүйеленді.

Қорыта келе, баланың сөйлеу тілін дамыту – оның болашақ өміріндегі табысының кепілі болып табылады. Сөйлеу тілі жақсы дамыған бала өз ойын еркін жеткізе алады, қоршаған ортамен оңай қарым-қатынас жасайды, жаңа білімді жеңіл меңгереді және әлеуметтік ортада өзін сенімді ұстайды. Сондықтан мектепке дейінгі кезеңде сөйлеу тілін дамытуға бағытталған жұмыстар үздіксіз, жүйелі және ғылыми негізде ұйымдастырылуы қажет.

Ойын арқылы ұйымдастырылған логопедиялық жұмыстар баланың қызығушылығын арттырып қана қоймай, оның сөйлеу, ойлау, есте сақтау, зейін қою және шығармашылық қабілеттерінің дамуына да оң әсер етеді. Осыған байланысты ойын технологияларын қолдану қазіргі логопедиялық жұмыстың маңызды бағыты болып қала береді.

Ұсынылып отырған әдістемелік құрал педагог-логопедтердің, тәрбиешілердің, арнайы педагогтардың және ата-аналардың тәжірибелік қызметінде кеңінен қолданылып, балалардың сөйлеу тілін дамытуға өз үлесін қосады деп сенеміз. Бұл құрал баланың тілдік дамуына қолдау көрсетіп, сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға және мектепке сапалы даярлауға бағытталған тиімді әдістемелік көмекші ретінде қызмет етеді. Балалардың сөйлеу тілін дамыту жолындағы әрбір жүйелі жұмыс олардың жарқын болашағына салынған маңызды инвестиция болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007 (өзгерістер мен толықтыруларымен).
2. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана.
3. Қазақстан Республикасының инклюзивті білім беруді дамыту тұжырымдамасы.
4. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. – ҚР Оқу-ағарту министрлігі.
5. Балаларды ерте дамыту және мектепке дейінгі тәрбиелеу тұжырымдамалық негіздері.
6. Қазақстан Республикасында арнайы және инклюзивті білім беруді дамыту бойынша нормативтік құжаттар жинағы.

Кадырбекова Алия Тарбагатаевна
Тәрбиеші
"Балапан" бөбекжай балабақшасы
Алматы облысы, Алатау қаласы, Ынтымақ ықшам ауданы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Әдістемелік құрал (3-6 жас аралығындағы балалар)

Аңдатпа. Бұл әдістемелік құрал 3–6 жас аралығындағы мектепке дейінгі балалардың сөйлеу қабілетін дамыту жолдарына арналған. Құралда балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, ауызша сөйлеуін, сөздік қорын, дыбыстарды дұрыс айтуын, байланыстырып сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың тиімді әдіс-тәсілдері қарастырылған. Сөйлеуді дамытуда ойын технологияларын, көрнекілік құралдарды, шығармашылық тапсырмаларды, көркем әдебиетті және күнделікті қарым-қатынасты жүйелі қолдану жолдары ұсынылады. Сонымен қатар балалардың тілдік белсенділігін арттыру, өз ойын еркін жеткізуге үйрету, диалогтік және монологтік сөйлеуді дамыту мәселелеріне назар аударылған. Әдістемелік құрал мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілеріне, педагогтерге және ата-аналарға балалардың сөйлеу қабілетін жан-жақты дамытуда тәжірибелік көмекші құрал ретінде ұсынылады.

Кіріспе

Балабақшалар да балалардың өз бетінше ойлау қабілетін қалыптастыру негізі ересек топтарда қаланады, яғни ересек топ балалары оқу барысында ойлау дағдысына төселіп, істі творчестволықпен, ұтымды орындауға үйренеді. Ал ойлау не арқылы іске асады? десек, әрине, алдымен тіл арқылы. Ойлаудың негізгі басты құралы - тіл болып саналады. К. Маркстің айтуынша, «Тіл дегеніміз ойдың тікелей шындығы». Адамның ойы тіл арқылы, тілдегі сөздер және сөз тіркесі арқылы айтылады да, материалдық формаға енеді. Ал ой толық сөз күйінде білдірілгенде ғана айқындалып, дәл-дене түседі. Тіл шындықтағы заттар мен құбылыстардың, олардың сан алуан белгілері мен адамдардың өз-ара қарым-қатынасының санадағы бейнелері болып табылатын ойлау формаларын белгілейтін материалдық құрал ретінде қызмет атқарады.

- Мектепке дейінгі балаларды тіл дамыту әдістерімен таныстыру арқылы балалардың білімдік, танымдық әрекетінің икемділігі мен дағдыларын қалыптастыру барысындағы әдістемелік әдебиеттерді талдап, ғылыми негіздерін белгілеу. Сондай-ақ мектепке дейінгі балаларды тіл дамыту әдістері арқылы балалар білімін дамыту әдістемесін жасау.

-Мектепке дейінгі балаларды тіл дамыту әдістері арқылы балалардың білімдік, танымдық әрекетін дамытудың ғылыми теориялық негіздерін анықтау;

- Мектепке дейінгі балаларды тіл дамыту әдістері арқылы балалардың білімдік, танымдық әрекетін игеру жұмысының мазмұнын, көлемін және оның жүйесін қатысымдық әрекет негізінде белгілеу;
- Мектепке дейінгі балаларды тіл дамыту әдістері арқылы балалардың білімдік, танымдық әрекетін дамытудың мәнін, мазмұнын, көлемін анықтауға байланысты философиялық, психологиялық, педагогикалық, лингвистикалық және әдістемелік әдебиеттерді талдау;
- Мектепке дейінгі балаларды тіл дамыту әдістері арқылы балалардың білімдік, танымдық әрекетінің дағдысын анықтауда қазіргі қолданылып жүрген оқу құралдары мен тәрбиешілер тәжірибесін зерттеу;

Мектепке дейінгі балаларды тіл дамыту әдістері арқылы балалардың білімдік, танымдық әрекетінің тиімді үлгілерін табуды және ұйымдастыруды жалпы балалардың білімдік, танымдық әрекетін жүзеге асыру.

Мектепке дейінгі балаларды тіл дамыту әдістері арқылы балалардың білімдік, танымдық әрекетіндегі зерттеу жұмысының нәтижелері жалпы білім беретін балабақшаның оқыту процесінде енгізілген жағдайда, балалардың ойлау шапшаңдығы, сөз ұстанымы, пікірлерін жеткізе алу икемділіктерін қалыптастыруға кең мүмкіндік жасайды. Зерттеу материалдарын балалар бақшасындағы оқу пәндерін оқыту үрдісіне кеңінен пайдалануға, сондай-ақ жоғары және орта педагогикалық оқу орындарында тәрбиешілерді даярлауда, тәрбиешілердің білімін жетілдіру және қайта даярлау курстарында пайдалануға болады.

ТҮСІНІК ХАТ

Бұл әдістемелік құрал 3–6 жас аралығындағы мектепке дейінгі балалардың сөйлеу қабілетін дамытуға бағытталған. Мектепке дейінгі кезең – баланың тілдік дамуының ең қарқынды жүретін, сөйлеу мәдениетінің негізі қаланатын маңызды уақыт. Осы кезеңде баланың дұрыс әрі жүйелі сөйлеуін қалыптастыру оның танымдық қабілеттерінің, қарым-қатынас мәдениетінің және болашақта оқу әрекетіне дайындығының басты алғышарты болып табылады.

Әдістемелік құралдың негізгі мақсаты – балалардың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың сөздік қорын молайту, дыбыстарды дұрыс айтуын қалыптастыру, байланыстырып сөйлеу дағдыларын дамыту және өз ойын еркін жеткізе білуге үйрету. Құралда сөйлеуді дамыту жұмыстарының мазмұны жүйеленіп, оны күнделікті оқу-тәрбие процесінде тиімді ұйымдастыру жолдары ұсынылған.

Әдістемелік құралда сөйлеу қабілетін дамытуда ойын технологияларын, дидактикалық ойындарды, сюжеттік-рөлдік ойындарды, көркем әдебиетпен жұмыс жасауды, сурет бойынша әңгіме құрастыруды, жаттау мен әңгімелеу әдістерін қолдану жолдары жан-жақты қарастырылған. Сонымен қатар балалардың фонематикалық есту қабілетін жетілдіру, дыбыстық мәдениетін қалыптастыру және сөйлеу белсенділігін арттыру мәселелеріне ерекше көңіл бөлінген.

Құрал мазмұнында тәрбиеші мен баланың, сондай-ақ ата-ана мен баланың өзара ынтымақтастығын нығайту жолдары көрсетілген. Ата-аналарды сөйлеу дамыту жұмыстарына тарту арқылы баланың алған білімін күнделікті өмірде бекіту мүмкіндіктері ұсынылады. Ұсынылған әдіс-тәсілдер мектепке дейінгі ұйымдардың білім беру бағдарламаларына сәйкес құрастырылып, тәжірибеде қолдануға қолайлы етіп берілген.

Бұл әдістемелік құрал мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілеріне, педагогтерге және ата-аналарға балалардың сөйлеу қабілетін жүйелі әрі нәтижелі дамытуда практикалық көмекші құрал ретінде арналған.

Әдістемелік құралдың мақсаты. Әдістемелік құралдың мақсаты – 3–6 жас аралығындағы мектепке дейінгі балалардың сөйлеу қабілетін жүйелі түрде дамыту, олардың сөздік қорын байыту, дыбыстарды дұрыс айтуын қалыптастыру, байланыстырып сөйлеу дағдыларын жетілдіру және өз ойын еркін, анық жеткізе білуге үйрету.

Әдістеелік құралдың міндеттері:

• балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес сөйлеу дамыту жұмыстарын ұйымдастыру;

• сөздік қорын молайту және белсенді сөздерді күнделікті қарым-қатынаста қолдануға үйрету;

• дыбыстық мәдениетті қалыптастыру, дұрыс артикуляцияға баулу;

• байланыстырып сөйлеу, диалогтік және монологтік сөйлеу дағдыларын дамыту;

• сөйлеу әрекетіне деген қызығушылық пен тілдік белсенділікті арттыру;

• ата-аналармен бірлесе отырып сөйлеу дамыту жұмыстарын жүргізу.

Әдістемелік құралдың өзектілігі. Қазіргі таңда мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу тілінің жеткіліксіз дамуы жиі кездеседі. Сөздік қорының шектеулілігі, дыбыстарды дұрыс айтпау, өз ойын толық жеткізе алмау сияқты мәселелер баланың танымдық және әлеуметтік дамуына кері әсерін тигізеді. Сондықтан мектепке дейінгі кезеңде сөйлеу қабілетін мақсатты түрде дамыту – білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Ұсынылып отырған әдістемелік құрал осы қажеттілікті ескере отырып әзірленген.

Әдістемесі. Әдістемелік құралда сөйлеу қабілетін дамытуға бағытталған ойын технологиялары, дидактикалық және сюжеттік-рөлдік ойындар, көркем әдебиетпен жұмыс, әңгімелеу, жаттау, сурет бойынша әңгіме құрастыру, сұрақ-жауап әдістері қолданылады. Сонымен қатар практикалық тапсырмалар мен күнделікті тұрмыстық қарым-қатынасты тиімді пайдалану ұсынылады.

Әдістемелік құралдың зерттеу нысаны. 3–6 жас аралығындағы мектепке дейінгі балалардың сөйлеу қабілетін дамыту процесі.

Пайдаланушыларға арналған бағыты. Әдістемелік құрал мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілеріне, педагогтерге, әдіскерлерге және ата-аналарға арналған. Құралды оқу-тәрбие процесінде, ұйымдастырылған іс-әрекетте және үй жағдайында қолдануға болады.

Күтілетін нәтижелер

• балалардың сөздік қорының едәуір артуы;

• дыбыстарды дұрыс айту дағдыларының қалыптасуы;

• байланыстырып, жүйелі сөйлеу қабілетінің дамуы;

• өз ойын еркін жеткізуге деген сенімділіктің қалыптасуы;

• сөйлеу мәдениетінің және қарым-қатынас дағдыларының жетілуі.

1.Тіл дамыту әдістемесінің маңызы

1.2. Балалардың тілін дамыту әдістерінің педагогикалық-психологиялық негіздері

«Балабақша жас ұрпақтарды олар болашақта өмір сүріп, жұмыс істейтін қоғамдық жағдайларды мейлінше ескере отырып өсіруге, оқытуға және тәрбиелеуге тиіс»,— делінген «Жалпы білім беретін және кәсіптік балабақша реформасының Негізгі бағыттарында». Қазіргі кездегі қоғам дамуындағы, ғылым мен техникалық прогреске байланысты ерекшеліктердің бірі — еңбектің творчестволық сипат алуы. Осыған орай, біздің балабақшаларымыздың бүгінгі таңда алда тұрған ең маңызды міндеттерінің бірі-балалардың жас шағынан бастап, өз бетінше ойлау қабілетін қалыптастыру, творчестволық белсенділігін арттыру. Балабақша реформасының оқытудың мазмұнын ғана емес, сонымен қатар бүкіл әдісін, құралдарын ұйымдастыру формаларын онан әрі жетілдіруді қарастыруы, балалардың белсенділігін туғызатын әдіс-тәсілдерді кеңінен қолдануды ұсынуы кездейсоқ емес.

Балабақшалар да балалардың өз бетінше ойлау қабілетін қалыптастыру негізі ересек топтарда қаланады, яғни ересек топ балалары оқу барысында ойлау дағдысына төселіп, істі творчестволықпен, ұтымды орындауға үйренеді. Ал ойлау не арқылы іске асады? десек, әрине, алдымен тіл арқылы. Ойлаудың негізгі басты құралы - тіл болып саналады. Адамның ойы тіл арқылы, тілдегі сөздер және сөз тіркесі арқылы айтылады да, материалдық формаға енеді. Ал ой толық сөз күйінде білдірілгенде ғана айқындалып, дәлдене түседі. Тіл шындықтағы заттар мен құбылыстардың, олардың сан алуан белгілері мен адамдардың өзара қарым-қатынасының санадағы бейнелері болып табылатын ойлау формаларын белгілейтін материалдық құрал ретінде қызмет атқарады.Тілдің қатынас құралы болып қызмет атқаруы сөйлеу формалары

арқылы жүзеге асып отырады. Ал мұның өзі адамдардың сөйлеу әрекеті болғандықтан психология ғылымының зерттеу объектісіне айналады.

Сөйлеу әрекеті алдымен ішкі және сыртқы сөйлеу деп аталатын үлкен екі түрге, сонан кейін сырттай сөйлеудің өзі ауызша және жазбаша сөйлеу болып бөлінеді. Сөйлеудің бұл түрлері бір-бірімен диалектикалық тығыз байланыста іске асып отырады, Өйткені олардың физиологиялық негізі бір, ол негіз — ми жарты шарларының қабығындағы екінші сигнал системалары.

Балалардың тілін дамыту – мектепке дейінгі кезеңдегі танымдық, әлеуметтік және эмоционалды дамудың маңызды бөлігі. Тілдік дағдылар баланың ойлау қабілетін, есте сақтауын, қиялын және коммуникациялық мәдениетін қалыптастырады. Сондықтан тіл дамыту жұмыстары педагогикалық және психологиялық принциптерге негізделуі керек.

Педагогикалық негіздері:

1. **Жас ерекшелігін ескеру** – әр жас кезеңінде балалардың сөздік қоры, сөйлеу белсенділігі және тілдік қабылдауы әртүрлі. 3–4 жас балаларда тілдік әрекет негізінен сөздерді дұрыс айту мен қысқа сөйлемдер құрауға бағытталса, 5–6 жас аралығында байланыстырып сөйлеу, диалог және монолог құруға көбірек көңіл бөлінеді.

2. **Ойынға негізделген оқу** – ойын балалардың сөйлеу қабілетін дамытудың ең тиімді әдісі. Сюжеттік-рөлдік ойындар, тақпақтар, жаңылтпаштар, ертегілер және көркем әдебиет арқылы тілдік әрекет қызықты әрі нәтижелі болады.

3. **Қайталау және жүйелілік** – жаңа сөздерді, сөйлем құрылымдарын тұрақты түрде қайталау арқылы балалардың тілдік дағдылары нығаяды.

4. **Көрнекілік пен практикалық іс-әрекет** – суреттер, заттар, табиғат материалдары арқылы жаңа сөздерді меңгерту, сөйлем құрастыру, тәжірибелік тапсырмалар сөйлеу белсенділігін арттырады.

Психологиялық негіздері:

1. **Мотивациялық компонент** – тілдік әрекетке қызығушылық туғызу маңызды. Баланың сөйлеуге деген ынтасы оның белсенділігі мен нәтижелілігін арттырады.

2. **Эмоциялық қолдау** – бала қате жасағанда жағымды психологиялық орта сақтау, сенімділік беру, сөйлеуге деген қорқынышсыздық қалыптастыру.

3. **Қабілетке сай тапсырмалар** – әр баланың жеке мүмкіндіктерін ескеру, сөйлеу белсенділігі төмен балаларға қосымша қолдау көрсету.

4. **Қарым-қатынас арқылы даму** – тіл тек сөздік қорды меңгеру емес, ойды жеткізу, сұраққа жауап беру, пікір айту және әлеуметтік өзара әрекеттесу арқылы дамиды.

Осы педагогикалық-психологиялық принциптерге сүйене отырып ұйымдастырылған тіл дамыту әдістері балалардың сөйлеу қабілетін тиімді және нәтижелі түрде жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл әдістемелік тәсілдер баланың шығармашылық ойлауын, коммуникативтік мәдениетін және мектепке дайындығын нығайтуда маңызды рөл атқарады.

1.2. Бала тілін дамытудың маңызды аспектілері

Мектепке дейінгі кезең – баланың тілдік дамуының ең белсенді әрі шешуші сатысы. Осы кезеңде баланың сөйлеу мәдениеті, сөздік қоры, дыбыстарды дұрыс айтуы және өз ойын байланыстырып жеткізе білу қабілеті қалыптасады. Сондықтан балабақшада тіл дамыту жұмыстары жүйелі, мақсатты және жас ерекшеліктеріне сай ұйымдастырылуы қажет.

Бала тілін дамытудың негізгі аспектілерінің бірі – **сөздік қорды дамыту**. Баланың күнделікті қарым-қатынаста қолданатын сөздерінің саны мен сапасын арттыру, жаңа сөздерді дұрыс мағынада пайдалануына жағдай жасау маңызды. Бұл бағытта тақырыптық әңгімелер, суретпен жұмыс, ойын барысында сөйлесу тиімді нәтиже береді.

Екінші маңызды аспект – **дыбыстық мәдениетті қалыптастыру**. Баланың дыбыстарды анық, дұрыс айтуы оның жалпы сөйлеу сапасына тікелей әсер етеді. Артикуляциялық жаттығулар, жаңылтпаштар, тақпақтар мен дыбыстық ойындар баланың сөйлеу аппаратының дамуына ықпал етеді.

Үшінші аспект – **байланыстырып сөйлеуді дамыту**. Баланың өз ойын логикалық ретпен жеткізе білуі, оқиға желісін сақтап әңгімелеуі, сұраққа толық жауап беруі осы бағытта қалыптасады. Сюжеттік-рөлдік ойындар, ертегі құрастыру, сурет бойынша әңгімелеу байланыстырып сөйлеуді дамытудың тиімді тәсілдері болып табылады.

Келесі аспект – **грамматикалық құрылымды меңгерту**. Баланың сөздерді дұрыс байланыстырып, сөйлем құрау дағдыларын қалыптастыру оның сөйлеу тілінің сауаттылығын арттырады. Бұл үшін үлгі сөйлемдер, сұрақ-жауап әдістері және тілдік жаттығулар қолданылады.

Сонымен қатар **қарым-қатынас мәдениетін дамыту** да тіл дамытудың маңызды бөлігі болып табылады. Баланы тыңдай білуге, өз ойын мәдениетті түрде жеткізуге, үлкендермен және құрдастарымен еркін сөйлесуге үйрету – балабақшадағы тіл дамыту жұмыстарының басты міндеттерінің бірі.

Жалпы алғанда, тіл дамыту жұмыстары ойынмен, күнделікті іс-әрекетпен және тәрбиелік орта арқылы жүзеге асырылғанда ғана тиімді нәтиже береді.

2. Тіл дамытудың мақсаты мен оған қойылатын әдістемелік талаптар

Мектепке дейінгі кезеңде тіл дамытудың негізгі мақсаты – баланың сөйлеу қабілетін жан-жақты дамыту арқылы оның ойлау, қиял, шығармашылық және әлеуметтік дағдыларын жетілдіру. Бұл мақсатқа жету үшін балалардың сөздік қорын молайту, дыбыстарды дұрыс айтуға үйрету, сөйлем құру және өз ойын байланыстырып жеткізу дағдыларын қалыптастыру маңызды. Сонымен қатар тіл дамыту балалардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырып, мектепке даярлық деңгейін көтеруге мүмкіндік береді.

Тіл дамытудың әдістемелік талаптары

1. **Жас ерекшелігіне сай болу** – тапсырмалар мен жаттығулар 3–6 жас аралығындағы балалардың даму деңгейіне сәйкес келуі қажет.
2. **Қызықты әрі ойын түрінде ұйымдастыру** – балалардың тілдік белсенділігін арттыру үшін ойын, тақпақ, жаңылтпаш, сурет бойынша әңгімелеу әдістерін қолдану.
3. **Кезеңділік** – дыбыстық дайындықтан бастап, сөздік қорын молайту, сөйлем құрастыру және монологтік сөйлеуге дейінгі кезеңдерді жүйелі түрде өткізу.
4. **Жеке және топтық жұмыс** – әр баланың қабілеті мен ерекшеліктерін ескере отырып, жеке тапсырмалар және топтық іс-әрекеттер ұйымдастыру.
5. **Қайталау және бекіту** – жаңа сөздер мен сөйлем құрылымдарын күнделікті іс-әрекетте қолдану арқылы бекіту.
6. **Ата-аналармен өзара әрекеттесу** – үйде тіл дамытуға мүмкіндік беру, ата-аналарды процессқа тарту.
7. **Бағалау және бақылау** – балалардың сөйлеу қабілетін кезең-кезеңімен бақылау, жетістіктерін көрсету және түзету шараларын қолдану.

Мектепке дейінгі кезеңде тіл дамытудың басты мақсаты – баланың сөйлеу қабілетін жан-жақты дамыту арқылы оның ойлау, қиял, шығармашылық және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру. Бұл мақсатқа жету үшін балалардың сөздік қорын молайту, дыбыстарды дұрыс айтуға үйрету, сөйлем құру және өз ойын жүйелі, байланыстырып жеткізе білу дағдыларын қалыптастыру маңызды. Сонымен қатар тіл дамыту балалардың қарым-қатынас мәдениетін, өз пікірін білдіру қабілетін және эмоционалды тұрақтылығын дамытуға ықпал етеді.

Әдістемелік талаптар:

1. **Жас ерекшелігіне сәйкестік** – тапсырмалар мен жаттығулар 3–6 жас аралығындағы балалардың даму деңгейіне сәйкес болуы қажет.
2. **Коммуникативтік бағыт** – тіл тек сөз айту емес, өз ойын тыңдаушыға жеткізу, сұраққа жауап беру және пікір айту арқылы қарым-қатынас жасауға бағытталуы керек.
3. **Сөйлеу мәдениеті мен эмоциялық қолдау** – балаларға сыпайы сөздерді қолдануды, қателерін түзету кезінде жағымды көңіл-күй мен қолдауды үйрету.
4. **Шығармашылық сөйлеу** – ертегі құрастыру, рөлдік ойындар және жаңа сөз тіркестерін қолдану арқылы сөйлеу икемділігін арттыру.

5. **Көрнекілік пен тәжірибелік іс-әрекет** – суреттер, заттар, табиғат элементтері арқылы жаңа сөздерді меңгерту, тәжірибелік әрекет арқылы сөйлем құру.

6. **Қызықты және ойын түрінде ұйымдастыру** – тіл дамыту жұмыстары тек сабақта ғана емес, күнделікті іс-әрекет пен ойын барысында да жүзеге асырылуы тиіс.

7. **Көп аспектілі тәсіл** – тыңдау, айту, оқу және жазу элементтерін қамтитын кешенді әдістерді қолдану.

8. **Қайталау мен бекіту** – жаңа сөздер мен сөйлем құрылымдарын күнделікті іс-әрекетте тұрақты қайталау арқылы жетілдіру.

9. **Ата-аналармен бірлескен жұмыс** – үйде тіл дамытуға мүмкіндік беру, ата-аналарды процессқа тарту.

Қорытынды

Мектепке дейінгі кезең – баланың сөйлеу қабілеті қарқынды дамитын, сөздік қоры мен тілдік дағдылары қалыптасатын маңызды уақыт. 3–6 жас аралығындағы балалардың тілін дамыту олардың ойлау, қиялдау, шығармашылық және әлеуметтік дағдыларының қалыптасуына тікелей әсер етеді. Сондықтан балабақшадағы сөйлеу дамытудың жүйелі, мақсатты және жас ерекшеліктеріне сай ұйымдастырылған жұмыстары – олардың тұлғалық дамуының маңызды бөлігі болып табылады.

Әдістемелік құралда ұсынылған тапсырмалар, ойындар, көркем әдебиетпен жұмыс, жаңылтпаштар мен дидактикалық жаттығулар балалардың сөздік қорын молайтуға, дыбыстарды дұрыс айтуға, байланыстырып сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталған. Сонымен қатар тәрбиелік іс-әрекеттер мен ата-аналармен бірлескен жұмыс баланың сөйлеу белсенділігін арттыруға, өз ойын нақты және еркін жеткізе білуіне мүмкіндік береді.

Жүйелі және қызықты әдістер арқылы өткізілетін сабақтар мен іс-әрекеттер балалардың сөйлеу мәдениетін қалыптастырады, логикалық ойлау қабілетін жетілдіреді және әлеуметтік қарым-қатынасқа бейімдейді. Әдістемелік құралды қолдану нәтижесінде балалар өз ойын толық, анық жеткізуді үйреніп, мектепке дайындықты тиімді түрде жүзеге асырады.

Қорыта айтқанда, мектепке дейінгі балалардың сөйлеу қабілетін дамыту – олардың танымдық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуына ықпал ететін негізгі бағыттардың бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебеттер тізімі

1. Л.П. Федеренко, Г.А.Фомичева, В.К. Лотарев, Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту методикасы. А., «Мектеп», 1981, 244 бет[1]

2. Мұқанов М. Ақыл -ой өрісі. Алматы, «Қазақстан» баспасы. 1980 жыл [2]

3. Баймұратова Б «Мектеп жасына дейінгі балаларды сөйлеуге үйрету» Алматы, «Мектеп» 1981 ж [3]

4. Баймұратова Б « Тіл дамыту әдістемесінің методикасы» Алматы,-2007ж [4]

5. Әуелбаев Ш. «Бастауыш класта қазақ тілін оқыту методикасы» Алматы «Мектеп». 1987ж. [5]

6. Қ.Молдабек, Қ Сандыбай, Ы. Балқыбекова «Бастауыш мектепте тід дамыту» Шымкент. 1999ж[6]

Мұстафа Айдын Көпжанқызы
Меңгеруші
ЖШС "Жаз Әлемі"бөбекжай балабақшасы
Түркістан облысы, Сарыағаш ауданы

БАЛАБАҚША МЕҢГЕРУШІСІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ ЖӘНЕ БАСҚАРУШЫЛЫҚ РӨЛІ

Аннотация. Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйым басшысы – балабақша меңгерушісінің кәсіби құзыреттілігі мен басқарушылық рөлі қарастырылады. Басшының заманауи білім беру жүйесіндегі орны, оның кәсіби, коммуникативтік, басқарушылық және цифрлық құзыреттіліктері талданады. Сонымен қатар тиімді басқарудың негізгі бағыттары, педагогикалық ұжымды дамыту, стратегиялық жоспарлау және ата-анамен серіктестік мәселелері сөз болады.

Кілт сөздер:балабақша меңгерушісі, кәсіби құзыреттілік, басқару, педагогикалық менеджмент, көшбасшылық, инновация, білім беру сапасы.

Кіріспе

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі факторы ретінде айқындалып отыр. Соның ішінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласы – баланың тұлғалық дамуының алғашқы және ең маңызды кезеңі болып саналады. Себебі дәл осы кезеңде баланың мінез-құлқы, қарым-қатынас дағдылары, танымдық қабілеттері, эмоциялық және әлеуметтік дамуы қалыптасады. Осыған байланысты мектепке дейінгі ұйымдардың тиімді қызметі мен сапалы басқарылуы ерекше маңызға ие.

Балабақша – тек тәрбие мен білім беретін мекеме ғана емес, ол – баланың өмірге бейімделетін, алғашқы әлеуметтік тәжірибе алатын ортасы. Сондықтан мұндағы әрбір үдеріс, әрбір шешім мен ұйымдастыру жұмысы баланың болашағына тікелей әсер етеді. Осы тұрғыдан алғанда, балабақша меңгерушісінің рөлі айрықша. Ол тек әкімшілік қызмет атқаратын тұлға емес, сонымен қатар білім беру процесінің сапасына жауап беретін, ұжымды біріктіретін, стратегиялық бағыт беретін көшбасшы.

Қазіргі білім беру кеңістігінде болып жатқан өзгерістер мектепке дейінгі ұйымдарды басқаруға жаңа талаптар қояды. Бұрынғы дәстүрлі басқару тәсілдері бүгінгі заман талабына толық жауап бере алмайды. Себебі қазіргі кезеңде басқару тек бұйрық беру немесе бақылаумен шектелмейді, ол – кешенді, жүйелі, инновациялық және стратегиялық сипаттағы процесс. Осыған байланысты балабақша меңгерушісінің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптар да күн санап артып келеді.

Кәсіби құзыреттілік ұғымы бүгінгі күні тек білім мен тәжірибені ғана емес, сонымен қатар басқарушылық шеберлікті, коммуникациялық дағдыларды, цифрлық сауаттылықты және инновациялық ойлау қабілетін қамтиды. Балабақша меңгерушісі осы құзыреттерді меңгерген жағдайда ғана ұйымды тиімді басқарып, педагогикалық ұжымды дамытып, сапалы білім беру ортасын қалыптастыра алады.

Сонымен қатар қазіргі заманғы білім беру жүйесінде көшбасшылық ұғымы ерекше мәнге ие болып отыр. Меңгеруші тек бақылаушы емес, ол – ұжымды алға жетелейтін, мотивация беретін, ортақ мақсатқа бағыттайтын тұлға. Оның көшбасшылық қабілеті педагогтардың кәсіби дамуына, шығармашылық белсенділігіне және жалпы ұйымның жетістігіне тікелей ықпал етеді.

Бүгінгі таңда цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы да білім беру ұйымдарын басқару жүйесіне елеулі өзгерістер енгізді. Электронды құжат айналымы, ақпараттық жүйелер, онлайн платформалар басқару процесін жеңілдетіп қана қоймай, оның ашықтығы мен тиімділігін арттыруда. Сондықтан балабақша меңгерушісі цифрлық технологияларды еркін меңгерген, оларды басқару үдерісінде тиімді қолдана алатын маман болуы қажет.

Осыған қоса, педагогикалық ұжымды дамыту, кәсіби біліктілікті арттыру және ата-анамен тиімді серіктестік орнату – басқару жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Ұжымның кәсіби деңгейі жоғары болған жағдайда ғана білім беру сапасы артады, ал ата-анамен тығыз байланыс баланың дамуына бірізділік пен тұрақтылық береді.

Осы мақалада балабақша меңгерушісінің кәсіби құзыреттілігі мен басқарушылық рөлі жан-жақты қарастырылады. Сонымен қатар заманауи басқару тәсілдері, көшбасшылық қасиеттер, инновациялық және цифрлық технологияларды қолдану ерекшеліктері талданады.

Негізгі бөлім

1. Кәсіби құзыреттіліктің мәні

Кәсіби құзыреттілік – бұл меңгерушінің білім, білік, дағды және кәсіби тәжірибесін тиімді қолдана білу қабілеті. Ол бірнеше құрамдас бөліктен тұрады:

- педагогикалық құзыреттілік;
- басқарушылық құзыреттілік;
- коммуникативтік құзыреттілік;
- цифрлық құзыреттілік;
- құқықтық және нормативтік сауаттылық.

Бұл қасиеттер меңгерушіге ұйымды тиімді басқаруға, ұжымды дамытуға және білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

2. Балабақша меңгерушісінің басқарушылық рөлі

Балабақша меңгерушісі – ұйымның стратегиялық даму бағытын айқындайтын негізгі тұлға. Оның басқарушылық рөлі келесі бағыттарда көрінеді:

- ұйымның даму стратегиясын жоспарлау;
- педагогикалық ұжымды басқару және қолдау;
- оқу-тәрбие процесін бақылау және талдау;
- материалдық-техникалық базаны дамыту;
- ата-анамен тиімді байланыс орнату.

Меңгерушінің дұрыс ұйымдастырылған басқару жүйесі балабақшадағы жалпы ахуал мен білім беру сапасына тікелей әсер етеді.

3. Көшбасшылық және мотивация

Қазіргі білім беру саласында меңгеруші тек әкімші емес, көшбасшы болуы қажет. Көшбасшы меңгеруші ұжымды шабыттандырады, ынталандырады және ортақ мақсатқа бағыттайды.

Мотивациялық басқару арқылы педагогтардың шығармашылық белсенділігі артады, кәсіби дамуға деген қызығушылығы күшейеді. Бұл өз кезегінде балаларға көрсетілетін білім мен тәрбиенің сапасын жақсартады.

4. Инновациялық және цифрлық басқару

Заманауи балабақша меңгерушісі инновациялық әдістерді енгізе білуі тиіс. Цифрлық технологиялар басқару процесін жеңілдетіп қана қоймай, оның ашықтығы мен тиімділігін арттырады.

Электронды құжат айналымы, мониторинг жүйелері, онлайн байланыс құралдары – басқарудың ажырамас бөлігіне айналды. Бұл ақпараттың жылдам өңделуіне және шешім қабылдаудың сапасын арттыруға ықпал етеді.

5. Педагогикалық ұжымды дамыту

Меңгерушінің маңызды міндеттерінің бірі – педагогтардың кәсіби дамуына жағдай жасау. Бұл мақсатта:

- біліктілікті арттыру курстары;
- семинарлар мен тренингтер;
- әдістемелік бірлестіктер;
- тәлімгерлік жүйесі ұйымдастырылады.

Күшті педагогикалық ұжым – сапалы білім беру кепілі.

6. Ата-анамен серіктестік

Балабақша меңгерушісі ата-анамен ашық әрі тиімді қарым-қатынас орнатуы қажет. Бұл баланың дамуына бірізділік пен тұрақтылық қалыптастырады.

Ата-анамен серіктестік:

- ортақ тәрбие мақсаттарын анықтауға;
- бала дамуын бақылауға;
- сенімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, балабақша меңгерушісінің кәсіби құзыреттілігі мен басқарушылық рөлі мектепке дейінгі білім беру жүйесінің сапасын айқындайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады. Қазіргі заманғы білім беру кеңістігінде меңгеруші тек әкімшілік міндеттерді атқарушы тұлға емес, ол – стратегиялық ойлайтын көшбасшы, педагогикалық процесті ұйымдастырушы және ұжымды дамытушы кәсіби маман.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде болып жатқан қарқынды өзгерістер басқару қызметіне жаңа талаптар қояды. Бұл талаптар тек дәстүрлі басқару дағдыларымен шектелмей, инновациялық ойлау, цифрлық сауаттылық, жүйелі талдау жасау және стратегиялық жоспарлау қабілеттерін қажет етеді. Сондықтан балабақша меңгерушісінің кәсіби құзыреттілігі үздіксіз дамып отыруы тиіс.

Меңгерушінің басқарушылық рөлі ең алдымен ұйымның даму бағытын айқындаудан басталады. Ол педагогикалық ұжымды біріктіріп, ортақ мақсатқа бағыттайды, әрбір қызметкердің кәсіби өсуіне жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде педагогтардың шығармашылық белсенділігін арттырып, оқу-тәрбие процесінің сапасын жақсартады. Ұжымдағы жағымды психологиялық ахуал да тиімді басқарудың маңызды көрсеткіші болып табылады.

Сонымен қатар заманауи балабақша меңгерушісі цифрлық технологияларды тиімді қолдана білуі қажет. Электронды басқару жүйелері, ақпараттық платформалар және цифрлық коммуникация құралдары басқару процесін жеңілдетіп қана қоймай, оның ашықтығы мен тиімділігін арттырады. Бұл өз кезегінде шешім қабылдау сапасын жақсартып, уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді.

Маңызды бағыттардың бірі – педагогикалық ұжымды дамыту және олардың кәсіби құзыреттілігін арттыру. Меңгеруші үнемі біліктілікті арттыру курстарын, семинарлар мен әдістемелік жұмыстарды ұйымдастырып отыруы қажет. Бұл педагогтардың кәсіби деңгейін көтеріп, білім беру сапасына оң әсер етеді.

Сонымен бірге ата-анамен серіктестік орнату да басқару жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Баланың жан-жақты дамуы тек балабақша шеңберінде емес, отбасы мен білім беру ұйымының бірлескен әрекеті арқылы жүзеге асады. Сондықтан меңгеруші ашық коммуникация орнатып, ата-анамен тұрақты байланыс жүргізуі тиіс.

Жалпы алғанда, балабақша меңгерушісінің кәсіби құзыреттілігі – бұл білім, тәжірибе, басқарушылық шеберлік, көшбасшылық қасиет және инновациялық ойлаудың үйлесімі. Осындай жан-жақты дамыған маман ғана мектепке дейінгі ұйымды тиімді басқарып, оның сапалы дамуына ықпал ете алады.

Қорытындылай келе, заманауи талаптарға сай балабақша меңгерушісі – білім беру сапасын арттырудың негізгі тетігі, ұжымды дамытушы көшбасшы және болашақ ұрпақтың сапалы тәрбиесіне жауапты тұлға болып табылады. Сондықтан оның кәсіби құзыреттілігін дамыту – бүкіл білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007 (өзгерістер мен толықтыруларымен).
2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты. – Астана, 2023.
3. Мектепке дейінгі ұйымдарды басқару негіздері. – Алматы: Мектеп, 2020.
4. Педагогика / жалпы редакциясы А.Қ. Құсайынов. – Алматы, 2019.
5. Сластенин В.А. Педагогика. – М.: Академия, 2017.
6. Управление дошкольной организацией. – М.: Владос, 2020.
7. Инновации в дошкольном образовании. – Нұр-Сұлтан, 2022.
8. Педагогикалық менеджмент негіздері. – Астана, 2021.
9. Цифрлық білім беру технологиялары. – Алматы, 2021.

Темирбекова Гульжан Жумагуловна
Тәрбиеші
"Жетісу облысының білім басқармасының Талдықорған қаласы бойынша бөлімі» ММ-нің
№45 "Арман" балабақшасы МКҚК
Жетісу облысы, Талдықорған қаласы

МЕКТЕПАЛДЫ ДАЯРЛЫҚТАҒЫ ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Білім беру үрдісінің дамуы жаһандану, ақпараттық технологиялардың қарқынды өсуі, сонымен бірге тұлғаның жан-жақты дамуына қойылған талаптардың күшеюі контекстінде жүзеге асырылуда. Мұндай жағдайда — мектепалды даярлық тобында интеграциялық оқыту тәсілдерін қолдану артықшылыққа ие болуда. Бұл мақалада «мектепалды даярлықтағы интеграциялық оқыту ерекшеліктері» деген тақырып шеңберінде педагог-тәрбиешіге арналып, интеграция ұғымының мәні, мектепалды даярлық кезеңіндегі маңызы, оқыту-тәрбиелеу үдерісінде интеграциялық тәсілді дамыту шарттары мен кедергілері көркем-публицистикалық стильде, күрделі құрылымдар арқылы ашылады. Мақалада соңғы зерттеулерден алынған деректерге сүйенумен қатар, нақты педагогикалық тәжірибе мақсатында тұжырымдар ұсынылады.

Кілт сөздер: мектепалды даярлық, интеграциялық оқыту, пәнаралық байланыс, даму, тәрбие, оқыту, педагогикалық технология.

Мектепалды даярлық тобы – баланың алғашқы білім беру кезеңіне көшуін анықтайтын өте маңызды буын. Осы кезеңде жүзеге асатын оқыту-тәрбиелеу шаралары баланың мектептік өмірге бейімделуін, танымдық белсенділігінің қалыптасуын, жеке тұлғалық қасиеттерінің дамуын жетілдіруде шешуші рөл атқарады. Сол себепті бүгінгі таңда педагогтардың назарын,

әсіресе тәрбиешілердің шеберлігін талап ететін мәселе – осы кезеңде интеграциялық оқыту тәсілдерін қолдану. Интеграциялық оқыту дегеніміз–пәндер арасындағы байланысты, мазмұнды біртұтастығын, оқыту мен тәрбиенің, таным мен эмоцияның, ойлау мен әрекеттің бірлігі арқылы білім беру үдерісін ұйымдастыру. Мұндай тәсіл мектепке дейінгі және мектеп алдындағы даярлықта тәуелсіздік алған елдерде ғана емес, әлемдік білім беру тәжірибесінде де кең таралып барады.

Даярлық тобының ерекшелігі – балалардың жас-ерекшелігімен, психологиялық әзірлігімен, танымдық дағдыларының қалыптасу кезеңімен тығыз байланысты. Бұл жерде тәрбиеші үшін маңызды міндет — балалардың алдын ала білімдерін ескере отырып, оқыту мен тәрбиелеу мазмұнын байланыстыру, жас ерекшелігіне сай ортақ жобалар, ойындар, тәжірибелік іс-әрекеттер арқылы интеграциялық форматта ұйымдастыру. Интеграциялық тәсіл білім мазмұнын бір-бірінен оқшау емес, өзара байланысты жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді: мысалы тіл дамыту, математикалық ұғымдар, қоршаған орта танымы, көркем еңбек, ойын элементтері бір сабақта немесе іс-әрекет циклында синтезделуі мүмкін. Сонымен бірге бұл тәсіл баланың белсенділігін арттырады, танымдық қызығушылығын оятады, жеке тұлға ретінде дамуына жағдай жасайды.

Тәрбиеші осы тәсілді ұйымдастыруда алдымен мазмұндық-әдістемелік базаны анықтауы тиіс. Яғни, интеграциялық оқытудың принциптері мен бағыттарын түсіну маңызды. Мысалы, зерттеу барысында көрсетілгендей, білім беру жүйесінде интеграциялау үдерісінің теориялық негіздері айқындалған: оқыту-тәрбие үдерісін интеграциялау мақсаты, принципі, бағыттары, мазмұны және тұтастығы зерттелген. Мектепалды даярлық тобының жағдайында бұл дегеніміз — ойын, тіл-ақпараттық, зейін-ес, әлеуметтік-эмоциялық дамуды біріктіретін іс-әрекеттерді құру деген сөз. Тәрбиешінің ұйымдастыруы арқылы балалардың әр түрлі танымдық тәжірибелері пәнаралық сипатқа ие болуы шарт: мысалы, табиғатты тану ойындары кезінде математикалық элементтер енгізу, тіл дамыту іс-шараларында көркем еңбек немесе қимыл-қозғалыс түрлері арқылы балалардың жалпы дамуын қамтамасыз ету. Осылайша оқыту мен тәрбие, ойын мен іс-әрекет, таным мен шығармашылық біртұтас жүйеде өрбиді. Интеграциялық оқытудың мектепалды даярлықта маңызды артықшылықтары бар. Біріншіден, бұл тәсіл балалардың бірізді дамуын қамтамасыз етеді. Яғни, даярлық топтағы іс-әрекеттер мектепке көшуге, бірінші сыныптағы оқуға психологиялық әрі танымдық дайындық жасайды. Мысалы, зерттеу деректерінде “Даярлық тобы мен бастауыш сынып арасындағы интеграция — оқу-тәрбиелеу жұмысының ұйымдастыру нысандары, оқыту мен тәрбиелеу мазмұны, әдіс-тәсілдері бойынша да көрінеді” деген тұжырым бар. Екіншіден, интеграциялық тәсіл баланың танымдық белсенділігін күшейтеді: тапсырмалар бір пәнге ғана бағытталмай, ұзақ мерзімдік, әртүрлі әрекеттерді қамтитын іс-әрекеттерге құрылғанда балалардың қызығушылығы артады, мәліметтерді жинақтау, салыстыру, ортақ заңдылық табу қабілеті дамиды. Үшіншіден, мұндай формат тәрбиешінің шығармашылық әлеуетін белсендіріп, оқыту мазмұнын, ұйымдастыру нысандарын, құрал-тәсілдерін тағы да жаңартуға мүмкіндік береді.

Алайда интеграциялық оқытуды мектепалды даярлықта жүзеге асыру барысында кейбір қиындықтар да кездеседі. Біріншіден, тәрбиешінің кәсіби даярлығына жоғары талап қойылады: пәнаралық байланыс принципін түсіну, әдістемелік шеберлік, әртүрлі іс-әрекеттерді бір сабақ көлемінде немесе іс-әрекет циклінде үйлестіру қабілеті қажет. Сонымен, ынтымақтастықта жұмыс істейтін мұғалімдер мен тәрбиешілерде бірлескен жоспарлау, бірігіп ұйымдастыру да шарт. Екіншіден, материалдық-техникалық база кейде жеткіліксіз; интеграциялық іс-әрекеттерге арналған ресурстар, түрлі ойын және көрнекі құралдар, кеңістік мүмкіндіктері қалыптыдан артық талап етеді. Үшіншіден, балалардың жас ерекшелігі мен дамуының деңгейі әртүрлі болған жағдайда, барлық балаларға бірдей әсер ететін іс-әрекеттерді ұйымдастыру қиынға соғады. Осындай қиындықтарды педагогикалық шешу үшін тәрбиеші алдын-ала балалардың дайындық деңгейін анықтап, икемді топтастыру, жеке-жұптық, топтық іс-әрекеттерді дұрыс үйлестіру қажет.

Сонымен қатар интеграциялық тәсілдің сапалы жүзеге асырылуы үшін ұйымдық шарттар да ескерілуі тиіс. Тәрбиеші мен бастауыш сынып мұғалімі арасында байланыс тұрақты болу керек, балалар мектепке дейінгі тәрбие ұйымынан бастап мектепке дейінгі дайындық пен кейінгі оқу кезеңіне ықпалдасқан білім беру контекстінде өтуі қамтамасыз етілуі қажет. Бұл дегеніміз мазмұнның, әдістемелердің, тәрбиелік тәсілдердің сабақтастығы деген сөз. Мәселен, даярлық тобындағы ойын-қозғалыс тапсырмалары мен бірінші сыныптағы оқу әрекеттерінің арасында үйлесімді көпір қалыптасқан жағдайда бала мектеп бағдарламасына психологиялық және танымдық жағынан оңай көшуі мүмкін. Бұған қоса ата-аналардың, тәрбиешілер мен мұғалімдердің бірлескен әрекеті, балалардың мектепке бейімделу барысында ақпараттық-кеңес беру жүйелерінің мүмкіндігі де назардан тыс қалмауы керек.

Интеграциялық оқыту мазмұны құрылымында шығармашылық, ойын элементтері, зерттеу-іздену тапсырмалары, дидактикалық ойындар, тәжірибелік жұмыстары кең орын алатын болады. Тәрбиеші балаларға бір-бірімен ынтымақтастық орнатуға, ортақ мақсатпен іс-әрекет жасауға жағдай туғызады. Бұл жерде ойынның рөлі ерекше: ойын арқылы бала танымдық әрекетке шығып, өз тәжірибесін ортақ топпен бөлісе алады, нәтижесінде білім мен дағды біріктіріледі. Сонымен қатар, интеграциялық іс-әрекеттерде балалардың тілдік құзыреттілігі, шығармашылық белсенділігі, қимыл-әрекет дағдылары, әлеуметтік қарым-қатынас дағдылары қатар дамиды. Мұның барлығы тәрбиенің жалпы тұлға қалыптастыру миссиясымен үндес. Осы тұрғыдан алғанда, мектепалды даярлықтағы интеграциялық оқытуды ұйымдастыру тәрбиешінің кәсіби көркемдік қабілетін, педагогикалық интуициясын, әдістемелік ізденістілігін талап етеді. Жоспарлау барысында іс-әрекеттер тізбегі балалардың жас ерекшелігін, даму заңдылықтарын, оқу-тәрбие мақсаттарын ескере отырып құрылады. Мысалы, апталық немесе айлық тақырыптар интеграциялық жобаларға негізделуі мүмкін: «Мен және қоршаған орта», «Сан мен өлшем», «Табиғаттағы өзгерістер», «Ойын арқылы оқу» тәрізді. Әрбір жоба аясында тіл дамыту, математиканың бастапқы ұғымдары, әлеуметтік өмірдегі құбылыстар, көркем еңбек, қимыл-қозғалыс элементтері өзара байланысып, балалардың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Мұндай жобақұбырлық тәсіл балаларды белсенді жасайды, оқу-әрекетке ұмтылысты арттырады, тәуелсіз ізденіс істетуге жол ашады.

Бірақ интеграциялық оқытудың нәтижелі болуы көбіне балалардың бастапқы дайындығына, топтағы әр баланың даму деңгейіне, тәрбиешінің басшылығымен ұйымдастырылатын іс-әрекеттердің маңыздылығына тікелей байланысты. Демек, мониторинг, бағалау жүйесі де қажетті. Балалардың әрекеттерін, тілдік, математикалық, әлеуметтік дағдыларының төмендігін анықтай отырып, жөндеуші іс-әрекеттерді дер кезінде ұйымдастыру қажет. Бұл ретте тәрбиеші топтық жағдайларды ғана емес, жеке баламен жұмыс істеу тәсілдерін де қолдануы тиіс.

Қорыта келгенде, мектепалды даярлық тобында интеграциялық оқыту ерекшеліктері бүгінгі білім беру жүйесінің стратегиялық бағытына сәйкес келеді. Мұнда тәрбиешінің бастамасы, мазмұнның өзара байланысы, әдістемелік тәсілдердің үйлесімділігі, балалардың танымдық және тұлғалық дамуы біржолғы жүйеде қарастырылады. Интеграциялық оқыту арқылы мектепке дайындық, балалардың ойлау мәдениетінің қалыптасуы, өздігінен іздену дағдылары мен әлеуметтік қарым-қатынастарын дамыту мүмкіндігі артады. Осылайша, даярлық тобының тәрбиешісі бүгінгі заман талабы – жан-жақты дамыған, ынталы, ізденгіш бала тұлғасын қалыптастыру миссиясын интеграциялық тәсіл арқылы сәтті жүзеге асыра алады.

Толмач Юлия Геннадьевна
Воспитатель
Детский сад ТОО «Аяна -2011»
Город Костанай

ИГРОВЫЕ И АРТ-ТЕРАПЕВТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ РАБОТЫ С ДОШКОЛЬНИКАМИ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Аннотация. В статье рассматриваются современные подходы к использованию игровых и арт-терапевтических методов в работе с дошкольниками, имеющими особые образовательные потребности. Раскрываются возможности игровой деятельности и различных видов арт-терапии как эффективных средств развития познавательной активности, эмоциональной сферы, коммуникативных навыков и социальной адаптации детей. Особое внимание уделяется роли воспитателя в создании инклюзивной образовательной среды, обеспечивающей условия для успешного развития каждого ребенка независимо от его индивидуальных особенностей.

Ключевые слова: дошкольное образование, особые образовательные потребности, инклюзивное образование, игровая терапия, арт-терапия, эмоциональное развитие, социализация, коррекционная педагогика, воспитатель, психолого-педагогическое сопровождение.

Современная система дошкольного образования ориентирована на обеспечение равных возможностей для развития каждого ребенка. В условиях реализации принципов инклюзивного образования особую актуальность приобретает поиск эффективных педагогических технологий, способствующих успешной социализации и развитию детей с особыми образовательными потребностями. К данной категории относятся дети с нарушениями речи, задержкой психического развития, расстройствами аутистического спектра, нарушениями слуха, зрения, опорно-двигательного аппарата, эмоционально-волевыми трудностями и другими особенностями развития, требующими создания специальных образовательных условий.

Одним из наиболее результативных направлений педагогической практики является использование игровых и арт-терапевтических методов. Их эффективность обусловлена тем, что игра и творчество являются естественными способами познания мира в дошкольном возрасте. Через игровую деятельность ребенок учится взаимодействовать с окружающими, осваивает социальные нормы и правила, развивает речь, мышление и воображение. Художественное творчество позволяет выражать чувства, переживания и внутренние состояния, которые ребенку бывает сложно передать словами.

Современные исследования в области нейропсихологии подтверждают, что игровая деятельность способствует активизации различных зон головного мозга, отвечающих за внимание, память, речь, эмоциональную регуляцию и социальное взаимодействие. Для детей с особыми образовательными потребностями игра становится не только способом развития, но и эффективным средством коррекции имеющихся трудностей. В игровой среде ребенок чувствует себя более уверенно и свободно, что создает благоприятные условия для формирования новых навыков.

Особую значимость приобретают сюжетно-ролевые игры, позволяющие детям моделировать различные жизненные ситуации. Участвуя в таких играх, ребенок осваивает модели поведения, учится понимать чувства других людей, развивает способность к сотрудничеству и совместной деятельности. Для детей с коммуникативными трудностями подобные формы работы становятся важным инструментом формирования социальных компетенций.

Важное место в работе воспитателя занимают сенсорные игры, направленные на развитие восприятия окружающего мира через различные анализаторы. Использование песка, воды, природных материалов, кинетического песка, тактильных панелей и сенсорных коробок способствует развитию мелкой моторики, тактильной чувствительности и познавательной активности. Кроме того, сенсорные игры оказывают успокаивающее воздействие на нервную систему ребенка, способствуют снижению тревожности и эмоционального напряжения.

В последние годы все большее распространение получает арт-терапия как эффективный метод психолого-педагогического сопровождения детей с особыми образовательными потребностями. Арт-терапевтические технологии основаны на использовании различных видов искусства в целях развития личности, эмоционального благополучия и социальной адаптации ребенка. В отличие от традиционных занятий изобразительной деятельностью, арт-терапия ориентирована прежде всего на процесс самовыражения, а не на конечный результат.

Изотерапия является одним из наиболее доступных и востребованных направлений арт-терапии в дошкольном образовании. Рисуя, ребенок получает возможность выразить свои чувства, переживания и представления об окружающем мире. Для многих детей рисунок становится своеобразным языком общения, позволяющим передать то, что трудно выразить словами. Анализ творческой деятельности помогает воспитателю лучше понять внутренний мир ребенка и подобрать эффективные способы педагогической поддержки.

Особый интерес представляет использование нетрадиционных техник рисования. Рисование пальцами, ладонями, губками, ватными палочками, природными материалами способствует развитию сенсорного опыта и творческого мышления. Такие методы особенно полезны для детей, испытывающих трудности в овладении традиционными графическими навыками. Отсутствие жестких требований к результату способствует формированию положительной самооценки и уверенности в собственных возможностях.

Значительным коррекционно-развивающим потенциалом обладает лепка из пластилина, глины и теста. Работа с пластичными материалами способствует развитию мелкой моторики рук, которая тесно связана с развитием речи и когнитивных процессов. Кроме того, лепка оказывает терапевтическое воздействие, помогает снять эмоциональное напряжение и способствует концентрации внимания.

Сказкотерапия занимает особое место среди арт-терапевтических методов. Через сказочные сюжеты ребенок получает возможность осмыслить жизненные ситуации, найти способы преодоления трудностей и научиться конструктивному поведению. Сказка создает безопасное пространство для переживания эмоций и формирования позитивного жизненного опыта. В условиях инклюзивного образования сказкотерапия способствует развитию эмпатии, толерантности и взаимопонимания между детьми.

Музыкальная терапия также является эффективным средством развития детей с особыми образовательными потребностями. Музыка оказывает благотворное влияние на эмоциональное состояние, способствует развитию слухового восприятия, чувства ритма,

двигательной координации и коммуникативных навыков. Музыкально-ритмические упражнения помогают детям лучше контролировать свои движения и эмоции, повышают уровень социальной активности и уверенности в себе.

Современные подходы к организации образовательного процесса предполагают интеграцию игровых и арт-терапевтических технологий в различные виды деятельности дошкольников. Такой подход позволяет создавать развивающую среду, в которой обучение, воспитание и коррекция осуществляются естественным и ненавязчивым образом. Ребенок не чувствует давления или необходимости соответствовать определенным стандартам, что особенно важно для детей с особыми образовательными потребностями.

Особая роль в реализации данных технологий принадлежит воспитателю. От его профессиональной компетентности, эмпатии, наблюдательности и умения выстраивать доверительные отношения зависит эффективность всей коррекционно-развивающей работы. Современный воспитатель должен владеть знаниями в области специальной педагогики, психологии развития, инклюзивного образования и современных терапевтических технологий.

Неотъемлемым условием успешной работы является сотрудничество с семьей ребенка. Родители обладают уникальной информацией об особенностях развития своего ребенка, его интересах, предпочтениях и трудностях. Совместная деятельность педагогов и родителей позволяет обеспечить преемственность воспитательных воздействий и создать единое развивающее пространство. Проведение мастер-классов, консультаций, творческих мероприятий и семейных проектов способствует укреплению партнерских отношений между детским садом и семьей.

В условиях цифровой трансформации образования появляются новые возможности для использования игровых и арт-терапевтических методов. Интерактивные панели, цифровые песочницы, мультимедийные творческие программы и адаптивные образовательные приложения расширяют спектр педагогических средств. Однако специалисты подчеркивают необходимость разумного сочетания цифровых технологий с традиционными формами игровой и художественной деятельности, поскольку именно непосредственный сенсорный опыт играет ключевую роль в развитии дошкольников.

Современная практика инклюзивного дошкольного образования показывает, что эффективность игровых и арт-терапевтических методов значительно возрастает при их систематическом использовании в повседневной жизни ребенка. Важно понимать, что коррекционно-развивающий эффект достигается не отдельными занятиями, а созданием особой образовательной среды, в которой элементы игры и творчества становятся естественной частью всех режимных моментов. В таких условиях ребенок получает возможность многократно закреплять новые навыки в различных ситуациях, что способствует их устойчивому формированию.

Особое значение приобретает развитие эмоционального интеллекта дошкольников с особыми образовательными потребностями. Многие дети испытывают трудности в распознавании собственных эмоций и понимании эмоциональных состояний окружающих людей. Арт-терапевтические технологии позволяют решать данную задачу через работу с образами, цветом, музыкой и движением. Например, создание рисунков настроения, цветовых ассоциаций, эмоциональных коллажей и творческих композиций помогает ребенку осознавать свои чувства и постепенно овладевать навыками эмоциональной саморегуляции.

В последние годы все больше внимания уделяется развитию так называемых мягких навыков, которые становятся важным фактором успешной адаптации ребенка в обществе. К таким навыкам относятся способность к сотрудничеству, умение договариваться, инициативность, гибкость мышления, самостоятельность и ответственность. Игровая деятельность создает благоприятные условия для формирования этих качеств. В совместных играх дети учатся принимать решения, распределять роли, учитывать мнение других участников и находить компромиссные решения в конфликтных ситуациях.

Значительный потенциал в работе с дошкольниками имеют методы театрализованной деятельности. Театрализация объединяет возможности игры, искусства и общения, что делает ее универсальным инструментом развития. Участие в инсценировках помогает детям преодолевать застенчивость, развивать речь, совершенствовать навыки общения и формировать уверенность в себе. Для детей с особенностями развития театрализованные игры становятся своеобразной моделью социальных отношений, позволяющей безопасно осваивать различные формы поведения.

Современные исследования подтверждают эффективность песочной терапии как одного из наиболее мягких и экологичных методов работы с детьми. В процессе взаимодействия с песком ребенок получает возможность свободно выражать внутренние переживания, моделировать различные жизненные ситуации и находить способы их решения. Песочная среда способствует снижению тревожности, развитию воображения, пространственного мышления и коммуникативных навыков. Особую ценность данный метод представляет для детей, испытывающих трудности в речевом общении.

Одним из перспективных направлений является использование природных материалов в арт-терапевтической деятельности. Работа с листьями, камешками, веточками, шишками и другими объектами природы способствует развитию сенсорного восприятия и формированию экологической культуры. Кроме того, взаимодействие с природными материалами оказывает положительное влияние на эмоциональное состояние ребенка, способствует снижению уровня психоэмоционального напряжения и развитию творческого мышления.

Важным аспектом деятельности воспитателя становится организация ситуаций успеха для каждого ребенка. Дети с особыми образовательными потребностями нередко сталкиваются с неудачами в различных видах деятельности, что может негативно отражаться на их самооценке. Игровые и арт-терапевтические методы позволяют создавать условия, при которых каждый ребенок получает возможность почувствовать себя успешным. Отсутствие жестких критериев оценки, поддержка индивидуальных достижений и акцент на личностном прогрессе способствуют формированию позитивного отношения к себе и окружающему миру.

Особую роль в современной инклюзивной практике играет технология совместного творчества. Коллективное создание рисунков, панно, макетов, театральных постановок и творческих проектов способствует развитию чувства принадлежности к группе и формированию навыков сотрудничества. В процессе совместной деятельности дети учатся принимать различия между людьми, проявлять терпимость и взаимопомощь, что является важным условием успешной социальной интеграции.

Таким образом, игровые и арт-терапевтические методы являются важнейшими инструментами современной инклюзивной педагогики. Они позволяют учитывать индивидуальные особенности каждого ребенка, создавать условия для его эмоционального благополучия, познавательного развития и успешной социализации. Использование данных технологий способствует формированию у детей уверенности в своих силах, развитию коммуникативных навыков, творческого потенциала и позитивного отношения к окружающему миру. В условиях современного дошкольного образования игровые и арт-терапевтические методы становятся не просто дополнительными средствами работы, а важнейшей составляющей системы психолого-педагогического сопровождения детей с особыми образовательными потребностями.

Список литературы:

1. Киселева М.В. Арт-терапия в практической психологии и педагогике. – Санкт-Петербург: Речь, 2022. – 336 с.

2. Медведева Е.А. Артпедагогика и арт-терапия в специальном образовании. – Москва: Юрайт, 2024. – 274 с.

3. Галигузова Л.Н., Смирнова Е.О. Дошкольная педагогика. – Москва: Юрайт, 2023. – 284 с.

Тауман Амина Ғалиханқызы
Тәрбиеші
Жекеменшік “Арай” балабақшасы
Ақтау қаласы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың коммуникативтік құзыреттілігін ойын технологиялары арқылы қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Ойынның баланың тілдік, әлеуметтік және эмоционалдық дамуына ықпалы талданып, коммуникативтік дағдыларды жетілдірудегі педагогикалық мүмкіндіктері айқындалады. Мақалада рөлдік, драматизациялық және топтық ойындардың балалардың сөйлеу мәдениетін дамытуға, өз ойын еркін жеткізуге, тыңдау және диалог құру қабілеттерін қалыптастыруға әсері сипатталады. Сонымен қатар, ойын технологияларын ұйымдастырудың педагогикалық шарттары мен тәрбиешінің рөлі қарастырылып, коммуникативтік ортаны қалыптастырудың маңыздылығы негізделеді. Зерттеу нәтижелері ойын технологияларын жүйелі қолдану балалардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытуда тиімді құрал болып табылатынын көрсетеді.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі тәрбие, ойын технологиялары, коммуникативтік құзыреттілік, сөйлеу мәдениеті, рөлдік ойын, педагогикалық әдістер, балалардың дамуы.

Ойын — баланың әлемді танып-білуіне, әлеуметтік дағдыларды меңгеруіне жол ашатын табиғи және ең маңызды әрекеттердің бірі. Мектепке дейінгі шақта адам баласы сөз арқылы байланыс орната бастайды, сөйлеу мәдениеті, әдептілік нормалары, басқа балалармен өзара әрекеттесу дағдылары қалыптасады. Осы кезеңде коммуникативтік қабілетті дамыту — жеке тұлғаның әрі қарайғы әлеуметтік және интеллектуалдық өсімі үшін шешуші рөл атқарады. Өйткені коммуникативтік қабілет — балаға өз ойын нақты жеткізуге, естіген ақпаратты дұрыс түсінуге, диалог құруға, сұрақ қоюға, пікірталас жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл қабілет баланың қоғаммен үйлесімді қарым-қатынас жасауына, өзіндік бағасын қалыптастыруына, эмоционалды интеллект деңгейін арттыруына ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, ойын технологиялары — тек уақытты өткізу құралы емес, сонымен бірге коммуникативтік дағдыларды мақсатты түрде дамытуға бағытталған педагогикалық тәсіл болып табылады.

Мектепке дейінгі ұйым тәрбиешісі үшін ойын — әмбебап педагогикалық құрал. Ол арқылы баланың тіл байлығын, сөздік қорын кеңейту, әңгімелесу мәдениетін қалыптастыру, басқа балалармен де, ересек адаммен де тиімді қарым-қатынас орнату қабілетін арттыру міндеттері шешіледі. Ойын әрекетінің мазмұны мен формаларын дұрыс таңдаған жағдайда бала өзін еркін сезінеді, өзінің тілдік мүмкіндіктерін эксперименттік түрде сынайды, тілдік

қарым-қатынасқа икемделеді. Педагог ойын барысында коммуникативтік мақсаттарды айқын белгілеп, балалардың өзара диалог құруына жағдай туғызуы тиіс. Бұл жерде тәрбиешінің рөлі айрықша: ол балалардың ойын әрекетіне бағыт-бағдар беріп, ойынның әр сатысында коммуникативтік компонентті күшейтетін тапсырмалар мен тілдік коммуникативтік стратегияларды қолданады. Осылайша, ойын технологиялары мен коммуникативтік дағдыларды біріктіре ұйымдастыру нәтижесінде бала сөздік қарым-қатынасты тәжірибеде қолдана білуді үйренеді.

Коммуникативтік қабілетті дамыту — көпқырлы процесс. Ол тек тілдік компетенттілікті меңгерумен шектелмейді, сонымен бірге әлеуметтік және эмоционалды компоненттерді де қамтиды. Балалар басқа балалармен ойын кезінде өзара келісімге келуді, бір-бірін тыңдауды, өз пікірін айқын білдіруді, эмоцияларын үйлестіруді үйренеді. Бұл дағдылар мектепке дейінгі кезеңде пайда болып, кейінгі оқу кезеңінде, қоғамдық ортада тиімді үйлесімді қарым-қатынас орнатуға қабілетті тұлға қалыптастырады. Ойын тек коммуникативтік әрекетті жүзеге асыратын арена ғана емес, сонымен қатар баланың тұлғалық дамуының серпінді механизмдерінің бірі. Сондықтан мектепке дейінгі білім беру жүйесінде ойын технологияларын жүйелі, ғылыми негізделген түрде қолдану педагогикадағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық зерттеулер көрсеткендей, ойын — баланың тұлғалық өсуіне, әлеуметтік дағдыларды меңгеруге мүмкіндік беретін күрделі жүйе. Ойын әрекеті барысында бала тілдік қарым-қатынасқа еніп, жаңа тілдік конструкцияларды меңгереді, сөздік қорын кеңейтеді, сөз арқылы өз ойын дәл және нақты жеткізуге машықтанады. Бұл үрдіс бірізді, мақсатты түрде ұйымдастырылған ойындық әрекет арқылы жүзеге асқанда ғана жоғары нәтиже көрсетеді. Тәрбиеші ойынның сценарийін құрастырған кезде әрбір ойын элементінің коммуникативтік әлеуетін ескеруі қажет. Баланы белгілі бір рөлге енгізу, тілдік тапсырмалар мен коммуникативтік міндеттерді ойын әрекетінің мазмұнына енгізу — педагогикалық шеберліктің кепілі. Осы бағытта мысалы, драматизация, рөлдік ойындар, пікірталас ойындары, топтық жобалар сияқты ойын формаларын қолдану тиімді. Олар балаға нақты әлеуметтік сценарийлерді тілдік деңгейде іске асыруға мүмкіндік береді және коммуникативтік қабілетті әр қырынан дамытуға жағдай жасайды.

Коммуникативтік дағдыларды дамытуда ойынның мазмұнын дұрыс ұйымдастырудан бөлек, оның құрылымдық элементтерінің маңыздылығы да ерекше жоғары. Әр ойын әрекетінде бастапқы жағдай, даму кезеңдері, кульминациялық сәт және аяқталу кезеңі міндетті түрде қамтылуы тиіс, өйткені бұл құрылым балаларға өз әрекеттерін жоспарлауды, ойларын жүйелеуді үйретеді. Бастапқы кезеңде бала ойынның ережесін түсініп, өз рөлін анықтайды, бұл өз кезегінде өзін-өзі бақылау және өзара түсіністік дағдыларын қалыптастыруға жол ашады. Даму кезеңінде балалар бір-бірімен белсенді әрекеттесіп, түрлі сценарийлер арқылы коммуникативтік қабілеттерін тәжірибеде қолданады, бұл олардың сөздік қорын байытады, тілдік конструкцияларды дұрыс пайдалану машықтарын жетілдіреді. Кульминациялық сәтте бала өз ойын басқаларға нақты жеткізуді үйреніп, эмоцияларын реттеуді меңгереді, сондай-ақ өзіне сенімділік артады, бұл келешекте қоғамдық ортада тиімді қарым-қатынас жасауға негіз болады. Аяқталу кезеңі баланың ойындағы тәжірибесін қорытындылауға, өз іс-әрекеттерін бағалауға және келесі ойын әрекеттеріне қажетті стратегияларды жоспарлауға мүмкіндік береді, бұл коммуникативтік дағдылардың тұрақты қалыптасуына септігін тигізеді. Сонымен қатар, әр кезеңде педагог баланың іс-әрекетіне бақылау жүргізіп, қажетті түзетулер мен ынталандыруларды енгізуі маңызды, бұл әдіс арқылы бала ойын әрекетін тиімді ұйымдастыра отырып, тілдік қарым-қатынасын терең меңгереді.

Психолингвистикалық аспектілерді ескергенде, ойын мазмұны балаға жаңа сөздер мен тіркестерді қолдану мүмкіндігін беретіндей бай болуға тиіс, ал тілдік тапсырмалар интерактивті, қызықты және балалардың ойлау қабілетін дамытатын сипатта ұйымдастырылуы қажет. Мысалы, рөлдік ойындар арқылы бала әртүрлі әлеуметтік сценарийлерді тілдік түрде тәжірибелейді, бұл оның сөйлеу мәдениетін, логикалық ойлауын

және пікір алмасу дағдыларын арттырады. Баланың ойында қабылдауы, интерпретация жасауы және жауап қайтаруы кезінде педагогикалық бағыттау арқылы тілдік құрылымдарды дұрыс қолдануға үйрету оның коммуникативтік дағдыларын күшейтеді. Сонымен қатар, ойын әрекетінде балалардың бір-бірімен диалог құруы, сұрақтар қоюы, пікірлерін айтуы олардың әлеуметтік бейімделуін дамытады, эмоцияларды басқаруды үйретеді және топтық өзара іс-қимыл мәдениетін қалыптастырады. Ойынның мазмұнын жан-жақты ұйымдастыру балалардың шығармашылық әлеуетін ашады, сөйлеу әрекетін әр қырынан жетілдіреді, тілдік құралдарды әртүрлі контекстте қолдануды үйретеді және коммуникациялық икемділікті арттырады.

Мектепке дейінгі ұйымда ойын технологияларын қолдану барысында тәрбиеші балаға қауіпсіз, қолайлы және ынтымақтастыққа негізделген коммуникативтік орта қалыптастыруы тиіс. Мұндай ортада балалар өзара сыйластықты сақтап, өз пікірін ашық айтуға, сұрақтар қоюға және жауап беруге мүмкіндік алады, бұл олардың әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді. Ойын кезінде педагог тек жетекші ғана емес, сонымен бірге бақылаушы, бағыттаушы және түзетуші рөлін де атқарады, ол әр баланың коммуникативтік іс-әрекетін мұқият бағалап, қажет болған жағдайда түзетулер енгізеді. Қауіпсіз орта баланың қателіктерінен қорықпай, еркін әрекет етуіне мүмкіндік береді, бұл әсіресе сөйлеу және пікір алмасу дағдыларын дамытқанда өте маңызды. Сонымен қатар, педагогикалық бақылау әр ойын әрекетінде балалардың өзара байланысын, тыңдау қабілетін және ойынның коммуникативтік тиімділігін нақты бағалауға мүмкіндік береді, бұл әдіс баланың жетістіктерін көрнекі түрде көрсетуге, нәтижелерін саралауға және жеке дара бағытта дамуына жағдай жасайды.

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, ойын технологияларын жүйелі қолдану баланың сөйлеу мәдениетін, өз ойын еркін жеткізу қабілетін, тыңдап түсіну дағдыларын және әлеуметтік қарым-қатынасты тиімді қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Мектепке дейінгі ұйымдарда коммуникативтік қабілетті дамытудағы ойын технологияларының тиімділігін педагогикалық мониторинг, балалардың жетістіктерін бағалау, ата-аналармен кері байланыс сияқты құралдар арқылы бағалауға болады. Осы үрдісте басты міндет — ойынның әрбір компонентін баланың коммуникативтік даму деңгейіне сәйкестендіру, нәтижелерін объективті түрде өлшеу және педагогикалық үдерістің тиімділігін арттыру. Сонымен қатар, ойын технологияларын қолдану балалардың өзара әрекеттесу тәжірибесін байытып, шығармашылық ойлауын дамытып, әлеуметтік ролдерді дұрыс түсінуге мүмкіндік береді. Бұл бағыттағы зерттеулер мен практикалық инновациялар мектепке дейінгі педагогика ғылымының дамуына қосымша серпін беріп, баланың коммуникативтік қабілетін кешенді түрде дамытуға жағдай жасайды.

Қорыта келгенде, ойын технологиялары арқылы баланың коммуникативтік қабілетін дамыту — ғылыми негізделген, мақсатқа бағытталған педагогикалық процесс. Бұл педагогикалық үрдіс баланың тілдік, әлеуметтік, эмоциялық дамуын үйлестіре отырып, оның тұлғалық потенциалын ашуға мүмкіндік береді. Мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілері баланың коммуникативтік қабілетін дамытуда ойын технологияларын қолданудың теориялық және практикалық аспектілерін терең игеруі тиіс. Сол кезде ғана бала өз ортасында тиімді қарым-қатынас орната алады, әлеуметтік талаптарға сай әрекет ете алады, әрі қарайғы білім алу мен тұлға қалыптастыру кезеңдеріне сәтті дайындалған болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Артамонова, Е.И. Игровые технологии развития коммуникативных навыков у дошкольников / Е.И. Артамонова // Дошкольная педагогика. – 2021. – № 5. – С. 18-25.

2. Игры для развития коммуникативных навыков дошкольников / Сост. О.В. Дыбина. – М.: Сфера, 2022. – 128 с.

3. Клюева, Н.В. Учим детей общению: Характер, коммуникабельность / Н.В. Клюева, Ю.В. Касаткина. – Ярославль: Академия развития, 2020. – 240 с.

Кожахметова Айкен Гариповна
Учитель начальных классов, педагог
ТОО «Бакыт-Актау» основная средняя школа
Мангистауская область, город Актау

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ КАЧЕСТВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ ИГРЫ

Аннотация. В статье рассматривается роль игры как ведущего средства развития коммуникативных качеств у младших школьников. Раскрывается психолого-педагогический механизм влияния игровой деятельности на речевую активность, навыки слушания, диалогическое взаимодействие и регуляцию поведения. Представлены классификация игр с коммуникативным потенциалом, условия их эффективного применения и типичные ошибки педагогов. Обосновано, что целенаправленное использование игр в начальной школе способствует формированию у детей умений договариваться, выражать мысль, учитывать позицию собеседника и переносить эти навыки в учебную деятельность.

Ключевые слова: младшие школьники, коммуникативные качества, коммуникация, игровая деятельность, сюжетно-ролевая игра, диалогическая речь, начальная школа, социальная компетентность.

Введение

В начальной школе закладываются базовые навыки взаимодействия: умение слушать, выражать мысль, договариваться, учитывать позицию другого. Именно в возрасте 7-10 лет коммуникация переходит от ситуативной к произвольной, и здесь игра становится ведущим инструментом развития. Она снимает страх ошибки, создаёт естественную мотивацию говорить и договариваться, и переводит коммуникативные навыки из области «надо» в область «интересно».

1. Почему игра работает для коммуникации

Игра для младшего школьника — это не отдых от учёбы, а основная форма познания социальной реальности. В ней одновременно действуют 3 фактора:

1. Мотивация: ребёнок говорит не потому что «учитель попросил», а чтобы выиграть, объяснить роль, убедить команду. Цель общения становится внутренней.

2. Безопасность: в роли можно ошибаться. Ошибка приписывается персонажу, а не ребёнку. Это снижает тревожность и раскрепощает речь.

3. Контекст: игра создаёт чёткую ситуацию общения. Понятно кто говорит, кому, зачем и по каким правилам. Это формирует ситуативную адекватность речи.

4. Какие коммуникативные качества развивает игра

Игровая деятельность комплексно влияет на все компоненты коммуникации:

Компонент Что формируется в игре Пример игры

Речевые умения Расширение словаря, связность высказывания, умение задавать вопросы и отвечать «Интервью с героем», «Телефонный разговор»

Слушание Умение удерживать внимание, понимать инструкцию, реагировать на слова партнёра «Глухой телефон», «Эхо»

Неречевая коммуникация Понимание жестов, мимики, интонации; согласование действий без слов «Крокодил», «Зеркало»

Интерактивные навыки Умение договариваться, распределять роли, уступать, отстаивать мнение Сюжетно-ролевые игры: «Магазин», «Больница», «Экспедиция»

Эмпатия и регуляция Распознавание эмоций других, управление своими реакциями в конфликте Игры-драматизации, «Эмоциональный лото»

1. Виды игр и их коммуникативный потенциал

Не все игры одинаково полезны для речи. Для целенаправленной работы используют 4 типа:

1. Сюжетно-ролевые игры: «Кафе», «Школа», «Космическая станция».

Развивают диалогическую речь, умение удерживать роль и вести ролевой диалог. Ключ — усложнение сюжета и введение проблемных ситуаций: «В кафе закончился хлеб. Что делаем?»

1. Игры с правилами: настольные, подвижные, словесные.

Тренируют умение слушать инструкцию, соблюдать очерёдность, аргументировать своё действие. «Уно», «Данетки», «Съедобное-несъедобное» работают на регуляцию поведения.

1. Театрализованные и режиссёрские игры:

Развивают выразительность речи, интонацию, умение пересказывать и сочинять. Дети слабее в монологе — здесь они получают безопасную площадку для практики.

1. Коммуникативные тренинговые игры:

Короткие упражнения на 5-10 минут в начале урока: «Комплимент по кругу», «Назови одним словом», «Снежный ком». Они разогревают группу и снижают коммуникативные барьеры.

1. Условия эффективности

Чтобы игра не превратилась в шум, учителю нужно соблюдать 3 условия:

1. Постановка коммуникативной задачи. Перед игрой проговорить: «Сегодня учимся просить вежливо» или «Учимся переспрашивать, если не понял».

2. Рефлексия после игры. 2-3 минуты на вопрос: «Что помогло вам договориться? Когда было трудно? Что сказали бы по-другому?» Без рефлексии опыт не осознаётся.

3. Постепенное усложнение. От парных игр к групповым, от простых ролей к ролям с конфликтом интересов, от готовых сюжетов к придумыванию своих.

4. Типичные ошибки

- Контроль вместо сопровождения. Учитель даёт готовый диалог и пресекает импровизацию. Результат — заученная, а не живая речь.

- Игнорирование тихих детей. Активные дети захватывают игру. Решение — роли с обязательной репликой для каждого и работа в микрогруппах по 3-4 человека.

- Отсутствие связи с уроками. Коммуникативные навыки из игры не переносятся на урок чтения и окружающий мир. Нужны мостики: «Как мы договаривались в игре? Применим это при работе в паре на математике».

Заключение

Игра — это естественная лаборатория общения для младшего школьника. Она позволяет отработать навыки в условиях, близких к реальным, но без риска социальной оценки. Системное использование игр с чёткой коммуникативной целью даёт заметный прирост в связности речи, умении слушать и сотрудничать уже к концу 2 класса. Задача педагога — не развлекать, а проектировать игровую ситуацию так, чтобы каждое действие ребёнка требовало осмысленной коммуникации.

Темирова Балжан Абдуллиевна
Учитель русского языка и литературы
КГУ «Средняя школа № 99» акимата города Астана

ЯЗЫК МЕНЯ ПРАВДЕ И ДОБРОТЕ НАУЧИЛ...

Раздел	**6. «Язык и общение»**
ФИО педагога	**Темирова Б.А.**
Тема урока	Язык меня правде и доброте научил...
Цели обучения, которые достигаются на данном уроке (ссылка на учебную программу)	6.3.3.1 формулировать вопросы, направленные на оценку содержания текста, и отвечать на вопросы, выражая своё мнение по теме и/или поднимаемой проблеме; 6.1.3.1.понимать содержание рассказов,поэтических произведений, содержащих знакомые лексические и грамматические единицы, определяя тему и основную мысль, характеризовать и оценивать поступки персонажей или лирического героя
Цель урока	- формулирует вопросы, направленные на оценку содержания текста, и отвечает на вопросы, выражая своё мнение по теме и/или поднимаемой проблеме; - определяет тему.основную мысль

Ход урока

Этапы урока	Деятельность учителя	Деятельность обучающихся	Оценивание	Ресурсы
Организационный момен	**Организационный момент** **1. Психологический настрой.** Человеческая доброта - самое удивительное явление в мире. Попробуйте с помощью улыбки передать своё настроение. Я вижу настроение у вас хорошее, деловое, итак, за работу. Деление на группы **Актуализациязнаний.** **Прием «Лови вопрос1»** **1**.В нашей республике люди говорят на каких языках? 2.Государственным языком в нашей стране является какой язык? 3.Во всех школах, кромеродного, изучаются какие языки? 4.Что такое трехъязычие? 5.Прочитай наизусть «Стихотворение в прозе» Тургенева. Групповая работа 1 группа: составить кластер со словосочетанием «Счастье для маленького ребенка и счастье для матери» 2 группа: Составить кластер со словосочетанием «Счастье для граждан независимой, свободной страны»	Настраиваются на положительный настрой урока. Отвечают на вопросы Составляют кластер	**ФО.Словесная похвала** **ФО** **Графическое поощрение** **«Три хлопка»**	 Видеоролик Компьютер. Интерактивная доска Ключевые слова Учебник. Карточки,бумаги,маркеры
Изучение нового материала	**Подведение к теме** А теперь догадайтесь,о чем мы будем говорить сегодня на уроке?			

<table>
<tr>
<td></td>
<td>
-Првильно.Мы познакомимся со стихотворением известного поэта М.Макатаева «Три счастья», определим тему и основную мысль прочитанного произведения
Изучение нового материала.
1.Что вы знаете о нем?
2.Где и когда родился поэт?
3.Какие его стихи стали популярными в народе, любимыми песнями?
4.Как народ сохраняет память онем?
5.Давайте все вместе споем песню «Бакытдеген…»
А теперь послушаем Стихотворение «Три счастья»
Учитель на русском, ученики на казахском языке читают стихотворение
Стихотворение написано от имени лирического героя.Лирический герой-это условный образ человека, который в стихотворений говорит о себе «Я». Поэт и лирический герой не совпадают. В лирическом героеавтор отражает идеи, мысли, настроения и чувства своего времени.
Основная мысль: Счастье человека в любви к своему народу, языку. к родной стране.

Г.Задание
1 группа
Прочитайте 1,2строфу стихотворения. Что понимает поэт под первым и вторым счастьем?
Что означает слово СОТОВЫЙ (мед)
Выпишите эпитеты

2 группа
Прочитайте 3,4 строфу стихотворения. О каком счастье говорит поэт?
Что означает для поэта Арка, Атырау, Алатау, Алтай?

Определи значение слова ПОГАСШИЙ(очаг)
Работа поучебнику.Упр.4 стр.131. Лексическая работа

<table>
<tr><th>Утверждение</th><th>Да</th><th>Нет</th></tr>
<tr><td>Стихотворение М.Макатаева посвящено родному народу, родному языку, родной стране</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Автор воспевает подвиги батыров в борьбе с джунгарами</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Автор считает своим учителем Абая</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Поэт высоко ценит современную технику</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>М.Макатаев готов поделиться теплом своего щедрого сердца</td><td></td><td></td></tr>
</table>
</td>
<td>
Отвечает на вопросы.записывают тему урока и цели обучения

Учащиеся споют песню

Учащиеся читают на казахском языке

Учащиеся прочитают и выполняют задания

Выполняют упражнение
</td>
<td>
Словесное поощрение

Дескрипторы
раскрывает значение незнакомых слов;
выписывает эпитеты.
делает вывод о содержании прочитанной части.
отвечает на вопросы;
выражает свое мнение.

Графическое поощрение

ФО «Водяные весы»
</td>
<td>
Слайд 1.Цели обучения

видеоролик

Слайд 2

Слайд 3 Дескрипторы

учебник

2 стакана со знаками + -, стакан воды
</td>
</tr>
</table>

	Ключ 1.Да.2.Нет.3.Нет.4.Нет5.Да. **Физкультминутка** «Я хочу учиться, Я хочу трудиться, Я хочу учась трудиться, Я хочу трудясь учиться» **Освоение изученного материала.** Тест 1.В каком году родился Макатаев? А)1929 В)1930 С)1931 Д)1932 2.Что считает поэт своим счастьем? А) Народ, родной язык, Родина-мать В) Народ, дети, поколение С) Народ, родители,будущее Д)Народ,окружающие 3.Какие качества поэт ценит,считает важными,необходимыми для счастья? А) Лицемерие и ворвство В)Правдивость и доброта С) Аккуратность и прилежность Д)Трусость и злость 4.Найдите эпитет А)Мой (народ) В)Своих (стихов) С)Светлая (радость) Д)Мой (язык) 5,Олицетворение А)Люди придут В) Стихов отдаю С) Три счастья лежат Д)Ему отдаю Синквейн на тему «Родной язык» **Обратная связь учителя** О чем мы сегодня узнали ? Достиг ли цели урока?	Учащиеся заполняют таблицу. Учащиеся повторяют Выполняют задания Показывают ответы по штрихкоду Составляют синквейн	**ФО** **Взаимооценивание** **Штрих коды PLICKERS** **ФО** **«Комментарий одноклассника»**	Смартфон, карточки Plickers
Подведение итогов урока (5 мин)	**Подведение итогов урока: Рефлексия** **«SMS к другу».**	**Домашняя работа упр.8, стр.132** Прочитайте высказываания на родном языке. Переведите на русский язык Записывают д.з. в дневники	Самооценивание	

Журналдың құрылтайшысы және иесі:
«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығы.

Журнал 2023 жылдың ақпан айынан бастап жарық көруде.
Басылым 1 айда бір рет шығады.
Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және Қоғамдық даму министрлігінің Ақпарат комитеті 2022 жылғы 20 қаңтардағы Мерзімді баспасөз басылымын, ақпараттық агенттікті және желілік басылымды есепке қоюы туралы куәлігі
№ KZ61VPY00045006 берілген.

Құрметті оқырмандар мен авторлар!
Журналда жарияланған материалдар редакцияның көзқарасын білдірмейді.
Фактілер мен мәліметтердің анықтығына, сондай-ақ стилистикалық қателерге авторлар жауапты.
Журналға шыққан материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға болмайды.

Мекенжайы:
100012, Қарағанды қ.,
Н. Назарбаев даңғ., 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Басуға 4.06.2026 ж. қол қойылды.

Пішім 60*90 1/8
ш.б.т. - 26. RISO басылым.
Таралымы - 50 дана.

«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығының полиграфиялық қызметтер бөлімінде басылып шығарылды.

Учредитель и собственник журнала:
Научно-методический центр «KEMENGER», относящийся к индивидуальному предпринимателю «BAYANDY».

Журнал издается с февраля 2023 года.
Периодичность выпуска — один раз в месяц.
Журнал выдан комитетом информации Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан № KZ61VPY00045006 о постановке на учет периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания от 20 января 2022 года.

Уважаемые читатели и авторы!
Опубликованные в журнале материалы не отражают точку зрения редакции.
Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях, а также за стилистические ошибки несут авторы.
Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только с согласия редакции.

Наш адрес:
100012, г. Караганда,
пр. Н. Назарбаева, 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Подписано в печать 4.06.2026 г.

Формат 60*90 1/8
усл.печ.л. - 26. Печать RISO.
Тираж - 50 экз.

Отпечатано в полиграфическом отделе НМЦ «KEMENGER» ИП «BAYANDY».

QR-кодты сканерлеу арқылы бізбен тікелей байланысқа шыға аласыз.
Вы можете связаться с нами напрямую, отсканировав QR-код.

KEMEŃGER
USTAZ.KZ

Республикалық ғылыми–әдістемелік журналы

Л.Н.Толстой
Мектептің жаны – мұғалім. Мұғалім қандай болса, мектеп сондай болмақшы. Яғни, мұғалім білімді болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі – білімді, педагогика, методикадан хабардар, жақсы оқыта білетін мұғалім.

Ахмет Байтұрсынов
Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, берік һәм өз жанымызға /қазақ жанына/ үйлесетін негізде құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады.

Мағжан Жұмабаев
Ұстаз болу – өз уақытын аямау, өзгенің бақытын аялау.

Ж.Ж.Руссо
Ұстаз – ұлы есім

М.Әуезов
Мұғалім өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, оқуды, ізденуді тоқтатысымен оның мұғалімдігі де жойылады.

Ы.Алтынсарин
Жай мұғалім хабарлайды,
Жақсы мұғалім түсіндіреді,
Керемет мұғалім көрсетеді.
Ұлы мұғалім шабыттандырады.

Абай
Мұғалімге сөз өз ойын сапырылыстырып айту үшін берілмейді,басқаның ойына қозғау салу үшін беріледі.